

Tomaž Šalamun versei 3

Meta Kušar: Kedves Tomaž, carissimo! (esszé) 7

Tomaž Šalamun hűgának írt levele 18

Aleš Šteger: T. Š. halálára (vers) 21

Jure Detela: Három vers a hagyatékából (versek) 22

Miklavž Komelj: Jégeső (vers) 24

Tóth Krisztina: Levendulaföld (vers) 25

Lackfi János versei 27

Szentirmai Mária: Távozások (vers) 30

Pintér Lajos: Fák (vers) 32

Csuday Csaba versei 33

Perger Éva: Azulejos (esszé) 35

Uri Asaf: Jeruzsálemtől Budapestig (Naplójegyzetek, 2. rész) 40

Vukovári Panna: Walleshausen Rolla. Egy elfeledett író nő nyomában
(tanulmány) 47

Mizsur Dániel: Titkos viszonyok Kádár Erzsébet prózájában
(tanulmány) 67

Zahuczki Dorottya: Képekről átsugárzó személyiségek (Takács Zsuzsa:
Átkelés a Szezei-csatornán. Beszélgetések Wirth Imrével) 75

Balogh Sarolta: Rumkóla a zöld házban (próza) 79

Belényesi Pál: Csak a csönd (próza) 82

Kiss Péter Attila: Fekete hold (próza) 89

Diane Seuss versei 94

A borítón és a lapzárókon Perger Éva fotói

E számunk szerzői:

Asaf, Uri költő, író, festő, fordító (Bp.), Balogh Sarolta író (Bp.), Belényesi Pál író (Brüsszel), Csuday Csaba költő, író, fordító (Bp.), Detela, Jure költő (Ljubljana), Kiss Péter Attila író (Bp.), Komelj, Miklavž költő (Ljubljana), Kušar, Meta költő, esszéíró (Ljubljana), Lackfi János költő (Zsámbék), Lukács Zsolt fordító (Ljubljana), Mizsur Dániel költő, kritikus (Bp.), Perger Éva esszéíró (Győr), Pintér Lajos költő (Kecskemét), Seuss, Diane amerikai költő (Niles, Michigan), Šalamun, Tomaž szlovén költő (1941–2014), Šteger, Aleš költő (Ljubljana), Szentirmai Mária költő (Győr), Szilágyi Mihály műfordító (Bp.), Tóth Krisztina költő (Bp.), Vukovári Panna irodalomtörténész (Bp.), Zahuczki Dorottya kritikus (Bp.)

GETSZEMÁNI

te lennél a kéreg, a kabóca, egy isten,
holt szikla színem fénye
az idők rétege
gyöngyharmat takar
rétek nemzetek pereme
halk ajkak
támadj tűzvész, forgasd fel e földet
a hajdanvolt szirmok hadd hulljanak
testvér
édes gyermek, szürkekék pillér
brutális biznissz
szenvedély

(Zarándoklat Maruškáért, 1971)

(VIZET DRÓTTAL MERÍTESZ...)

vízet dróttal merítesz
sárral szennyezed
karod egy fára mutat
és az lángra lobban
árnyad fajtákat osztályoz
a szerelem és halál ajtaját kitérod

(Fehér Ithaka, 1972)

(ZÖLD TÜZET, ZÖLD SZIRMOT SZÍTOK...)

Zöld tüzet, zöld szirmot szítok.

- 4 Pofonokkal csörtet, kártyát vet,
majd a kombájn belsejébe pislant,
hegyet hág,
fehér lóra fogad
és dróttal úszkál.

Idomítást, parókát jelentene ez?

Zöld tüzet, zöld szirmot szítok.

(Amerika, 1972)

TRIESZT

Tomaž Kraljnak

A kávéházi ablakok, ahogy balról érkezek,
egy halászbarkára néznek. Trieszt egy porfészek.
Italo Svevo és Joyce illata is már rég odalett,
a rokonok elmenekültek, pénzüik
elveszett. Bőröndjeik, ezüstjeik,
Sotheby's-nél landoltak, a hajóik oly vacak
biztosítással rendelkeztek, hogy fiaim unokáinak
unokájához Lloyd ebként toppanhat be.
Itt Sekito mellett oly puhányul őszülök, Joan
osztálytársnőjénél, hogy már versenyre se kelhetek veled?
Százszorsépet szakajtok, az energiák után loholok.
A bőrre figyelünk, az emberi arcokra,
és utána elhatározzuk azt, amit
Georgia felvetett: West!
Szándékosan? Mert jól tudta, hogy a szeretőik
képtelenek elhagyni a nagyvárosokat,
és hogy nekünk bejön a vidéki levegő?
Mert veszettül féltünk, hogy sejtjeinket
szétszaggathatja egy földrengés?
És ebből a sebből virágok kélnek. A mágnes,
ha mágneshez ér és gyengéd
báránként egy üstökös fénye felé hajóz.

(Aréna, 1973)

HA AZ ABLAKRA TŰZ A NAP

Ha az ablakra tűz a Nap,
hogy a szemembe perzseljen,
orromat egyfajta tojásdad kör-
alak illata csapja meg,
a platánfa alatti porfellel
meg a bicikliző kéményseprő
vállán lévő fekete
vasgolyó.

A krapek szeme úgy ragyog,
hogy meg kell ragadnom a gombom.
És a malac is
eszembe ötlük.

Mint rózsaszínű, csilingelő
persely egy ládikón.

Az íróeszközök mellett.

A lány tapintású perzsa szőnyeghez
közel. Perzsiában kemencébe
hajítják a szolgákat.

(Csillagok, 1977)

TÚSZVERS

6

A bárány a hajókkal együtt
füvet rág. A sötétben felcseréljük
a sast és a hatalmast. A kályhákban
még ott a pirula és a palackmaradvány,
a hajillat fertőtleníttve lett. Miért kell mégis
a többlet? Máshogy bánik velünk
a szél? És a víz, meg a fű, mely benő
minket? Kész gyötrelem, hogy elmétek
és illúziótok miatt nem tudunk
oszlásnak indulni, hogy megtanuljátok. Mit?
Hogy már lángra sem gyullad a fa?
A líra lakoma. Az emberek még
halomba verődnek, az édes illat lágy
esztétikájába. Még muszaj lesz
kútból vizet húzniuk.

(Maszkok, 1980)

BÁNYÁSZOK

Tenyerek tüzesednek.
Pálmák porig égnek.
Háromszögek hevülnek.

Lóláb a homokon kapirgál, mint
a csalánba nyúlt északi lány.
Feltáru a bánya aranya.
A víz megfagy.
Isten szeme patakokat simogat,
majd szívében tetszeleg.
A levélről eloszlik a köd.
Valaki kötényben fut át a verandán.

Ostor csattan.
Leroskad a Nap.

(Hang, 1983)

Lukács Zsolt fordításai

Emlékszel első találkozásunkra? A Slon kávézóban. Negyven évvel ezelőtt. Az első emeleten jókora, vaskos, vörös bőrfotelek sorakoztak. Reggel a bár vészjóslóan üres volt, mintha mikrofonokat rejtettek volna az asztalok alá. Folyton körbe-körbenéztél, mi-
közben mentünk felfele a kanyargós lépcsőn. Nem azért, hogy megnézd, mögötted haladok-e, hanem hogy követ-e valaki más is. Nyugtalan voltál, amikor leültünk és rendeltünk.

Meta Kušar 7

KEDVES TOMAŽ, CARISSIMO!

Akkor nekem még fogalmam sem volt arról, hogy mi minden zajlott itt a hatvanas-hetvenes években. Úgy jártam iskolába és főiskolára, hogy közben észre sem vettem, mennyire megerősödött egy olyasféle furcsa mentalitás, amely ma is terjeng és mételyezi a független Szlovéniát. Még akkor is, ha te szóba kerülsz. De korántsem csak a kultúrában, ahol még a mai napig sem haltak ki az irodalmi rendőrök, és a munkahelyeken még mindig ott téblábolnak az asszisztenseik. És ez az élet minden tevékenységi területén hasonlóan érvényesül, hiszen egyazon közlekedőedényben létezőnk, ahogy azt Iztok Simoniti¹ állítja, és ez a mentalitás a szlovén nem-demokratikus társadalom legerősebb összekapcsoló ereje.

Két hónappal a fiad, David születése előtt a *Problemi*² főszerkesztője, Franci Zagoričnik és annak felelős szerkesztője, Rastko Močnik ki lettek rúgva a *Kocbek hetvenedik születésnapjára* – egy költő tisztelgése a másik költő előtt – megjelentetett versed miatt. Az illetékes főszerkesztő Slavoj Žižek, a felelős szerkesztő pedig Lev Kreft lett. Azok az emberek, akik ismerték az akkori helyzetet, tanúsíthatták, hogy akár börtönbüntetéssel is sújthattak volna téged a következő három verssorod miatt:

*Ma tudom, ki az, sokkal
inkább, mint bárkinek közülünk, szabadságunk
neked köszönhetjük.*

Emiatt azonban most mégsem zártak ismét börtönbe, mint mikor a *Duma* 1964 versed miatt tették.

A mai napig sokan ragaszkodnak ahhoz a nézetükhöz, hogy te csak szórakoztál azzal, hogy a *PÓKER* köteted után költészetedben egyfajta „tér-tágulás”, „szétszűrés”, „eresztékeiben való recsegés-ropogás” következett be, egyszerűen a te verssoraid egyhelyben való topogások, a végtelenségig szóló ismételtetések, nem pedig egy építkezés. Ez a mentalitás jól bevált a *Delo* politikai napilap hasábjain, teljes egészében Peter Kolšek³ ültette át ezt

a köztudatba, majd Goran Dekleva⁴ folytatta, aki egy évvel ezelőtt ezt írta: „Miután átfutottuk Šalamun negyvennégy kötetét, amelyekben a lehetőségek határait feszegette, ehelyett azonban sokkal felüdítőbb és izgalmasabb olyan költőket felfedezni, akik nemcsak tágtítják a nyelv határait, hanem már 8 építenek is rájuk.” Katja Perat⁵ sem tett másként, aki elismerte, hogy már azelőtt gyűlölte Šalamunt, hogy alaposan átolvasta volna a költészetét, ami talán sokat elárul a fiatal költők nemzedékéről. Rendkívül gusztustalan tartom azt, ahogy ő olyannak állít be valakit, mint aki „valahol egy jó amerikai nagybácsi és egy CIA-ügynök között foglalhatott csak helyet”. Honnan ez a rejtett üldözési mánia? Tudod, kedves Tomaž, nem tudok megnyugodni, ha csak „divatosan stilizált semminek” nevezem az ilyen megfogalmazásokat, egyik barátom kifejezésével élve. Minden erőmmel védem a sajtószabadságot, ugyanis leleplezi a téves nézeteket és a határtalan gőgös fölényességet, ami valójában szadista. Ami pedig mindig vissza is üt.

Tomaž, te kezdettől fogva *bátor* költőnek számítasz. Arra a fajta bátorságra gondolok itt, amit Harold Bloom úgy határoz meg, mint megoldást egy omladozó civilizációra, amelynek szüksége van egy olyan költőre, aki ezt a múltból a jövőbe átvonszolja. Nemcsak átvonszolja, hanem megbízható jövőt teremt. Pontosan ugyanígy tekintene rád C. G. Jung is, aki azt állítja, hogy a nemzet kollektív tudattalanja a válságos pillanatokban a napvilágra kényszeríti a költőt, aki egy fárosz, illetve a költészet által megformált nemzeti öntudat. Sajnos furcsa mentalitásuk miatt a szlovénok, mint nemzet még a mai napig sem isznak a te kutadból, vagyis a saját kutjukból.

Te jól tudtad, hogy csak költőként leszel képes a forradalmárokat megteveszteni! A *Duma* című versed még mindig nem volt elég szimbolikus, ezért börtönbe zártak. Mindenki értette, hogy a politikusok közül melyiknek van vastag szemüvege⁶, és ki az a cimperman⁷, jóllehet te a rendőrségi kihallgatáson azt állítottad, hogy „a művészi alkotásokat nem lehet racionálisan megmagyarázni”. Aki tudja, Tomaž, hogy kezdetektől fogva *poeta vates* vagy, azt is tudni véli, hogy éppen innen való a te *vatesi* alkatod, amely számos kötetedben felfedezhető. A szimbolizmus és a nyelvi mimika volt a varázsköpenyed, amely láthatatlanná tett az öntelt diktátorok előtt. Ezért nem értik a szimbolikát, ami a jövő előrejelzése, jóslata. A költő csak akkor válhat prófétává, ha szimbolikusan beszél. Ezzel lehetővé teszi a jövő megteremtését.

Még a te irodalmi elemzőidet is, Tomaž, gyakran túlságosan magukkal ragadta az egójuk, ezért nem érthették a varázsköpeny mintázatát. Eszükbe sem jutott, hogy az általad használt és értelmetlennek tűnő „málna” szó gonosz vagy éppen baleset jelentéssel is bírhat, vagyis a latin *malum* szóra is utalhat. Sok szálból szőtted a köpenyedet, művészi mintákból és intelligens ikonográfiákból. Amikor az elnyomásban (ahol nincs szabadság) megérinted az igazságot, a rejtőzés mindig jól jöhet. Harold Bloom ezért vigasztalóan

azt állítja, hogy „a rossz pillanatokban vagy időszakokban éppen a saját irodalmi egyéniségünk és költői autonómiánk ismételt megérezésére van a leginkább szükségünk”. Pontosan ezt tetted te velünk, szlovénekkal. Később az amerikaiakkal, izraeliekkel, kínaiakkal, angolokkal és másokkal is.

Jól látható, hogy elpusztíthatatlan szemantikai magvad lényegét a DUMAtól és a PÓKERTől kezdve előre jelezted: ami a te nemzeded, mi szlovének vagyunk. Megfáradt kommunista történelmünk legrosszabb pillanatának kellős közepén kezdted meg munkásságodat, 1964-ben, amikor megszüntetik a *Perspektivě*⁸-t, az *Oder 57-et*⁹, zavargásokat rendeztek Marjan Rožanc¹⁰ *Topla greda (Melegágy)* című színművének előadásakor, és két évvel később már Rankovičtyel¹¹, és az összes többi viszontagsággal együtt a puccs szélére sodródtunk és közel kerültünk a polgárháborúhoz.

A *Problem*ivel kapcsolatos bonyodalmak után kiadtad a *PRAZNIK (Ünnep, 1976)* című kötetedet, amelyet fiadnak, Dávidnak ajánlottál, és ebben a kötetedben a *Problem*iben (1974. március) leköszölt összes versed megjelent, kivéve *Edvard Kocbek hetvenedik születésnapjára*¹² írt versedet, amit most itt teljes egészében szeretnék közölni:

*Idegenkedtem Tőled, te nagy költő
s gondolkodó, mert súlyos teherként
neheztedél rám. Magam mögött dühösen vonalat
vontam, mert friss akartam lenni, fesztelen,
eleven. A fény porának aprócska szemcséje,
mely közben táncát ropja s poénból a múzsák hostiáját
ropogtatja és minden narancsvörös gyümölcs-
magvat magasan a levegőbe köpdös. Te hatalmasnak
tűntél, nem narancssárgának. Hogy az évek során
ragyogjanak, látszódnak, a gyerekek ujjal
mutogassanak a tarkává vált sárkányokra.
Almafaként magam se tudtam, ki öntözte
földem. Ma tudom, ki az, sokkal
inkább, mint bárkinek közülünk, szabadságunk
neked köszönhetjük. Most a meghatódottságtól
megrendült a lelkem és mihamarabb emelem
poharam az egészségedre. Tudod, mert még
tart az ünnep, folytatnom kell
ropogtatásomat. S érzem, mint
növekszik percről-percre a jókedv.*

(1974)

A *DRUIDÁK* (Druidi, 1974) köteted az ólmos fáradság időszakában jelent meg. Ezt a kötetedet választottam, hogy beszéljek róla prof. Boris Paternu szemináriumán a ljubljanoi Bölcsészettudományi Karon. Amikor belemélyedtem a verseid olvasásába, azt kellett lássam, hogy a *PÓKERTŐL* kezdve mind 10 a nyolc kötetedet kénytelen leszek egyben értelmezni, ha be akarom bizonyítani, hogy nem egy kísérletező és romboló költői alaknak számítasz, hanem a szlovén költészet nélkülözhetetlen jövőjét teremtetted meg. Azonnal tudtam, hogy a jelent röntgenezed, és irányt mutatsz a jövőbe. Egy bátor költő hangja volt ez, egy új korszak hírnökének a hangja.

1974-ben kiterjedt felújítási és restaurálási munkák kezdődtek a reneszánsz zemonoi kastélyban¹³, ahol minden nap egy magas emelvényen állva kapargattad a freskók vakolatát. Előző évben egy művészrezidencia vendége voltál, éspedig a Yaddo kastélyban¹⁴, ahová hozzád hasonlóan a világ művészeti és humán tudományainak legnagyobb hírességei jártak írni és alkotni. 1979-ben és még 1986-ban hívtak meg újra ebbe a kastélyba. Egészen poros voltál és vakolattal volt tele a hajad.

Kedves Tomaž, egy gyengéd emléket táplálsz bennem, ami megtisztítja mindazt, ami a negyven évnyi költői szövetségünk és barátságunk alatt történt. Sőt mi több, te jól tudod, hogy minden idők locusának az élete folyamatosan a rokon lelkekben zajlik. Eltávozásod alkalmával nem akarok edénycsörömpölést, mint valami hírhedt kultúr szolgálta, akiből úgy ömlik a szó, mint ahogy álarc álarcra rakódik, aztán aludni tér. Miért mondják, hogy meghaltál? Mi a fenének mondják, hogy meghaltál? Percy Bysshe Shelley bátor költő volt, mint te is:

„Békét! Nem halt meg ő s nem szendereg / – csak az élet álmából ocsúdott.”¹⁵

Meghalt! Ó, számunkra, az élő számára, a holt lelkek közt, mintha a világ temetőjében holttestek között feküdnénk.

Srečko Kosovelnek¹⁶ igaza van, amikor azt követeli, hogy egy ilyen esemény arra emlékeztessen minket, hogy harcolnunk kell minden pseudopillanatot, képmutatás, pocakos hazaszeretet és klikkesedés ellen. Tomaž, te tudtad, hogy *ami valaha megtörtént, az soha nem vész kárba, ha élő, rokon lélekre lel*. Te vagy életem nagy folyama. Sok ember számára váltál jövőjének az őrévé. Mindenki, aki a szívével tudott látni, megérezte, mint öntözted talaját, amint ezt néhány költő veled is tette.

Akkoriban Ljubljánában ki tudta volna nálad jobban, mivel készültek Kocbek hetvenedik születésnapjára Triesztben? A levegőben lehetett már érezni annak a különleges brosúrának a megjelenését, amely *EDVARD KOCBEK KORUNK TANÚJA*¹⁷ címet viselte, és amelyben Boris Pahor és Alojz Rebula jelentették a vele készült interjút. Márciusban jelent meg, és Jugoszláviában már azonnal be is tiltották, de így is teljesen áthatotta az étert.

Néhány nappal ennek a megjelenés után a teljesen üres Slon kávézóban kávézhattunk kettesben. Az világos volt, hogy a domobranok¹⁸ megtorló lemezszárlását meg sem említhettük, sem Franc Miklavčičot, sem Viktor Blažičot¹⁹. Még Kocbeket sem. Nem azért, mert nem bíztunk volna meg egymásban. A félelem máshonnan jött, még a DUMA és a PÓKER ide- 11 jéből. Amikor a költő egyszer leírja: „Ismerem Szlovénia fájdmát”, amikor le meri írni, hogy ez „a Cimpermanok földje és pattanásos női tisztelőiké”, sőt még ezt is: „és szeretném én azt látni, aki valóban / félkegyelmű, émelyítő és üldözött szeretne lenni.”²⁰, amikor a mínusz tizenöt dioptriások logikájáról ír – a politikusok közül csak egynek volt ilyen – az egy elpusztíthatatlan szemantikai magba váj bele, a saját nemzetébe, belénk szlovénokban. Az utóbbi verssorok a *Duma 1964* című versből valók, hogy igazán érthető legyen, miről is van szó, ezért teljes egészében felidéztem ezt a verset:

Új Forrás 2025/2 – Meta Kušar: Kedves Tomaž, carissimo!

DUMA 1964²¹

Az Abszolút jól fejbe baszott

*de vele együtt ti is, életunt szüzek és más halálosan sértődöttek
szeretlek titeket ó, ti felebarátok, ti hajbókolók, az atyaisten*

ötletelését

szeretlek titeket ó, ti az édes szemlélet eszményi személyiségei

lelkemben ott feszeng a kegyelem

ó, ti a lelki gyötrelmek birtokosai

ó, ti idomított értelmiségiek, kacsótok izzadó

ó, ti mínusz tizenöt dioptriás okoskodó okostojások, vegetáriánusok²²

ó, ti szájkosaras rektorok

ó, ti cafka ideológiák kéj-ideológusai

ó, ti doktorok, akik a škofjalokai mézeskalácsot²³ és az írásjeleket²⁴

hasztalan csócsálgátok bőfögve

ó, ti múmiák, akik a szenvedélyt s a búbánatot csak akadémikusan

paskolgtjátok

Pascal, te gürcölő és Bach, te mázlista

ó, ti hihetetlen izletesen elapadt vénájú lírikusok

ó, hortikultúra felvilágosultak és fecskemadarak

ó, te szocializmus à la Louis XIV. avagy miként mentsük meg a gyámoltalan

állatkákat

ó, te százharmincöttagú alkotmányozó testület avagy mit tegyünk

a döglött macskával²⁵, hogy orrunkat meg ne csapja bűzös szaga

ó, ti a tömegek forradalmisága avagy merre is lelhető az impotenciánkat

kezelő szanatórium

Vidékünk tájain járva-kelve így lettem gyomorfekély-nyomorék

*ez a Cimpermanok²⁶ földje és az ő pattanásos tisztelők²⁷ földje
ez a talpnyaló szolgák mítoszok pedagógiák földje
ó, ti érélyes, kehes szlovének, a történelem tárgyi talányai
virágocskák a ládáokban kicsi virágok²⁸*

Miféle ördögi kényszer hajtja azokat, akik esztelenül azt hajtogatják, hogy a *DUMA 1964*-vel és a *PÓKER* kötetteddel nem más, mint egy tornacipős szabotőr voltál, aki bombákat hajigál a szlovén klasszikusokra, és rombolásra buzdít. Milyen rombolásra? Te építettél! Aki tud olvasni, az láthatja, hogy demokráciát és megbékélést, valamint a nemzet és a művészet új jövőjét építetted. Borzalmasan hatálytalan eszmékkal feketítették be téged, vagy egy forradalom pusztító banalitásával.

Miért nem veszik észre, hogy egy igazán szent ügyet nem lehet megtámadni, sem megsebezni, hogy az igazi szlovén hagyomány az egyáltalán le sem lett bontva? Még most sem látják!

Hiába lett volna az egész? Mindent előlről kell kezdek? Kollégám dr. Katja Podbevšek²⁹ így emlékszik vissza azokra az időkre: „Akkoriban azt hiszem, azon gondolkodtam, hogyan tudott Meta ilyen mély betekintést nyerni Šalamun költészetébe. Mindenekelőtt azt is éreztem, hogy a professzor úr is különleges módon csodálja őt. Függetlenül attól, hogy nem biztos, hogy mindenben egyet értett velem. Nem emlékszem, hogy különösebben élénk vita kerekedett volna, valószínűleg mindannyian csendben csodálkoztunk egy kicsit Meta bátorságán, hogy a korabeli irodalomtudománytól eltérően értette Šalamun verseit, illetve a költészetét. Talán ennek az utolsó jegyzetnek, amit a régi feljegyzéseim közt találtam, lehet valami köze ehhez: *a druida egy kelta pap, aki egyben eretnek is.*”

Ha mindez hiába is lett volna, akkor is újra előlről kezdeném, pedig a szeminárium után prof. Boris Paternu így szólt hozzám: „Šalamunt te tetted költővé a saját értelmezésed által.” Nem fogok belefáradni abba, hogy verseidet ismételtgessenem és azokat értelmezsem.

Amikor körülbelül úgy két héttel karácsony előtt még veled lehettem, kedves Tomaž, tudva, hogy ez már a búcsúzás pillanata, megmutattad a különböző madarokról készült nagy rajzokat, amelyeket Miklavž Komelj postai levelezőlapokon küldött neked naponta. Azonnal eszembe jutott egy verssorod: „pára! a pára lelkeket költöztet!”³⁰ és a madarakkal közös lényegi kapcsolatuk. Miklavž a temetésen olvasta fel mélyen átérezhető szövegét és pár erre a célra kiválasztott verssorodat. Amint ezt olvasta: „Tilos a belém tekintés. / Sose voltam ember. / Mindig is angyal. / Mielőtt tökéletes alakot öltene, / elillan.”³¹ – Ekkor valahonnan nagy sebességgel egy rigó zuhant oda és szállt az urnára, amit vörös rózsakoszorú vett körül. Lassan kétszer körbesétált az

urna körüli rózsakoszorún, majd leszállt a homokra, ahol Metka és Ana, David és két húgod, a bátyád és más rokonok álltak. Nyugodtan ott álldogált, mint egy közeli rokonod, miközben Miklavž beszélt, aztán tovarepült.

Tomaž, te egy tündökletes herceg vagy! Fiatalkorod óta! Cse-csemőként megmentetted Molét és a ház főbérletjét, nehogy koncentrációs táborba cipeljék őket, amikor Bežigrádban nála béreltetek lakást.³² Hallom, amint a költők a világ minden tájáról hálatalten jelentkeznek feleséged, Metka előtt. Az a szlovén kulturális bagázs, aki azt hiszi, hogy „valahol egy jó amerikai nagybácsi és egy CIA-ügynök között foglalhattál csak helyet”, saját neurotikus hajlamainak és komplexitásainak a foglya. Ez rájuk vall, nem rád. Ó, milyen sztoikus magatartást tanúsítottál a kritikusok és az irodalomtudósok iránt, ám a verssoraidd, azok keserű szablyaként hatottak. Ez a felkiáltásod megnyugtat: „Mily / pökhendi pereputty, el se tudom hinni, milyen / egy szakértői őrült szervezet.”³³ Tomaž, ahogy te építesz, egyetlen egy kortárs szlovén költő se volt képes építeni. Ahogy a szavak mentén jártál-keltél, e tekintetben senki se hasonlítható hozzád.

*Feldolgozó ágazatom képviselői
értekezletét egybehívom.
Úgy hallom, szörnyű támadás
ért titeket, vagy valami ehhez hasonló,
másrészt vad panaszaitokról is értesültem
éppen tőletek, mármint, hogy az én
unottságom a ti becsületes munkátok
bökkenője.
Ó, én szerencsétlen delivery boysaim!
Nyavalyogtok! Kösz, de ki emeli meg
a béreteket!?
Nevetséges: komoly problémátok akad még
a csomagolással is.
Felelőtlenül szórakoztok az én
tőkémme.³⁴
Lukács Zsolt fordítása*

A tündökletes herceg nem távozik el a sötétben, megvárja, hogy elhaladjon mellette az ősök szellemének serege, és azok karácsonyra távozzanak. Te egy titokzatos gondolkodó vagy, aki mint Prešeren³⁵, te sem tudtál megbarátkozni a doktrínákkal. Hogy is lehetnél nemtörődöm velük szemben?

Kedves Tomaž, nem hódoltál be a „négy költő”³⁶ dirigáló és erősen korlátozott intimitásának, sem a rád aggasztott ludizmus³⁷ irodalomelméleti

kifejezésnek. Igazi planetáris költőként a forrongó intimitásról és a legfájdalmasabb nemzeti témákról írtál – a megbékélésről, amihez ma is csak igen kevesen képesek hozzáérni és erre bátorítani. A politikusok biztosan nem.

A költők sem.

14 A jeleket én még akkor ismertem fel, amikor még senkit nem fertőzhetett meg a nemzetközi šalamuni konjunktúra, éspedig egy olyan mentor akadémiai szabadságának az oázisában, akit nem zavart, hogy ki merék menteni egy költőt az extrovertált modernizmus börtönéből; ez alatt a ludizmust és a reizmust értem. Attól tartok, hogy itt szlovén hazánkban közel fél évszázad elteltével valahogy elviseljük a te költői munkádat, de nem olvassuk eleget, és még kevésbé értjük meg a maga igazi, teljes mélységében.

Valójában a te erőd folyamatosan növekszik. Mindig is azt mondtam, hogy költészeted tartalma archetipikus, ezért a recepciójának is ilyen szélesnek kéne lennie – minden más egy elszegényedett képzelet és lelki elmaradottságnak az eredménye. Kedves Tomaž, te az individuáció költője vagy és ugyanakkor az emberben, valamint a nemzetben zajló legmélyebb események előmozdítója, amelyek nélkül nem maradhatnánk fenn. Nem lennénk képesek felvállalni az emberiséget.

„Ez az intellektus csakrád komája is lehetne, olvasó!” – írtad az *Angyal módszerének* egyik utolsó verscímében, és elviselted a nyelv vad, tobzódó kicsapongását, tudva, épp ugyanebben a kötetedben, hogy „A szenvedés / gyengéd és világos. Duruzsoló kályha / az élvezet, amit a hajnal világossá tesz.”³⁸

Kitartottál, kedves Tomaž, egészen az utolsó kötetedig, az *ORGIÁKIG* (ORGIJE, 2015). Ezek Mája orgiái, a lila isteni játéka, egy káprázaté, amely azonban nincs a törvényen kívül. Mivel ismerted ezt, befejezted a nyelvi melaszt a tudattal, hogy miként fog a mulandó elhamvadni és füstté válni, és a maradandó egy lótoszban átalakulni:

„Füstként gomolyogni egy tetőn. Átalakulni / a lótoszban és haját szárítani.” De hajadat csak azért szárítod, mert köztudott, hogy olyan, mint egy ereklye, mert szoros kapcsolatban állnak az emberi erényekkel, még akkor is, ha elkülönülnek az embertől. Átalakulsz a lótoszban, a lelki fejlődés szímbólumában!

Igen, Tomaž: om mani padme hum.

Lukács Zsolt fordítása

Tomaž Šalamun (1941, Zágráb – 2014, Ljubljana) az egyik legtöbbet fordított kortárs európai költő. Teljes életműve 47 kötetet tesz ki. 1999-ben Prešeren-díjat, 2007-ben Jenko-díjat kapott, 2009-ben Strugában Aranykoszorúval koszorúzták meg, 2012-ben Njegoš-díjat kapott. Hivatalosan 2014. december 27-én halt meg Ljubljanában, bár sokan (és joggal) azt állítják, hogy mindig is él, és hogy halhatatlan.

Meta Kušar (1952, Ljubljana) szlovén költő és esszéíró. Szlovén és szerb-horvát nyelvből diplomázott a Ljubljana-i Egyetemen. 1993-ban Schwentner-díjat, 2012-ben Rožanc-díjat kapott a *Mi számít költőinek, avagy az illegális órája* című esszégyűjteményéért. 2015-ben Veronika-díjat kapott a *Kert* című kötetéért.

- ¹ Iztok Simoniti (1948, Ljubljana): szlovén jogász, karrierdiplomata, nemzetközi politológus, professor a diplomácia szakterületén, publicista. **15**
- ² A *Problemi* folyóiratot 1962-ben hozták létre a *Mladi poti (Fiatal Utak)* átnevezésével és átalakításával, nem azért, hogy „elvegyék a fiatalok érvényesülésének terét”, hanem hogy segítsék őket. Az első szerkesztő Vladimir Kavčič volt. Eleinte a Marxszal való heves elkötelezettség jellemezte a folyóiratot, majd az „értelmiség egy részének ideológiai álláspontja”, különösen Edvard Kocbeké. Idővel a korábban a *Perspektiv*ben (1964-ben megszűnt) és a *Nasi sodobnost*ban (azon évben erősen megváltozott) publikáló szerzők kerültek a munkatársak közé; egy jó évig fenntartották a kulturális csendet, majd meghunyászkodtak.
- ³ Peter Kolšek (1951-2019): költő, újságíró és publicista. 1987-től a *Delo* politikai napilapnál dolgozott (1992-1999-ben a kulturális híradó szerkesztője, 2006-2014-ben a *Knjževni listi* kulturális melléklet szerkesztője). Írt irodalomról, filmről, televíziózásról, kultúrpolitikáról és „hétköznapi” politikáról.
- ⁴ Goran Dekleva (? , ?) a ljubljana-i Bölcsészettudományi Karon végzett összehasonlító irodalomtudomány szakon. A Szlovén Rádiónál dolgozik. Az elmúlt évtizedben főleg a *Delo Knjževni listi* mellékszámba írt cikkeket. Szinte kizárólag a kortárs szlovén költészettel foglalkozik. Kritikai munkásságáért elnyerte a Stritar-díjat.
- ⁵ Katja Perat (1988, Ljubljana): szlovén regényíró, esszéista és költő, jelenleg az Egyesült Államokban él. A ljubljana-i Egyetem Bölcsészettudományi Karán végzett filozófia és összehasonlító irodalomtudomány szakon, versesköteteit számos díjra jelölték Szlovéniában. Munkássága a szlovén nemzeti sajtó gyakori kritikájáról ismert.
- ⁶ Vö.: 15. lábjegyzet.
- ⁷ Vö.: 18. lábjegyzet.
- ⁸ A *Perspektive* (1960–1964) havilap négy éven át jelent meg. A 36–37. dupla számnál szűnt meg 1964 tavaszán, amikor is a lapot a hatalom politikai okokból beszüntette. A folyóirat köre az úgynevezett modernisták körébe tartozó fiatal kritikusok (írók, filozófusok, szociológusok) generációja szerveződött.
- ⁹ 1957. július 1-jén az AGRFT (Színház és Színművészeti Egyetem) és a ljubljana-i Bölcsészettudományi Kar hallgatóinak egy csoportja által alapított Oder 57 (57-es Színpad) ezen a napon először mutatkozott be a nagyközönség előtt kortárs szlovén költők műveinek tolmácsolásával. Az új színház alapvető lendületének szlovén színház intézményi terébe akoriban belépő fiatal színészek és rendezők elégedetlensége játszotta a fő szerepet. Ők kezdték el megváltoztatni az elavult színházi kifejezőeszközöket.
- ¹⁰ Marjan Rožanc (1930-1990): szlovén író, drámaíró és esszéista. 1993 óta ítélik oda a róla elnevezett legjobb esszégyűjteményért járó Rožanc-díjat.
- ¹¹ Aleksandar Ranković (1909-1983): szerb nemzetiségű jugoszláv kommunista politikus. 1966. július elején Jugoszlávia lakossága megdöbbenve értesült arról, hogy Ranković, mint az állam alelnöke és a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára, korábban hosszú évekig annak miniszterelnökhelyettes és igazságügyi minisztere, a NOB legfelsőbb vezérkarának tagja, a háború előtti években a kommunista párt tagja, bürokratikus összeesküvést szervezett az önkormányzat ellen, és lehallgatta Tito elnököt, Kardel elvtársat és a politika teljes csúcsát azzal a céllal, hogy lejárássa őket.
- ¹² Eza vers 1974-ben íródott, de csak a *Gyermek és szarvas (Otrok in jelen)* című kötetben jelent meg 1990-ben!
- ¹³ Dvorec Zemono (más néven Dvorec Belvedere) egy 139 m magas dombon elterülő szőlőültetvények között emelkedik, közel az azonos nevű helyhez a Vipava-völgyben, Vipavától kb. 2 km-re nyugatra. Reneszánsz stílusban épült (1683-ban), jellegzetes félköríves külső árkadokkal, és egy ismeretlen festő freskói díszítik. Manapság gyakran ad otthont különféle eseményeknek: komolyzenei koncerteknek, művészeti kiállításoknak és esküvői szertartásoknak. Az alagsorban étterem található.

¹⁴ A Yaddo egy művészközösség, amely egy 160 hektáros birtokon található Saratoga Springsben, New York államban. Küldetése az alkotói folyamat ápolása azáltal, hogy lehetőséget biztosít a művészek számára, hogy megszakítás nélkül dolgozhassanak egy erre alkalmas környezetben.

¹⁵ Percy Bysshe Shelley Adonais: Elégia John Keats, az Endümion, Hüperion stb. szerzőjének halálára 39., (Somlyó György fordítása)

16 Srečko Kosovel (1904–1926): szlovén avantgárd költő, kritikus, publicista.

¹⁷ Ebben a könyvben jelent meg Boris Pahor: *Beszélgetés Edvard Kocbekkel*. Az interjú és annak előzménye teljes *egészében olvasható a HÍD* 2023. július–augusztusi számában 86–107. old. (Lukács Zsolt fordítása) https://www.hid.rs/hid/2023/Hid_2023_07_08.pdf

¹⁸ Ezek voltak a „honvédek” vagy más néven a fehér gárda (v.ö.: domobranci). Kollaboráns katonai alakulat 1943–45 között Szlovéniában. A német megszállók hozták létre Olaszország kapitulációja után (1943 szept.) a nemzeti felszabadítási mozgalom elleni harcra. Az alapítás ötletét és a meghatározó támogatását L. Rupnik generális és a volt polgári pártok vezetői adták. A honvédek a német rendőrség támogatói voltak és mint ilyeneket anyagilag támogatta és gondoskodott róluk. A fontosabb közlekedési csomópontok és utak felügyeletével voltak megbízva, valamint a felszabadított területeken kellett harci feladatokat ellátniuk. A háború végén Ausztriába menekültek, de az angolok kiszolgáltatták és visszaküldték őket a partizánoknak, akik pedig bírósági eljárás nélkül lemészárolták őket a Kočevski Rog-völgyben és más helyszíneken (Hrastnik, Huda jama), több mint 13.500 embert.

¹⁹ Viktor Blažič (1928–2014): szlovén újságíró, esszéista, műfordító és egykori disszidens. Az 1960-as évek elején a *Perspektive* alternatív folyóirat szerkesztőbizottságának tagja volt. Az 1970-es évek elején a környezetvédő mozgalom egyik alapítója volt Szlovéniában. A titoista rezsim nevében írt kritikai cikkei miatt Blažičot 1976 májusában Franc Miklavčič (szlovén politikus, partizán, bíró, 1921–2008) együtt letartóztatták, és „ellenséges propaganda” miatt három év börtönre ítélték. Később nyilvánosságra került, hogy Blažič és Miklavčič letartóztatása megtorlásként szolgált Edvard Kocbek költő és gondolkodó ellen, aki túl híres volt külföldön ahhoz, hogy a rezsim letartóztassa. Ehelyett két barátját és munkatársát letartóztatták, hogy „rendbe tegyék Kocbeket”, vagyis megfélemlítsék, hogy biztosítsák a kommunista rezsim iránti odaadását.

²⁰ Tomaž Šalamun: Miért lettem fasiszta. <https://www.c3.hu/~exsymposion/HTML/gonosz/Salamun/szoveg.htm>

²¹ A Duma 1964-nek a *Perspektive* című folyóiratban kellett volna megjelennie, ahol többek között maga Tomaž Šalamun is szerkesztőként dolgozott, de ez mégsem valósulhatott meg: ugyanis a *Perspektivet* betiltották és megszüntették, a költőt pedig öt nap börtönbüntetésre ítélték a „verbális vétsége” miatt, majd ki is hallgatták. A „mit tegyünk a döglött macskával, hogy orrunkat meg ne csapja bűzös szaga” verssort az Állambiztonsági Szolgálat úgy értelmezte, hogy az Ivan Maček (maček=macska) politikai komisszárra tesz burkolt célzást és az ő személyét sértegeti. A vers először 1964. május 9-én jelent meg az *Novi razglediben* (*Új Nézetek*) a „vádoló anyag” lábjegyzeteként. A *Duma 1964*, amely intertextuális kapcsolatokat épít Oton Župančič Dumájával, nem szerepel a *Pókerben*, Tomaž Šalamun első verseskötetében. Először a Kajetan Kovič által szerkesztett Tomaž Šalamun: *Versek* (1980) című válogatásában jelent meg.

²² Itt természetesen Boris Žihel (1910–1976) marxista filozófusra, szociológusra, publicistára és politikusra történik célzás.

²³ Utalás a néprajzra és folklorisztikára.

²⁴ Utalás a szlovén nyelvészeti vitákra.

²⁵ Maček = macska, utalás Ivan Maček Matijára (1908–1993) szlovén partizán, tábornok, politikai komisszár és élharcos, 1963-tól 1967-ig pedig a Szlovén Köztársaság Népgyűlésének elnöke volt.

²⁶ Čimpermanok: utalás Josip és Fran Čimperman 19. századi szlovén költőkre, akik testvérek voltak, ám költészetük nem volt jelentős. – Ezt a verssort később nem idézték. Idézni sem merte senki, mert tulajdonnévként írták a „Čimperman”-t, vagyis „az asztalosok földjét”, ami természetesen Ivan Maček Matijára vonatkozott, aki szakmáját tekintve asztalos, čimper, volt, aki a 2. világháború után Szlovéniában elkövetett gyilkosságokért (bíróági eljárás nélkül) a leginkább felelősök közé tartozott.

²⁷ Azokra a szlavista diáklányokra utal, akik minden költőért odavannak, akikről az előadásokon halnak.

²⁸ Katarina Šalamun Biedrzycka, irodalomtörténész, publicista és műfordító, valamint a költő nővére ennek a versnek az utolsó versszakát idézi a *Szlovénia és Lengyelország között* című könyvében (Kud Logos, 2014), mivel betekintést nyert Šalamun kéziratába. A verssor eddig sohasem jelent meg a vers részeként.

²⁹ Katarina (Katja) Podbevšek (1951, Ljubljana): szlovén irodalomtörténész, szlovén nyelvész, lektor és szerkesztő.

³⁰ Vö.: *Alma* című vers, a *Zarándoklat Maruškáért* kötetből. (Fordította Lukács Zsolt).

³¹ *A sorsomból* című vers (*Egy angyal metódusa*, 1978). (Fordította Lukács Zsolt).

³² A II. világháború alatt történt, hogy ebben a lakásban, ahol akkor éltek, az éjszaka kellős közepén olasz katonák jelentek meg, hogy a férfiakat elvigyék. Mole és a háztulajdonos otthon voltak és már el akarták vinni őket, amikor Šalamun anyja, aki nagyon jól tudott olaszul, odavezette a katonákat az éppen alvó Tomaž és húga ágyához, amikor megpillantották az alvó gyerekeket suttogva azt mondták: „Dormano come angeli!” és távoztak, miközben Molet és a tulaját otthagyták az út mentén és a teherautó elhajtott.

³³ Vö.: *Fogta a taligát* című verssel (*Évszak, Letni čas* 2010). (Fordította Lukács Zsolt).

³⁴ Vö.: *Gyűlés* című vers (*Az angyal módszere kötetből*, 1978)

35 France Prešeren (1800-1849): szlovén költő és jogász. A szlovén irodalom egyik legnagyobb költője.

³⁶ A *Pesmi štirih* (*Négyek versei*) egy 1953-ban megjelent szlovén kötet, amelyben a *Beseda* folyóirat köré tömörült, fiatal, elismert költők közölték verseiket: Janez Menart, Ciril Zlobec, Kajetan Kovič és Tone Pavček. Társadalmi témák helyett a kötet témája rendkívül intim, az egyén belső érzéseit, hangulatait jeleníti meg. Ez a kötet az első modern szlovén verseskötetnek számít.

³⁷ A ludizmus (gr. ludus), játékot jelent. A ludizmusban a költői subjektum másként pozicionálódik tevékenységével szemben, ő egy színész, manipulátor, szerencsejátékos. A ludista egy szuverén szereplő, mivel a véletlen válik a szabadság tényezőjévé. A lírában a ludizmus a kortárs avantgárd irodalom tendenciáinak címkéje, amely számára a művészi alkotás a „játék” speciális esete. A költészet a nyelvvel való szabad, spontán játékon alapul. A ludizmusban a játékosság társadalmi-erkölcsi eszmény, mint a valódi élet és a szellemi szabadság modellje. A szlovéniai ludizmus kezdeményezője és megalapítója Tomaž Šalamun.

³⁸ Vö.: (mindent feljegyzek, minden halált...) cím nélküli verssel. (Fordította Lukács Zsolt).

Drága Katinca!

18 TOMAŽ ŠALAMUN
HÚGÁNAK ÍRT LEVELE

(Közzéteszi Katarina

Šalamun Biedrzycka¹)

Ne ijedj meg egy olyan iránytól, amely veszélyesnek tűnhet a számodra. Minden csak kontroll és adagolás kérdése. Eliot³ ugyan rendben van, de ő mindenekelőtt egy nagyon konzervatív úriember,

aki nagyon súlyos konzervatív csapást mért a költői nyelvre, és végül Angliát a költészetben ellehetetlenítette a nyitott Amerikához képest. Ha hozzáférhetsz William Carlos Williams⁴ (az angol tanszéken könyvei, főleg a versei és esszéi, biztosan megvannak, de van kb. 30 regénye is), ezeket olvasgasd. Ez egy olyan úriember, aki egész nap keményen gürizett, egy szülészorvos és éjjel tizenegykor kezdett el írni, mintegy hatvan könyvet írt, összességében nézve, minden bizonnyal a legerőteljesebb költői anyaga a 20. századi Amerikának, egy igazi balzsam Eliot kimerült történelmi köréhez képest, sőt, sokkal világosabb, messzemenőbb és pontosabb, mint Pound⁵. Lengyelország minden bizonnyal spirituálisabb, mint Szlovénia, de ott mindig fennáll a katolikus konzervativizmus veszélye.

Az utóbbi időben elég sok lengyel jazzt hallgattam meg, és nagyon lenyűgözött. A baloldaliság természetesen egy infantilis betegség, helyesen felmérve, de tisztán rövidlátó hiba lenne kizárni a forradalmi energiákat a tiszta spiritualitás szemszögéből. Lengyelország sorsa és saját terének hihetetlenül szerencsétlen történelmi irányítása ennek szinte bizonyítékul szolgál a számomra.

Ami az agy iszákosságát illeti, egyetértek, mert mindig hallom, és biztos lehet benne valami igazság. Valószínűleg arról lehet szó, hogy minden egyes attrakcióm igen sok ételt igényel, és amit kiadok magamból, azt biztosan be is kell valahonnan habzsolnom. Szerintem nem az uralkodásról van itt szó, hanem viszonylag ügyesen működő falánkságomról és vedlésemről — kigyó vagyok — 1977 a kigyó éve lesz, elsősorban most tizenkét évvel fiatalabb kigyók társaságában töltöm az időmet, mert az én generációm haldokol vagy teljesen korlátoltta vált, a kigyók tökéletesen passzolnak egymáshoz. Valahogy mindig szkeptikus voltál ezzel kapcsolatban (már ami a dolgok alsó széle felől történő behatolását illeti), vagy időre volt szükséged, hogy meggyőzzd magad. Nekem sohasem volt szükségem időre, hogy meggyőzzem magam, de állandóan (persze nem mindig) csak faltam, és mindenekelőtt füleltem,

függetlenül annak naiv intellektuális megfogalmazásától vagy érthetlenségétől. Az evolúció felgyorsulása olyan nagy, hogy a 10 éves korkülönbség ma sokkal nagyobb, mint a történelem során bármikor.

Pár napja fejeztem be a tizenötödik (még nem végleges) kötetem szerkesztését, az idén a köteteim kiadásával jól haladok, talán még a *Csillagok* (*Zvezde*, 1977), a *Fény történelme narancssárga* (*Zgodovina svetlobe je oranžna*, 1979) és az *Angyal metódusa* (*Metoda Angela*, 1978) is megjelenhetnek, a *Druidák* (*Druidi*, 1975) úgy tűnik, hogy megláthatják a napvilágot magyarul és szerbül is. Ami a te ügyedet illeti erről itt már tudnak, mert a lengyelek szóltak Krakarnak⁶, hogy adják ki, Pavček⁷ azt mondta, hogy Krakar mondta neki. Most Andróval⁸ valószínűleg egy hónapig freskókat fogunk kapirgálni, Andro nagyon jól van, sokat dolgozik, nos, felvették a párizsi ifjúsági biennáléra az 1977-es évre, valószínűleg újra szerepelhet a Trigonon⁹, akárhogyan is, de a jugoszláv válogatások döntően hatottak a fiatal festészetre, ami a kombinációkat illeti, természetesen a jugoszláv logika, nem pedig a szlovén szerint. Még mindig nem fogadják be az itteni társadalomba. Mostani életem nagyon rendben van. A kedvesem nyugodt, nagyon ragyogó, autonóm lény, aki nagy légteret és békét nyújt nekem, emellett egy tündér és egyfajta spirituális központ a maga generációja számára, így a gradiščeai kolesz¹⁰ tele van egyfajta Indiába oda-vissza utazókkal, Afrikából és vissza, mindenféle freakokkal, köztük némelyikük nagyon kifinomult. A gyerekek egészségesek, nem mentek Pekingbe, mert a kínaiak nem akarták a gyerekeket befogadni, Maruša pedig úgy döntött, hogy mégsem megy, amit a javára írhatok, hihetetlenül megkönnyebbültem. El fogok menni a bankba, hagyd békén azokat a szegmenseket és sémákat¹¹, ez ugyan mind igaz lehet, de blokkolja a közvetlen életet, tabula rasa-nak lenni a lényeg, és mindenekelőtt vigyázni kell, nehogy szkepticizmussal, vagy egy előre olvasott történelemmel fertőződjön.

Szívélyes üdvözléssel!

Tomaž

Lukács Zsolt fordítása

¹ Katarina Šalamun-Biedrzycka (1942–), irodalomtörténész, publicista, műfordító, Lengyelországban él. Tomaž Šalamun húga. A tulajdonát képező levelek a *Locutio* című internetes lapban jelentek meg (*Locutio*, 105. 1. jul. 2018 Letnik XXI). (A fordító megjegyzése.)

² A levél tulajdonosának Katarina Šalamun-Biedrzycka megjegyzése.

³ Thomas Stearns Eliot (1888–1965): amerikai születésű Angliában letelepedett irodalmi Nobel-díjas költő, drámaíró és kritikus.

⁴ William Carlos Williams (1883–1963) amerikai orvos, költő, életműve szorosan kapcsolódik a modernizmushoz és az imagizmushoz.

⁵ Ezra Pound (1885–1972) amerikai költő, műfordító, kritikus, szerkesztő.

⁶ Lojze Krakar (1926–1995): szlovén költő, műfordító, szerkesztő, irodalomtörténész és esszéista.

⁷ Tone Pavček (1928–2011): szlovén költő, esszéista, fordító és szerkesztő. 1990-ig volt a Cankarjeva Založba felelős szerkesztője.

⁸ Andro = Andraž Šalamun (1947–2024): szlovén festő és filozófus. Tomaž Šalamun öccse.

20

⁹ Nemzetközi Trigon Biennálé. 1967 őszén Grácban került sor egy olyan kiállításra, amely a maga idejében botrányosnak számított, és ugyanakkor egy olyan kezdeti szikra volt, amely megpróbált kiszabadulni a főváros tartományi klímájából, és ez volt az indítéka a „steirischer herbst” avantgárd fesztivál megalapításának is. A három országot („trigon”) felölelő biennálé Olaszország, a volt Jugoszlávia és Ausztria országainak összefogásával próbált egy történelmi alapokon nyugvó közös kulturális térséget létrehozni, ami egyben nyitást is jelentett a nemzetköziség felé. Az „ambiente/environments” (Trigon, 1967) kiállítás jelentette az előzetes csúcspontot, ebben az összefüggésben a térérzékelés radikális koncepciói kerültek vitára interdiszciplináris módon az építészet, a szobrászat és a festészet között.

¹⁰ Gradišče = kollégiumi szálláshely neve. (Katarina Šalamun-Biedrzycka megjegyzése).

¹¹ „Hagyd békén azokat a szegmenseket és sémákat”: egy általam írt cikkről van itt szó, amit fél éven át írtam egy nemzetközi kongresszusra, amely azonban politikai okok miatt tartósan blokkolta a lengyelországi tudományos munkámat. (Katarina Šalamun-Biedrzycka megjegyzése).

T. Š. HALÁLÁRA

Hófehér ing és a gyászruhán vér.
Köztünk, a levegő kicsi kristályain át, alpesi csillogás.

Léted volt a szerelem, te szörnyeteg.
DJ voltál saját temetéseden.

Mint egykor Babilon partján most ismét rigóként
táncot lejtven az égből alászálltál.

Antikrisztus. Dionüsziosz és Kecec¹.
A sziklát máris elhagyja minden higanya.

Akár egy nagy beszakadt fújtató süpped a tér.
A római birodalom uralma suttogva véget ér.

A költözések kora veled veszi kezdetét.

Lukács Zsolt fordítása

¹ Kecec: Kecec egy szlovén irodalmi karakter és hős, akit 1918-ban Josip Vandot alkotott meg. A rabsz és leleményes Kecec senkitől sem fél és furfangja révén míg kijátssza az ellenfeleit.

22 Jure Detela

HÁROM VERS A HAGYATÉKBÓL

Vers Tomaž Šalamunnak

A MAGÁNY.

A magány akár egy Krisztust is lepipál.
Minden szín megfejtethető.
A homály szemet RÖGZÍT,
mögötte rejtőzik.
ITT határt kell szabjak,
Tomaž.

ÁLLÍTÁSOD SZERINT A HALÁL: TÉVEDÉS,

ámítás. Hogy az a különbség,
misperint az egyiket az ittlétbe teszi,
a másikat meg a halálon túlra,

nem szünteti meg az egyesülést
egyáltalán, akár egy pillanatra.
Ez a te verseid fénye.
A tőle való elkülönülést

részedről már előre legyőzted.
Mert te az érzéki világot
hasonlóan képletesnek látod,
mint a versképeket.

A mindenség azon körpályái,
amelyek már innen
felismerhetők,

[itt befejeződik a kézirat; majd ceruzával írt sorokkal folytatódik:]

mint saját vers-

képeid, melyek utat
a mindenség körpályáira
nyitnak, olyannak ismerted mindig is
őket, hogy születésükben egyek.

a mindenség körpályáira nyíló utak,
a földön bár elszigeteltek, mindig is
felismerhetők, születésükben egyek.

TOMAŽ A KÖLTŐ – – –

kutyaként kínlódom...
...és a virág szirmot bont.

Lukács Zsolt fordítása

Az átiratot és a jegyzetet Miklavž Komelj készítette

Megjegyzés: A ljubljanaei NUK által őrzött Jure Detela hagyatékban található néhány kiadatlan vers, amely így vagy úgy Tomaž Salamunra utal. Közülük hármat közlünk.

A második – befejezetlen – vers esetében nincs kifejezetten feltüntetve, hogy Šalamunnak lett volna szentelve, de nagy valószínűséggel arra a következtetésre juthatunk, hogy közvetlenül kapcsolódik Az ige (Beseda) című verséhez (a *Sólyom*, 1974-es kötetéből), ami ezzel a sorral fejeződik be: „A halál csak egy hibás elnevezés azokra, / akik elől el lett rejtve a fény.” (A halál fogalmával illetni a homályban botorkálókat, / csupán téves elnevezés.)

Az utolsó vers pedig egy töredék, amelyet a költő gyors kézírással jegyzett le az egyik füzetébe, amikor az „Antigone dalát” írta. Mindhárom vers a múlt század hetvenes éveiben keletkezett.

JÉGESŐ

Először volt jégesőben részem.
A jégdarabok zuhogva hulltak.
A talajról visszaverődött daraboktól jobban sajtott a lábam,
mint mikor direkt zúdult a fejemre.

És Tomaž Šalamun
egykor azt mondta nekem,
hogy 28 éves koráig
minden megírt versénél attól félt,
hogy ez lesz az utolsó.

Fogalmam sincs, vajon utána belátta-e,
hogy a vers:
első és utolsó.

Lukács Zsolt fordítása

LEVENDULAFÖLD

Ne lógnanak a kocsik be a képbe,
se a víztorony: csak a lila tábla!
A nő beljebb ment, kicsit leguggolt és
alulról nézett fel a kamerába.

Mögöttük már néhányan sorba álltak,
a német házaspár analóg géppel.
A szőke asszony ugyanúgy guggolt be,
a képen is ugyanúgy, lentről néz fel.

A harmadik volt egy holland kamaszlány,
selyemruhában fordult félig hátra,
ki is tette rögtön az instagramra,
hogy hashtag Provence, levendulatábla.

Utánuk jött az ősz hajú olasz nő,
csak visszaszaladt még a muszlinsálért,
és mind egyforma képet készítettek:
négyféle arc és négy lila háttér.

A németeknél a komódon állt a fénykép,
ezüst keretben, amíg egy nap aztán
el nem váltak. Tavaly meg balesetben
meghalt a selyemruhás kamaszlány.

Az olasz nő is posztolta a képet.
Most készül épp a maszpektómiára,
még hajas fejét, csak úgy próbaképpen,
abba a muszlinsálba bugyolálja.

26 A negyedik kép egy fürdőszobában
lógott, mögötte lila volt a csempe,
de az új tulaj giccsesnek találta,
és a költözés előtt leverette.

Kimeszelte a lakást is fehérre,
a szekrényekből mindent kidobott,
de valahonnan szivárogni érzi
még most is azt a halál-illatot.

Virágzanak a levendulaföldek,
van itt festett pad és mögötte kordon,
hogy akik innen szeretnének egy képet,
ne tapossák a töveket le folyton.

Nagyapám házának udvarába
beprepül egy éjfelete helikopter
Nagyapám kezéből kirepül a félig szívott
cigaretta, a nyitott pakli elrepül
és szórja magából az értékes száalakat
Kilocsog a bor
a pohár és a kanccsó is felborul
szilánkokra török mindkettő
vörös vérrel áztatják el a terítőt
Az öreg szeme kimered
ruhái lobognak
haja égnek áll
botjával hadonászik
A propellerek fülsiketítő
robaja miatt nem hallani
mit ordítozhat
Talán hogy takarodjanak innen
közönséges csibészek
ez az ő kertje
nem tudni, kik ülnek a helikopterben
sem hogy mit akarnak
az ablaka füstüveg
hasra esik rajta a fény
A tyúkok rikácsolva
borzasan menekülnek
a macska kényesen virnyogva eloson
a kutya csaholva hátrál
füle propellerként az égbe csapdos
Nagyanyám megjelenik
a partvissal hadonászva
a léghuzat letépi a fejről a kendőt
hiába kap utána
vitustáncot jár testén az otthonkája
A paradicsompalánták
pánikban bugivugiznak

a fákról majd leszakad a lomb
virágok rángatóznak haldokolva
a gyümölcs lepotyog, toccsan
pocsékba megy
A háztetőről leborzolódik
a cserép, veszélyes repeszei
beterítik a kertet
Pucéran villognak ki a tetőlécek
Aztán pillanat alatt
minden a helyére rendeződik,
a kertre rátehenkedik újra
az álmos nyári délután
Az akciófilmbe illő
fényes, fekete helikopter
vagyis egy áramvonalas szitakötő
gépies könnyedséggel manőverez
még egy kicsit
majd kilibben a kerítés fölött

FUTÓ LENYOMAT

Ülök, árnyán ó kalapnak,
agyamban régi alaplap,
de a szoftver mindig frissül,
új kép, új gondolat kisül.

A valóság szembehussan,
kisütöm zsíréjában, frissen.
Azon forrón szemek, szájak,
haj, lomb, amik erre szállnak...

Malom falán ósdi cégér,
kék tetoválás vagy kék ér.
Patak habja, új és antik,
muzsika, mely messze hangzik,

Itt meg ott van, még sincs sehol,
csak a fejemben zakatol:
kecske, szitakötő, dinnye,
lihegő kutyáknak ínye,

Ringló, csöbör, létra, fokos,
pálinka, százezer fokos,
táncok, ráncok, láncok nyakon,
ha elszakad, majd elkapom.

Szilánkra tört, pörgő világ,
baromfiudvarban libák...
Lomha testben könnyű lélek,
futó lenyomat, hogy élek.

Léptek nyoma fenn a Holdon,
Istenem nyakamban hordom,
mintha lennék édesapja,
őbelőle kiharapva.

Fejemen kalap az égbolt,
szalag rajta, ami rég volt,
hajam jövőm zizegése,
fába vágva időm kése.

Istenem hord a nyakában,
kalimpál a kajla lábam,
galaxison általgázol,
fenn a Marson éjszakázom!

TÁVOZÁSOK

1.

Eljött a nap, amikor már nem tudott felkelni.
Hiába cserélték, simították a lepedőt,
szaporodtak és mélyültek a felfekvések.
Aki belépett, felkapta fejét az erős
fertőtlenítő szagára. Mellé ültek,
de ő már nem akart beszélgetni.
Saját haldoklására figyelt.

2.

Lassan minden kapcsolatát elveszítette.
Emlékei ismeretlen helyen landoltak.
Az arcok idegenné váltak.
Hozzá tartozói nem ismerték fel a jeleket,
mert akkor még nem olvastak a demenciáról.
Visszamenőleg azonosították
a félig borotvált arcot, a kávé zsacskók
végtelen sorát, a kalapáccsal összevert
számzárat a kasszán.

3.

Éjjel, álmában megállt a szíve.
Hiába mondták, ez a legszebb halál,
a család nem tudta kiheverni a sokkot.
Minden hajnali telefoncsörgésre összerezzentek.

31

4.

Ott feküdt öntudatlanul a kórházi ágyon.
Megfogta ízületi gyulladástól deformált kezét,
nézte a kidudorodó erek vonalát.
Hitte, hogy hallja,
ahogy bocsánatot kér mindazért,
amit nem köszönt meg.
Felsorolni úgyszem tudta volna.

FÁK

Csongrádnak, városomnak

Megyünk által a Tiszán; fúj a szél,
hajunk, ingünk lobog. Tengerkék az ég.
Fúj a szél; az arcunk is ég. Megyünk
a fák tornyai iránt. Alföld, hajlong
az akác, a fűzfa, csúcsra tör a nyár.

Nyárfa, akácfa, fűzfa; ott visz
egy táska egy kisdíákot! Fut, fut, fut
egy kisdíák, elfut, visszafut, elfutna,
visszafutna már.

Tiszai árterek: Holt-tengerek. Nézd,
nézd, távolabb a réten egy lidérc:
a régi festő ott lebeg.

S lomok: városom herélt szélkakasai
kappankodnak a szemétdombon.

Elúznak, kitűznek, elúznak, kitűznek.
A föld nem az emberé; az ember a földé.
Minden dolog összefügg. Bármí történik,
az a föld fiaival történik. Ha az emberek
a földre köpnek, magukat köpik le -
mondja az indián.

Arcomra, testemre sárt kenek, legyek
a föld fia, legyek az indián.

Ha ezt a földet leköpöd, az arcomat
köpöd le. Ha ezt a hazát fölszántod,
az arcomat szántod föl.

Megyünk által a Tiszán; fúj a szél,
hajunk, ingünk lobog. Megyünk a fák
tornyai iránt.

Megperzselődtek mind a büszke rózsák,
beomlott fal közt pókok szövedéke,
lengé köreiket mindhiába róják,
nem tart meg illatot, harmatcsepp sem éke.

Elhamvadnak mind a lomha órák,
lobbot vet fészke feldúlt időnknek,
üszkös mutatói parazsát kioltják
az ódon számlapon, percei bedőlnek.

Éjjeli vackukra surrannak a rókák,
szemük villan csak, utak pislá fénye.
Virágtalan, időtlen, mihez kezdjünk most már,
ha a Hold is belefúl szétrepedt tükrébe.

ÜNNEP

Szívdobbanás
rigófütty hull
erdő kútjának
visszhangos sűrűjébe
az égből árvalányhaj
bukik éjszín tótükörbe
telihold felhő mögé
tücsök cirpel. Ideér
az ünnep. Maradunk
ki-kihagyó ütemben
ameddig. Meddig?

34 MOST

Most.

Nem tegnap,
nem holnap,
csak most.

Csak most vagyok,
tegnap már sosem leszek
holnap, holnap sem lesz a nap,
mi elmúlt, mert múlik,
de csak most,
csak jelene fogy,
bánatnak, örömmek.

Csak most tudom, érzem
az ételt, mit ennem adtál,
a bőrd, mi kezemhez ért,
most hallom szavad, ha szólsz.

Csak álmom éleszti fel, csak
álmomban eleven, nem kép, nem gondolat
a kert, a domb, a sziklabarlang,
csak álomban ébred mellettem
más, mint ki szigetre tévedt,
pedig nem szór itt semmi fényt
torony, nincs viharjelzés:
ló, ló, ló, ló.

Így vagyok itt, a mostban, szádból kivette,
múlttalan, jövőtelen,
a fogyó, hiányos pillanatban.

Hullámtörés

Portóval nem volt szerencsénk. Mintha minden összefogott volna az ellen, hogy igazán élvezhessük októberi nyaralásunk első napjait. Dohos, penészszagú szállásunkon nem volt maradásunk, de ha útnak indultunk, hamarosan özönvízszerű eső zúdult ránk. Kisfiunk belázasodott, ezért az éjszakák is nyugtalanul teltek. A fáradt nappalokon az eső mellé a vitákból is bőven jutott.

Perger Éva 35

AZUJELOS

Boldizsár Ildikónak

A nyomott hangulat és a kimerültség néhány nap után kiütközött rajtam. Úgy éreztem, hogy a terveinkből semmi nem sikerül, és hiába jutottunk el a világ egyik legbékésebb országába, saját harcainkat nem sikerült otthon hagyni.

Egy délután betelt a pohár. Az utolsó utáni csepp is kicsordult, és morgván gubbasztottam rosszkedvem sötét barlangjában. Fényre vágytam, a régi fényemre. Térre és időre volt szükségem, hogy a légszomj magánzárkájából kiszabaduljak.

Nem volt mesebeli három napom, három éjjelem saját magam leküzdésére, de akkor és ott három óra szabadság is megváltásnak tűnt. Három óra egyedül rengeteg lehetőséget rejt, és miközben elindultam a szállásról, ezeket fontolgattam. Menjek át az egyik óriási hídon Porto túloldalára, és csavarogjak az ismeretlen, színes házak között, vagy vesszek el a macskaköves síkátorok izgalmas útvesztőiben? Térjek be egy múzeumba, és nézzek meg ráérősen egy kiállítást? Netán keressek egy szép kicsi templomot, ahová nem járnak turisták, és szóhoz juthat a csend? Mindegyikhez lett volna kedvem, de végül mást választottam. Csak elindultam céltalanul a Duoro folyó mentén, és hagytam, hogy a szél vigyen magával.

A folyóval együtt én is az óceánhoz siettem. Már messziről láttam a gáton átcsapó hatalmas hullámokat, és hamarosan a partra értem. Nem először jártam az óceánnál, de most is megdöbentett. Nyers erővel iramodott neki újra meg újra, fáradhatatlanul, akár egy betöretlen ménes. Mint egy rettenetes, pogány férfiistenség, akit csak félni és csodálni lehet. A tenger vizét a beléoldódott kultúra már kicsit meglágyította, de az óceán még a selyemzablát sem túri: tombolva, habzó háttal nyargalt.

Figyelmem a lenyűgöző távlatokra szegeződött. Bár vittem könyvet, nem bírtam olvasni, mert az óceán vadsága jobban vonzott, mint a betűk rendezett sora. Csak néztem a hullámokat, és hallgattam a nem szűnő morajlást. A felhőkön időnként áttörő napsugarak ragyogó kupolát emeltek a víz fölé. A messzeségben egy óceánjáró párás alakja lassan úszott a fény felé.

Nem csináltam semmit, ez a semmi mégis többnek tűnt, mint bármi, amit aznap előtte tettem. Nem volt céloom, szándékom, akaratom. Írást végképp nem terveztem az induláskor. Az ötletek váratlanul mégis úgy öntöttek el, mint a dagály a homokot. Alig győztem jegyzetelni, mert a gondolataim gyorsabban száguldottak a portói szélnél. Lehetetlen, hogy minden abban a pillanatban, egyszerre jutott eszembe: a mélyben ficánkandozó ötleteket az óceán hullámai sodorták ki tudatom partjára. Igyekeztem hát minél többet kifogni közülük, mielőtt végleg kicsúsztak volna a kezemből. Fellapoztam az útra vitt könyvemet, Földényi F. László melankóliáról szóló dicséretét (hol máshol olvasson az ember a melankóliáról, ha nem éppen Portugáliában?), és kikerestem egy sort Heinrich von Kleisttől, ami felrémlett az egyik esszéből: „Mert nem mi tudunk, hanem elsősorban egy bizonyos állapotunk az, ami tud.”

Ez volt az a bizonyos állapot. Az óceán hullámai visszasodortak saját forrásvidékemhez. A belső zsilip megnyílt, és akadálytalanul zúdult át rajtam a Végtelen. Csak tűnékeny gondolatmintákat hagyott tudatom fövenyén, hogy a következő hullám nyomtalanul elmossa, és teret engedjen a következőnek.

Álltam a parton – parttalanul. Öntudatom apályra teret adott a valódi tudás dagályának. Az ég lazúrja megrepedt, a résen át a vízre ömlött a fény, és ahogy szétterült, ég és víz egygé vált. Úgy tűnik, néha elég három óra az újjászületéshez. Vagy talán egy pillanat is, az óceán partján, a szabad ég alatt.

Ég azért ott is van

Később délebbre költöztünk, és napunk minden értelemben felragyogott. Az óceánba nyúló meredek partszakasz ölelésében bújt meg Azenhas do Mar, új lakhelyünk. A városkába érve egy kedves portugál öreg igazított útba minket. A jótett helyébe semmit nem várt, csak irányt mutatott, akár a tájhoz tartozó világítótorony, majd ahogy felbukkant, úgy el is tűnt a girbegurba utcák egyik zugában.

A szállásunk tágas és otthonos volt. Vannak helyek, ahol hamar a térhez simulsz, mintha kényelmes karosszékbe ereszkednél. Az egyszerű, mégis barátságos lakásba könnyű volt azonnal megérkezni. Az erkélyről az óceán képeslapnyi szelete látszott, a levegő pedig olyan párás volt, hogy a ruhák napok alatt sem száradtak meg teljesen. Éjszakánként a sziklával viaskodó víz éberén őrizte a falu nyugalalmát.

Reggel a táj lassan ébredt. Az emberek sem siettek sehová, volt idejük pár szót váltani egymással a két kopott kis kávézó valamelyikében, az utcákon

dülöngélő műanyag asztaloknál. Első alkalommal kissé bizalmatlanul kordyoltam bele a kávéba, de mindenhol finom volt, ahogy a valószerűtlenül édes péksüteményekre sem lehetett panasz.

Reggeli után jólesett egy nagy séta. A házak nem különösebben figyelemre méltóak, inkább néhány megkapó apróság vonzza a tekintetet: egy terebélyes murvafürt meghökkentő lilasága, egy magas kerítés mögött ugránczó kiskutya, az utcaneveket és házszámokat jelző színes falicsempék sora. 37

A magasparton húzódo sétányon már többen csodálták az óceánt, amire a sziklák tetejéről egészen pazar kilátás, pontosabban rálátás nyílt. Néhány horgász kiállt egy-egy szikla peremére, és ami a szememben halált megvető bátorságnak tűnt, számukra a lehető legtermészetesebb volt.

A helyi horgászokon kívül már külföldi látogatók is szép számban lézengtek a parton. Bár különböző országokból, más-más történettel érkeztek, most mégis hasonlítottak egymáshoz, mert mindannyian ugyanazt tették: nézték az óceánt. A telefont tartó, feszülten fotókra vadászó kezek megnyugodtak. A hajszolt tekintetek megmártóztak és kitisztultak a nagy kékségben. A világot körberohanó lábak lelassultak, majd tétován megálltak. A szétszórt figyelem egyetlen fókuszba gyűlt, és senki nem tett semmi mást, csak nézte, nézte az óceánt.

Nem peregtek izgalmas képsorok. Legfeljebb néhány vitorlás bukkant fel a távolban, vagy a fény játszott az éggel és a vízzel. Milyen más ez, mint a ránk meredő képernyők idegrángása – és az ember, aki máskor kapkodva cirkál a virtuális térben, az óceán mellett képes akár órákig is elnézni az eseménytelen látványt. Pedig látszólag kevés értelmetlenebb elfoglaltság van ennél, mégis mindenki önkéntelenül ezt teszi. Az eget bámultuk így gyerekkorunkban, csak épp nem a hullámok, hanem a felhők taraján táncolva. Lehet-e hálóval csillagot fogni? Zátonyra futni egy felhőn? Van-e az égnek is árapálya? És mit hoz mozgásba legbelül az égre nézés és tengerre révedés tétlensége?

Egyszer egy dalmát vendéglős megkérdezte Hamvas Bélát, hogyan lehet olyan országban élni, amelynek nincs tengere. Az író azt felelte: „Úgy, hogy ha csak teheti, eljön ide. De tudja, ég azért ott is van.”

Tengeróceán és ég, mindkettő határtalan kiterjedés. Emelkedett egykedvűség. Elnyugodott egyhangúság. Hamvas Béla monumentális monotonája ez. Monoton, mégsem unalmas, mert a folytonos ismétlés nem ötlettelen másolás, hanem szüntelen újrakezdés. A víz, a fény és a szél összjátéka változatos változatlanság. Ahogy a felhők pergő képsora mögött az ég vászna is mozdulatlanul feszül, úgy az óceán is az állandóság hullámozása.

A láblógatás és álmodozás főleg a gyerekek és fiatalok kiváltsága, mert ők még szabadon kószálnak életükben az észszerűség szoros pórája nélkül, melynek vezényszava: lábhoz! A felhőnézés és hullámkémlés a leghaszonsabb haszontalanságok – nélkülük csak egy szűk, ablaktalan tükörfolyosón menetelsz, ahol a pórázt magad köré tekerve folyton magadba botlasz. Légy néha haszontalan: fürdesd meg szemed az ég kékjében és az óceán habjaiban, lebegj puha felhőkön és ringatózz a hullámokon. Lasítsd le a ráció kényszeres ütemét: a monumentális monotónia benned is felmorajlik, és kinyílsz a Mindenségre.

Ahol a föld véget ér

Van egy pontja a világnak, ahol a föld véget ér. Luís de Camões a portugál nemzeti eposzban ír erről a különös helyről, mely valóban az európai szárazföld legvégső pontja. Ha az ember a Cabo da Roca magaslatán áll, hirtelen megérti, miért gondolták sokáig a földet laposnak, és teljesen átélhetővé válik az a régi félelem, hogy a föld pereméről bárki lezuhanhat.

A kopár szikla zordan magasodik az őt ostromló óceán fölé. Szikár testét csak vékony talajtakaró fedi, pedig állandóan viharos szél borzolja tagjait. Itt még ma is ősi és vad istenek laknak, az óceán, a szél, a föld és a Nap istene. Gigászi erők feszülnek egymásnak: a küzdelem zúgó ereje még a sirályokat is némaságra inti. A növények szorosan a földhöz simulnak, gyökereikkel szívós sziklamászóként kapaszkodnak. Egy világítótorony évszázadok óta jelzi a tengerészeknek a kontinens legnyugatibb csücskét, ahonnan már csak az ismeretlenbe hajózhattak tovább.

Ahol a föld véget ér, ott kezdődik a tenger. A látóhatár kék tágassága szédítő. Alkonyatkor a Nap túlérétt gyümölcsként meghasad, nektárja a vízbe ömlik, és az este előtti utolsó percek kék-arany ölelkezésben izzanak. Szívesen felültem volna a távolodó napbárkára, hogy felfedezzem a világ másik, sötétbe forduló felét. A világ pereméről fejest ugrani a végtelenbe – halál vagy újjászületés? Bárhogy legyen is, ijesztő és vonzó egyszerre, mint minden emberfölötti lehetőség.

Ahol a tenger véget ér, ott kezdődik az ég. Az óceán ellentmondásokkal teli lényét összefeszülő akaratok korbácsolják, és az egymással viaskodó késztetések ritkán jutnak nyugvópontra. Ha a víz hullámzó érzései fölébe kekedik, ég lesz belőle: könnyű, légnemű, anyagtalan óceán. A szél dühe és az eső könnyei nyomot hagynak felszínén, de lényegét nem érintik. Az ég ellenállás nélkül átenged magán mindent, nem ismeri azt a heroikus küzdelmet, amit az óceán. Az ég már a halhatatlanok hona: mivel nem élet és halál

között feszül, tét nélküli. Cabo da Roca óceánja küzdőtér föld és ég között, átjáró a végesből a Határtalanba – és e különös vidék felidézett bennem egy régi álmot.

Egy négyszögletű medencében fürödtem, ahogy rajtam kívül sokan mások is. A sekély, langyos víz és a tömeg nyüzsgése inkább fárasztott, mint felpezsdített. A legfurcsább mégis az volt, hogy a medence egyik oldala közvetlenül az óceánra nyílt, csak a medence pereme és egy vékony drótháló választotta el tőle – de az emberek mintha tudomást sem vettek volna a közvetlen közelükben tomboló őserőről. Békésen üldögéltek, és láthatólag senkit nem csigázott fel a látvány, legfeljebb kicsit távolabb húzódtak a hűvös áramlatoktól. Engem viszont megbabonáztak az időnként átcsapó hűvös habok, ahogy az odakint tomboló szél frissessége is. Hirtelen belém mart a kérdés: miért szorongok egy konzervdobozban, ha a hullámok hátán is lovagolhatnék? Akár egy öntudatára ébredt, fogva tartott hal, szabadulni akartam kényelmes börtönömről a nyílt óceánba, ahol veszélyes ugyan az élet – de legalább valódi élet. Csak arra vágytam, hogy a langyos víz köpjön ki az óceánba, húsomig vágjanak belém az éles tajtékok, és a medencelet ernityedsége után vérvörös erő fakadjon belőlem.

Ahol az álom véget ér, ott kezdődik a tett. Ki kényszerít, hogy a medencét válasszam az óceán helyett? Miért ne nézhetném a hullámok habszarvú bikáinak viadalát, vagy állhatnék magam is büszke torreadornak közéjük? A világ végén állva, tér és idő legszélén billegve semmi nem tűnt lehetetlennek.

Ahol az élet véget ér, ott kezdődik a halál. A távozók vidéke ez, a Nyugatra hajózók mitikus földje, ahonnan nem szokás visszatérni. Cabo da Roca a nagy átkelés helye, a távozók birodalmának kapuja. Egy hellén orvos, aki sokakat látott e kapu küszöbén átlépni, arra juttott, hogy az ember csupán azért hal meg, mert a kezdetet nem tudja összekötni a véggel. Mert nem képes az állandó kezdet állapotában maradni, szakadatlanul újjászületni, és hagyni magán áthullámozni az életet minden ragaszkodás nélkül, akár az óceán. Aki kilép a születés-halál köréből, a két dimenziót gömbre cseréli – és van-e a gömbnek eleje és vége? Az élet két végpont között feszülő fonala meglazul, majd semmivé lesz, a Párkák pedig hiába is akarnák elvágni, ollójuk csak a levegőt éri.

Ahol pedig a halál véget ér, ott kezdődik az élet. Itt minden körbeér: a föld szilárd énje a vízben feloldódva végül éggé szublimál.

A vásznat gyúrom, mintha agyag lenne. Kezdetleges arc néz vissza belőle, de egymáshoz közel ülő szemeivel nem láthat. Csak a saját orra elé lát. Ennek az embrióarcnak a páros ismertetőjelei még nem váltak el attól a bizonyos

40 Uri Asaf

JERUZSÁLEMTŐL BUDAPESTIG

Naplójegyzetek, 2004

(2. rész)

még jó erőben látszik, az emberek türelmesen várnak. Nagypéntek előtt milyen csütörtök van? A krakkói hívők a Mária-templom előtt. Kék májusfa, mintha ez a mentőöv a magasba tartozna, a tetején golya. Gabonaszárakból készült pálmautánzatok. Jövőre elteszik.

Ezen a földön állnék? Mintha nem lenne igaz. Myślenice mellett folyik el a Raba: biztos nem talmudbeli? Reggel megkérdem a folyót, de nem válaszol, jegesen továbbfolyik. Kiszolgált lovagok földje. Itt csak szőkék és szőkített emberek vannak, a fenyők illata is egyféle és ellenállhatatlan. Waldsee innen kevesebb, mint 100 km-re van. Áprilisban szállingózik a hó, a mezőkön és az ágakon dér, friss hópamacskok. Aprófogú, simára borotvált arcú lengyelek. Hiszékenyek, mert már sok csodát láttak: volt egy királyuk, aki jó volt a zsidókhoz. Zsidóságka télen, a kormos levegőben, mint a színpadon. Még egy vállrándítás, és minden mögöttem van. „Ők nem ismernek”. Rózsaszín betűkkel írok az éjszakába, és nem szégyellem.

Dávid fiam tényként regisztrálja: „Hazátlan lettél”. Mennyivel más, mint ahogy én annak idején az apámnak ezt mondtam: „Hazátlanná tettél”. Nos, ha tényleg ez a baj, mit kellett volna tennem? Inkább a melegtől sárguló, sós hazai földre kellett volna kapaszkodnom, vagy a saját vérembe, beleveszve egy kínzó hiányba, egy érintés örökös hiányába? Zakopanei patak, fogvaco-gós hideg, elhullott fenyőgallyak. Ferde, szándékosan meghajló utcai lámpák, sétálók. Eső szemerkél.

Dávid a fáradtságtól a falnak dőlve alszik, előttem rossz kávé, csúnya felszolgálólányok, egyformák és mégis különbözőképpen csúnyák. Kicsi, vékony, hegyes orrú nő, aki a beszélgetésből soha nem fordult oldalra, vagy mások

tükörtengelytől, mintha egymásba akarnának olvadni, szem a szemmel, orrlyuk az orrlyukkal. Ezt a képet csak fájdalom árán lehet emberi elvárás szerint ábrázolni.

Szomorú sor kígyózik a két vagy három gyóntófülke előtt, az egyik pap

felé, és ugyanezt a hosszú orrot látom viszont a myšlenicei motelban, ahol csak Dávid és én, mi ketten voltunk. Egy arcél két ajtónyitás között... Krakkó. Ulica Jagiellońska. Komor, szép és erős udvarok, házak terpeszállásban, lengyel reneszánsz, távoli idők nehézkedése. Cigány harmonikások, precárus. Mézédés délelőtt a gyerekekkel egy napon, egy helyen. Úgy 41 érzem, hogy még soha nem érintettem meg őket. Nekem nem adatik meg az a közelség, amit az anya természetszerűleg érez. Érkezés és elutazás. Még tíz perc, és már jön felém Irisz a kicsi fekete-piros bőrönddel, ekkor rámnehezedik a leírhatatlan súly.

Tandemben ülünk. Egymás mögött ülünk a moziban, a kezemet a cipődbe mélyesztem. El kell gondolni egy bogarat, a fűszálakkal kell azonosulni.

Kissé hátrahajló árnya mozdulatlanul vár. Megtanulok falra mászni, falra tapadni, az érdes fehér falra. Lombfűrészsel dolgozom, nem rajzolok, hanem vágok. Újrateremttem a falemezből a kivágtatlan fát, az illatát, a szülői házat. Mire jó az emlékezés. Melankólia, magnólia, méltóság. Páncélosok, kiszáradt szandálbőrök, a melegtől kifehéredve, mint a lisztes kenyérhaj. A páncélos sor előtt állunk, a homokban, a jóságos, vastagon festett acél árnyékában. Visszatértem, az út elágazott, de visszataláltam a szülői hangokhoz és gondoskodáshoz. Phaidros: „A lélek a maga egészében halhatatlan. Mert ami önmagát mozgatja az halhatatlan”. Ebből az is következhet, hogy a lelkes dolgokban, az élőkben a nemlét nem létezik.

Szivárványos szárnyai halványlila fényt sugároztak, időnként összedörzsölte a két első lábát és arra gondolt, milyen jól kielégitem a napot!

Átöleltem és felszállt a hatos villamosra. Kezében rengeteg tulipán. A mai tulipánok olyan vékonyak. Az utcán, miközben visszagyalogoltam, egy ember felhő a segítségemre jött, a hónom alá nyúlt. Az Ampelosban azt kérdezte, mi lesz negyven év múlva, amikor majd ti már nem léteztek, kitől tanulok, kitől művelődöm?

A kamrában, Szigligeten, borszagúak a deszkák. Egyenesen a múltba visznek, átszállás nélkül. Az úton múltszag, eső után, vadnövények. Az a zuglói tavasz, amikor anyám akaratlanul is messze járt, nekem a mellemig ért a gaz. És az az arany fácán, több is. Két lábra ágaskodik, és elröppen. Király a tájban, király a tavaszban.

Írók alkotóháza. Megnézem, ki ez a madár. A madár vontatta felhő leereszkedik a teraszra. A „lefutópálya” kockás padló. Születés előtti, fáradhatatlan nyugalom, bizakodó csend. Hogy lehet ezt elrontani? Talán az ibolyák színkülönbségeit le lehet fordítani, nem festve, hanem mondva, olvasva?

42 Esti, félig becsukódott százszorszép.

Vonat- és madárfütty. Itt az eső nem jelenik meg olyan gyorsan, mint ahogy mondják. Féltettem a gondolataimat, hogy kihallatszanak a fejem mögül. Lesétáltam a kavicsos ösvényen, s a folyami kavics beszélni kezdett, az akvárium kiáradt, a halak kihaltak, a guppi, s vele az egyetlen aranyhal.

Válás: Ha fontos lettem volna, ha fontos lett volna a kezem, úgy kellett volna mélyen a bokrok alá hajolni, meggörnyedni és a szavakat hajtani. De a kezemről leszáradt az érintés és minden másról, amit megfogtam. Rajtam kívül egészségesnek tűnt a világ, és nem tudtam, hogy én is meggyógyulhatok. A nadrágom szorít, figyelemre int. Most minden nagyon lassan pereg vissza, olyan lassan, ahogy akarom. A Vérmező, a friss virágágyak, a palánták, melyek velem együtt nőttek fel, és a húgommal. Ezt nem lehet elveszteni, erre nem lehetett volna nem visszaemlékezni. A felhők tőgye nagyon lassan telik meg, készül az eső, ég a tűz, a salétrom és a kén. Ezt szeretem.

A tulipiros mókus tüzes farka felvillan, de aztán nem enged ennél több villanást, és mindig úgy fordul a fatörzsön, hogy ne lássam. Ha várok, ő is vár, ha elindulok, még tovább vár, mert nem hisz bennem. Neki az a fontos, hogy ne lássam, ne lássam a pompáját. Zavarja őt az embertekintet. Ez azt sugallja, hogy a második életem ugyanolyan, mint az előző. Négy lángos után hascsikarás. Úrládában élünk, kémeek, katonák, életünktől megfosztva. Nem érezzük az esőt, a levegő is csak teher. Állandóan összecsapásra várunk.

A szemed szomjúsága olthatatlan, a lábad olyan szép, mintha tokban óvnád, mosolyod a két karod nélkül egy lépést sem tesz, a reggeli ajtónyitás öröm, melybe jólesik belenevetni. A piros szádnak ezer élete van. Bennem nézd magadat. Miután megtudtam, hogy a visszatérő álmok közben elvesztettél engem, égett az arcom. Le akartalak venni magamról, mint egy világos szílat a sötét ruháról, de görcs állt az ujjamba, nem tudtam fogni, nem tudtam érinteni. A megtagadott boldogság kizárta a gyengédséget, mert félt, hogy még mélyebbre esik. De jött a kötelesség, magától futott utánunk, kopogós cipőjétől visszhangzott a folyosó. Világunk megtelt élethű valósággal, mely mindkettőnknek nagyon jól állt. Teltek az évek, és száraz lett a szám, mintha kiölték volna a párát a levegőből. Mikor elérkezett az év utolsó napja, a

szemem láttára ujjal érintette az újév első reggelét, és szájoncsókolta. Soha nem láttam magamat ilyen tisztán, éreztem, hogy boldog fény hasít belém.

Finom szálú eső indult az égből, először átlós szálakban, aztán sűrű függönyként. Kert és mező szaga terjedt, a park elvadult, mint egy 43
mező. A megvetetlen ágyon ragacsos mazsolát találtam. Állat látogatott, bundás belopakodó. A terasz szürke sakkasztalja felfogta az esőszálakat, a tüdőm gyönyörrel itta be a jó levegőt, a vastagon rozsdás kerítés fénylett a boldogságtól. A hangod megtelt vérrel. A Tapolca-patak mentén nem jutottam le a Balatonhoz. Leszálló-felszálló hangú rikácsolás, fácánok zárták el az utat. A felhős aranydélutánból kiúsztak az ezüst halak, a piros pikkelyek.

Én, a békatestű. Antik bálvány, gyűlöleted méltó otthonra lel. Nem lehet visszatalálni, korábban kellett volna felhagynom a tegezéssel, amikor minden bejáratot befalaztál. Ha szabad nem bánni – nem bánom. Bár inkább többes szám első személyre hajlott a szád, idegen-ség vett körül. A reggeli búcsú és a köszöntés páratlanul megvető arcifejezése a vérünkben felszaporodott ellenanyagról tanúskodik.

Ha a költő (Ovidius) magáról mesél, attól jobban dobog a szívem. A szigligeti park nem orákulum, a virágzó bokrok között nem rejlik gyóntatóatyja, az eső utáni este nem ismer fel, nem köszön, még próbát tenni sem érdemes. A tulipánok úgy világítanak, mintha ez lenne a világon minden, amit tudni és látni kell. Ebből a napból már semmi nem olvasható ki, a holnapi nap viszont ígérettel vibrál, jelzi, hogy befogad.

Valahol elér a halál, még ebben az életben. Kimondva és kinyilatkozva (egy meredek lépcsőn): a halál fia leszek. Érzem, ha nem is hallom, vagy ha az arcát nem is látom. A lelke elárulja magát, hogy benne már halott vagyok, nem is akarja, hogy másként tudjam, nem is akarja, hogy áltassam magamat. Kérdés, hogy kész volt-e már erre, várt-e erre, mióta akarta ezt, ki és mi vitte rá. Hogy ünnepel, vagy hogyan búsul, és ha búsul, miért teszi, mert neked rosszat tett, vagy csak azért, hogy nem ő lépett korábban, gyorsabban. Figyelem, hallgatom, hogyan maradok ki a gondolataiból, hogyan hiányzom egyre többet az ébredéseiből ... nicsak, ez a domb is rám néz, érzi, hogy gégem van, és más felé fordul.

Nap mint nap meg kell győződnöm a létekről, éreznem kell, hogy meleg vagy, az életedet be kell keríteni és óvni. Az arcod soha nincs egy darabból, hanem

változó megvilágítású és változóan hangsúlyos részletekből áll, mintha a folyóvíz, a hegedűhang, a sikló autógumik, és épületek közé zárt kertek változnának.

44 Az épület tetejéről nézem, a lába, keze fehér, mint a ruhája, vagy a hernyó kiázott bőrszíne. Nem sajnálat, amit érzek, hanem rémület. Felszólnak hozzám, majd párbeszéd következik, amit homály borít, végül is kér valamit, kérelem hangzik el. Egy filmet akar velem együtt megnézni.

Ember vezette hajó, a kormányos sehol, fehér hajófalak, nem látom a tengert, de érezhető a hullámozás, minden el van szigetelve a víztől, a hajó alámerül, ez a legfájdalmasabb gyanú. Feltörjük a belső válaszfalakat, és íme, szakállas (kőrszakállas) férfi kormányoz, nekünk háttal áll, előre néz, de mi nem látjuk, hogy mit lát. Vagy nem is lát, csak hall, és visz minket az ismeretlenbe.

Szomorú, hogy ma már nem tudom ezt a könyvet úgy szeretni, mint ifjúkoromban. Talán az igazi *Gólyakalifa* időtállóbb ennél a regénynél. A kisregény olyan, mint a kitalált fény, amit a szerző egy előre megvonalmazott színes üvegablakon keresztül átenged, de minek, mikor ott van a valódi. Szecessziós, kidolgozott és nagyon komolyan kigondolt, de nem átértzett történet. A könyv egy-egy része gyönyörű. Hiába, Babits mint költő ott áll a csúcson, de ezzel az „egész” bántó és kicsit szégyellnivaló.

Nagyon gyors mozdulattal megkerülöm a pillanatot, amely hol lassú, hol gyors, és virágfelhő is tud lenni. Tekerő mozdulatot látok, fojtás, vagy mikor tűt szúrnak egy bábu szívébe, a karomról lefejtik a fáslit, a vászon felbomlik, állandóan a torkomat köszörülöm, hiába jelzek, nem segít.

Kaskád, egyik medencéből a másikba, melegből langyosba és vissza, visszatartott ébredés, a terhek kocsisora, amit leválasztanak rólam, olyan könnyedséggel, ahogy én otthagynom akármelyik medencét. Vajon megteszem? Fellapátolom magam a bordáimra. A ciprus itt temetőt jelöl, egy a kitarító fák közül a Rókarántó úton. Felmentünk tavaszt nézni a kápolnához, az öt amerikai pilóta emlékéhez. Nem biztos, hogy lesz következő reggel.

A csokoládééhség allegóriája. Nem túl magas, széleshátú lány, csupasz kreol háttal és koromfekete varkocscokkal.

Az is számít, hogyan szólunk a halotthoz, a kedvességet a halott is igényli. Kérjük, hozzánk jöjjön, nálunk haljon meg, mi biztosítjuk arról, hogy post mortem senki se fog orvosi vizsgálatot végrehajtani magukon. Felvételek

sorozata látszik a felöltöztetett, nyitott szemű halottakról, egyenes tartású szőke nő, akinek az arcán a fájdalom jeleit a halál után váltották ki. Úgy, ahogyan Csáth Géza a naplójában ír, vagy tesz, én nem tudom megtenni. Házasságom utolsó éveiről soha nem fogok írni. Hála istennek, minden képesség itt van velem, és ez annyira boldoggá tesz. Az égbe írom a nevedet, te álomszuszek. 45

A tűzijáték (Magyarország EU-csatlakozása) szebb lehet a hullámos ablaküvegről visszaverődve. Egyszerre több ablakból villog a piros-fehér-zöld... meg a kék. Mégis eltörtem valamit, nem lehet összeállítani, nem javítható. Kicsi vagyok ebben az ünneplésben.

A havas ösvényt alulról melegítik, a hóban feltűnik a fű. Fű és hó, tavasz és tél egyidejűsége. Hajtogatom a zsebkendőmet, kisebb hajtogatások nagyban, virágzsebek, trapézok, az oldaltáskámat elpakolom. Budapesten éltem, és gallyakat nyestem, de ezek jeruzsálemi gallyak voltak.

A selyemhernyó. Gubózásra váró szálak fogják le a derekamat, a mellkasomat, álmosan és lassan emelem a karom, kipróbálom, hol vagyok. Mézédésnek érzem magam, nem tudom, hova megyek. Szombati fehér ing van rajtam, ilyenkor áll az idő. A gubó meséje átalakul valamivé, amit egy másik történet váltott ki, amely a ködből nem emelhető ki. Közel a nap, amikor a térdhajlatod, a sarkad rózsaszíne annyira előttem lesz, és új önállótlanúságomra és mostohaságomra vigaszul egy délutáni napot tükröző ablak marad. Az ablakban álltam, régóta ott könyököltem. A galambok kurrogtak, a pinceablak fogai a rácsok. Veled voltam, és egy sima, fekete hajú barátommal, aztán csak ő maradt veled. Csapkodó, zajos lihegés hallatszott, aztán egyedül közeledtél. Bútor nem volt, csak szőnyegek, és én sajnálkoztam.

Bejutottam a városi vízművek titkos termébe, ahol Piranesi-ívek és -vonalak módjára hatalmas teremben futottak össze a vastag és a vékony, a zárt és átmenő csövek, és egy külön nyitott csőből gyűjtőmedencébe folyt a szennyvíz. Csodálkoztam, ilyen nagy ez a város, és ilyen vékony a vízszugár. A szag nem volt annyira borzasztó.

Jász Attila és Szüts Miklós látogatása (nem egyszerre), jó szavakkal, kedveséggel. Ettől jön a lendület, ami rámragad.

Arcomat a karjára fektettem, a kicsit párnás karon megéreztem a friss szapanszagot, közben eltűntet egy zsömlét és egy kiflit, a tennivalók és az ügyek hallhatóan mocorogtak a gyomrában.

46 Az előttem járók sora, emlékesincs, hangosan lélegző hangyák, a kiáltásuk örökre eltűnt. Ezt a jelenlévők nem érzik át. Még innen vagyok, a betegségek átkereszteltük, most nincs nevük.

Kafka: „a belső létem borzasztó bizonytalansága” (*Naplók*). K. épp ezért mindehová eljut és mindent kimond. Végül is nem könnyű elbeszélést írni egy élő emberről, mert a valóságban olyan keveset beszélünk arról, mi is az élet: egy-egy szitkozódás, ablaknyitás, ajtózárás. Tehát ki kell találni a szófukar életet, kívülről el kell képzelni, meg kell alkotni... A költő fényképe, amely eddig szemmagasságban volt az ajtó közepére ragasztva, most az éjszaka közepére lecsúszott térdmagasságra.

A Tatra utcai ejtőernyő, amely a nehézkedés ellenében repül, az egész család elfér rajta, sőt még a sógorom nyugodt és „szeretetreméltó” hangja is. Eljött a gyöngyvirág napja, zöld levelébe ölelve, fogva, félénken, illatos tudattal áll egy befőttesüvegben. Olyan könnyű lehetne verset írni erről a délutánról, amikor az életemen sétáltam, elmúlt hatvan évemen, barátságos baritonhangba csomagolva, évek óta először nyitott esernyővel a kezemben, egy nő kíváncsian rám nézett, mondván: „nem megmondtam, hogy nem kell házalni”. Úgy kikaptam, mint akkor régen, apámtól, húsvéti locsoló koromban.

Templomtornyok zöld marcipánból, a Fő utcai barokk szekvencia, a bordó orgona. Felhős, és kísértően szép meggyszín napfény, de az orgona későn virágzik, nem siet, megvár, késik, csukott. Rege utca, Melinda út. Már nem keresem a tengert. A kiutalt tengert kiittam.

A Walleshausen családnév nem cseng teljesen ismeretlenül az irodalomértő fülnek, hiszen Móra Ferenc felesége, Walleshausen Ilona precízen megszerkesztett szakácskönyve révén egykoron csaknem olyan ismertté vált ország-
szerte, mint a férje.¹ Az ke-
vésbé köztudott azonban,
hogy a Walleshausen csalá-
d Kiskunfélegyházáról
elszármazott, fóti ágáról
többen is a művészetnek
kötelezték el magukat.
A „Walleshausen testvéri-
ség” – ez a belső elnevezés

a család szoros kapcsolatára utal – legismertebb művész-figurája Cselényi-
Walleshausen Zsigmond volt,² aki mind képző- és bábművészi, mind szépiro-
dalmi-publicisztikai munkásságát jól strukturált módon hagyta az utókorra.
Talán ezért is ábrázolta Hallgató (Huzella) Pál³ egy a Walleshausen családról
készített szatirikus festményén sógorát, Cselényi-Walleshausen Zsigmondot a
fellegek között trónolva az eszmék és ideák világában.⁴

Vukovári Panna 47

WALLESHAUSEN ROLLA

Egy elfeledett íróő nyomában

Hallgató (Huzella) Pál családi magántulajdonban levő, cím és évszám nélküli,
papírra készült akvarellfestménye (200x120 cm)

Bár a kép elemzése önmagában is érdekes lenne, csupán egy alaknál időzzünk el: az asszonytól, akit kezében pennával és papírtekerccsel, feje felett lángnyelvvel ábrázol a festmény. Ő Walleshausen Rolla, a testvériség legifjabbika, akit egy spulnira tekert madzagon mint marionett-figurát tart fogva a férj. Az akvarell könnyed, élénk színpalettája, valamint a terek eleven mozgalmassága nyugtalanító disszonanciát ébreszt az összességében baljós családi jelenetben, amelynek legszembeesőbb alakja az El Greco-i nyúlánkságú, zsinegen tartott, mégis magasban lebegő Walleshausen Rolla figurája, aki lazúros rózsaszín ruhájában egyszerre tűnik éterinek és üresnek.

A festményen keresztül bepillantást nyerhetünk abba a megosztottságba, amelyet Walleshausen Rolla személyisége és pályája reprezentál a legszemléletesebben. Walleshausen Rolla rendhagyó személyiségét a pusztítás és önpusztítás vágya éppúgy meghatározta, mint az az alkotás és önkifejezés motivációja. A lázadó önmegvalósítás és a társadalmi elvárásokhoz való alkalmazkodás művészetét felszámoló magatartása egyformán jellemezte karakterét. Míg bátyja, Cselényi-Walleshausen Zsigmond homogén jellem volt, addig hűgát megosztó egyéniségnek mondhatjuk, egyfajta Hedda Gabler-i figurának, akiért egyesek a végsőig rajongtak, mások pedig holtában sem bocsátottak meg neki.⁵

Henrik Ibsen 1891-ben bemutatott, *Hedda Gabler* című drámájának címszereplője okkal emelhető be a Walleshausen Rolláról – egyszersmind a modernség nőirodalmáról – szóló diskurzusba.⁶ A középszerűség csapdájába esett, gyötrődő és másokat is gyötrő *femme fatale* a pusztító múzsa emblematis alakja lett a világirodalomban. A nyílt, sőt, provokatív szexualitás mint a dominancia eszköze találkozik benne a halálvágygal: az adott kor társadalmi keretei vagy megalkuvásra kényszerítik a mégoly erős karakterű asszonyt is, vagy az önpusztítást választja megoldásként, ahogyan Hedda Gabler – és Walleshausen Rolla is – tette.

A magyar kulturális diskurzusban Ibsen drámája nagyjából egy időben jelent meg a női szerepek átalakulását sürgető feminista mozgalmakkal. 1904-ben megalakult a Feministák Egyesülete, 1907-ben pedig megjelent *A nő és a társadalom* című kiáltvány, amely a nemek közti egyenlőség retorikájával formált igényt a nők alapvető társadalmi és politikai jogainak megreformálására. Az 1910-es években a nőjogi törekvések hatására a női szerepek liberalizálódni látszódtak, egyszersmind a feminizmus második hullámában az egyenlőség hangsúlyozását felváltotta a különbözőség retorikája. Ez komoly változást hozott a századforduló mizogün kultúrakritikájához képest, amelyet a biológiai pesszimizmus, valamint az egalitárius tendenciáktól való elhatárolódás jellemezett. Míg a *fin de siècle* az alkotó eszményét megtestesítő múzsa szerepét róttá a kor nőjére, addig a modernség feminista

törekvése ki akart szakadni ebből a determinált kulturális létmódból, és az eszmény megtestesítése helyett az eszmény megteremtésének előjogáért küzdött. A nőírók és -alkotók tehát az individuum radikalizálódásával válasszoltak a korábbi tendenciákra, ám ez nemcsak a feminista kultusz megerősödését jelentette, hanem az ezzel együtt járó szükségszerű 49 szembenézést is a női szerepkörök identitásválságával.⁷

Walleshausen Rolla életművének felfedezése és értelmező újraolvasása kiváló lehetőséget nyújt a fentiekben vázolt, összetett jelenség reprezentálására, valamint választ adhat a kérdésre, hogy vajon miért és hogyan merült feledésbe egy ígéretesen induló, nagyformátumú író, aki a legjobb mesterektől tanult, kitartó alkotói szorgalommal dolgozott, sőt fórumot is kapott a művészi megmutatkozásra, mégis kihullott az irodalmi kánonból, s az utókor még kevesebbet tud róla, mint bátyjáról, Cselényi-Walleshausen Zsigmondról.

Walleshausen Rolla életéről

Walleshausen Rolla – anyakönyvezett nevén Walleshausen Barbara Róza – Újpesten született 1894. április 29-én, testvérei között a legfiatalabbnaként.⁸ A család ekkorra már elhagyta a fői otthonát. Az édesapa, Walleshausen Sándor a munkájának köszönhetően feleségével és gyermekeivel bejárta a Monarchia különböző területeit. Rolla számára lelkileg különösen megterhelő időszak lehetett az 1904–1905-ös esztendő, mivel szülei úgy döntöttek, hogy bátyjaihoz hasonlóan őt is magyarországi kollégiumba íratják. A kislány intézetben töltött első esztendeje alatt halt meg a rajongott édesapa, akinek az alakja később megjelenik az író nő *Láz* című novellájában⁹ és az *Ismeretlen úton* című kisregényében is.¹⁰ Walleshausen Rolla a halálesetet követően egy ideig anyai nagynénjénél lakott Újpesten, majd a legidősebb testvér, Walleshausen Jenő vette pártfogásába, akivel a család először Kassa környékére, majd Horvátországba, végül Budapestre települt át.

Walleshausen Rolla ifjúkoráról nővére memoárjából tudhatunk meg egy-egy részletet: „Rolla már akkor kezdett írogatni, korát meghaladó témákról. Szép, színes, meleg szavai elbűvöltek és egész odaadással rajongtam érte.”¹¹ A családi legendárium tanúsága szerint Walleshausen Rolla attraktív nő volt, ahogyan Hallgató Salome fogalmazott: „volt benne valami bűvölő, mindenkit az ujjá köré csavaró, megkavaró.”¹² A *femme fatale* vonásai már ifjúkorában megmutatkoztak. Walleshausen Janka a visszaemlékezéseiben felidézte a hűgáért rajongó fiatalembereket, akik közül ketten is önkézzel vetettek véget életüknek a viszonzatlan érzelmek miatt.

Walleshausen Rolla alighanem 1913 és 1915 között tanulhatott színjátszást az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájában.¹³ Az 1914/15-ös tanévben végzett színinövendékek között azonban hiába keressük a nevét, valószínűleg korábban abbahagyta stúdiumait.¹⁴ Nem tudni, Rolla zabolátlan természete, esetleg a valódi tehetség hiánya miatt maradt ki az iskolából.

Walleshausen Rolla portréja (forrás: BFL XIV.210.)

Az 1916-os esztendő meghatározó fordulatot hozott a fiatal művésznő életében, ugyanis Walleshausen Rolla ez év augusztusában adott életet lányának, akit házasságon kívül szült meg. Az édesapa, dr. Vozáb Jenő a nevére vette a gyermeket, akit 1916. augusztus 17-én Vozáb Leila Rolanda névre kereszteltek. A férfi a család elmondása szerint ragaszkodott volna az esküvőhöz, ám Walleshausen Rolla azt többször is elutasította. Előfordult, hogy a férfiak, bár törvényes kereteket nem tudtak nyújtani, mégis a nevüket adták az újszülöttnak.¹⁵ Walleshausen Rollát elrettentette az esküvő gondolata, ám a leányát mégis ily módon kívánta törvényesíteni – a

keresztlevél tanúsága szerint Vozáb Jenő a gyermeket már a születésekor a nevére vette.

Walleshausen Rolla mint író a *Nyugat* 1917. május 1-jei számában mutatkozott be az *Egy falusi vasárnap délután* című elbeszélésével. A folyóiratban 1917–1918-ban több írása is helyet kapott. Ezt minden bizonnyal az Osvát Ernővel való kapcsolatának köszönhette, aki felfigyelt arra a drámai és plasztikus elbeszélői módra, amely már az író induló munkásságára is jellemző volt. Walleshausen Rolla 1919-ig tartó alkotói tevékenységéről a *Nyugat*ban, valamint a Kassák Lajos lapjában, a *Ma* hasábjain megjelenő írásai tanúskodnak.¹⁶ A Kassákhoz fűződő kapcsolati szál alighanem Cselényi-Walleshausen Zsigmondnak és barátjának, Nemes-Lampérth Józsefnek köszönhető, ám a publikáció ténye már önmagában is arról tanúskodik, hogy a konvenciók ellen lázadó, erőteljes önkifejezési formákat kereső fiatal művésznő felkeltette mind a korai modernség, mind pedig az avantgárd képviselőinek érdeklődését.

Walleshausen Rolla az 1919 márciusában bemutatott szecessziós felnőtt bábelőadás, a *Wajang játékok* alkotói műhelyében tevékenykedett.¹⁷ Az est bábművészeti vezetője és megálmodója Blattner Géza volt, aki Cselényi-Walleshausen Zsigmonddal, Detre Szilárdal és Rónai Dénessel közösen dolgozott a bábettűdök látványtervén. A dramaturgiai munkában Walleshausen Rolla az akkor már ismert és elismert Kosztolányi Dezsővel, valamint Balázs Bélával vett részt. A darab három előadást ért meg, részint kísérleti jellege, részint pedig a történelem viharos változása miatt: a bemutató után két héttel kikiáltották a Tanácsköztársaságot. A zavaros idők és a polgárcsalád bizonytalan helyzete is közrejátszhatott abban, hogy 1919 júniusában Walleshausen Rolla nehezen ugyan, de végül mégis igent mondott Vozáb Jenő házassági ajánlatára. Hallgató Salome így írt a boldognak nem nevezhető esküvőről:

„Rolla nem akart a házasságról hallani. – Ha én Vozáb felesége leszek, nekem végem... – színészi karrierjét féltette, vagy megérezte volna a tragédiát? – Ki tudná ezt megmondani... Vozáb szorította, itt van már ez a 2 éves kislány, rendezzük végre ügyünket. Egy nap aztán beállított a diszpenzációval, itt a kocsi, menjünk az anyakönyvezetőhöz! Hiába próbálta Rolla elhárítani, nincs egy alkalmas ruhám, jó ez, amiben van, gyerünk!

Vozáb csakugyan véget vetett a színészi törekvéseknek, irodalomban kiélhette magát Rolla, de megadta neki a jómódot, kényelmet.”¹⁸

Az 1919. június 7-én kötött házasság anyakönyvi kivonatában Walleshausen Rolla mint író, és nem mint színésznő szerepel már, a dokumentumot pedig Rózaként írta alá. A férj, Vozáb Jenő magyar nyelv és irodalom, valamint latin szakon szerzett tanári diplomát, majd 1912-ben jogi doktorátust tett, később több fővárosi pénzügyintézetnek is az alkalmazásában állt.¹⁹ Walleshausen Rolla félelmei Vozáb Jenővel kapcsolatban minden bizonnyal a férfi jellemének szólhattak, Vozábra ugyanis az unokahúgok lobbanékony, goromba, rátarti emberként emlékeztek vissza. Tanári pályájának igazolt neuraszténia vetett véget.²⁰ Hallgató Salome szerint „a férfi súlyos alkoholista volt, aki terrorizálta a családját.”²¹

Vozáb Jenő karrierjének felívelése azonban megteremtette Walleshausen Rolla számára a már-már nagypolgári élet kereteit. A Csáky utcából egy Mester utcai háromszobás ingatlanba, majd 1944-ben a vejük és lányuk Verpeléti úti (ma Karinthy Frigyes út) tágas, modern lakásába költöztek.

Vozáb Jenő a nagymúltú Neptun Budapesti Evezős Egylet tagja volt, sportember, evezősbajnok, aki az egyesületi klubban is építette társadalmi

kapcsolatait. Vozáb Leila naplójában többször említi a helyszínt, ő maga is itt ismerkedett meg későbbi férjével, Dáni Szabolccsal, akihez ugyan ambivalens érzelmek fűzték, de anyja unszolására az anyagi stabilitás és társadalmi felemelkedés reményében 1936-ban mégis frigyre lépett vele.²²

52 Két gyermekük született, Zsuzsanna és Tamás.

Walleshausen Rolla a házasság éveit mintha hátra fordított volna fiatalkori, lázadó önmagának. Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Éva évtizedekkel később így jellemezte nagynénjét:

„Színésznőként stratolt, bele egy abszolút polgári házasságba, féltékeny férj mellé, elszakítva a képzeletben világot jelentő deszkáktól, az egész atmoszférától. Átmentette belőle, polgári létébe, a felszínes csillogás imádatát, az intrika tökéletes képességét, a nagyravágyást, a hazugságot, az elégedetlenséget és irigységet.”²³

Walleshausen Rolla unokahúgának visszaemlékezéseit átszővi a személyes érintettségéből fakadó elfogultság, s bár szubjektív levelezésük kétségtelenül tartalmaz releváns megállapításokat, mégis egyoldalú véleményt formálnak. Walleshausen Rolla személyiségének értő olvasatához ismét érdemes visszanyúlnunk Hedda Gabler alakjához, aki alapkarakterén – a társadalmi kényszer hatására – erőszakot tesz, és egy hozzá nem illő, nyárspolgári férfi oldalán él boldogtalan házasságban.²⁴ Hedda perspektívájából nézve semmi sem igazi, legfőképpen önmaga nem. Lelki éhséggel párosuló nárcisztikus, manipulatív színpadi jelenléte dehumanizálja a környezetét – egyben önmagát is. Unokahúgai jól érezték, hogy Walleshausen Rolla a magánéletében Hedda Gablerhez hasonlóan szerepkényszerben élt: a szűkös szociális térben mozgó nagypolgári nő karakterét alakítva belső ellentétbe került korábbi ambícióival és életcéljaival, ezzel mintegy előrevetítve a szerepkonfliktusból fakadó önfelszámolást.

Bár Vozáb Jenő a színpadi szerepléstől eltiltotta a feleségét, az írással való foglalatosságot mégis megtűrte otthonában. Felesége szorgalmasan és kitartóan dolgozott a szövegein, ám 1919-ig tartó kezdeti lendületét, alkotói erejét és egyéni hangját nem tudta reprodukálni. Kisebb írásait rendszeresen közölték különféle lapok, utolsó jelentősebb munkája az *Ismeretlen úton* című önéletrajzi ihletésű kisregény lett, amely 1939-ben jelent meg. Kéziratban számos művet hagyott maga után, ám ebből összesen két mese maradt ránk.²⁵ A többi rokonai gyűjtősnak használták el az ínséges, 1945-öt követő években.²⁶

Walleshausen Rolla írói munkássága tehát a második világháború kitörésének esztendejében lezárult. Nem valószínű, hogy ez az elnémulás passzív ellenállás lett volna a történelmi eseményekkel szemben, sokkal inkább

a szerző életének privát vonatkozásaival hozható összefüggésbe. Elnémulása azért sem értékelhető társadalmi állásfoglalásként, mert mind férje, Vozáb Jenő, mind testvére, Szentváry Alfréd, sőt, veje, Dáni Szabolcs és annak befolyásos családja is nagypolgári haszonélvezői voltak a háborús konjunktúrának, valamint Walleshausen Rolla sohasem mutatott érdeklődést a súlyosabb társadalmi kérdések iránt. A nő, akiben megvolt a lázadás merészsége, ekkor már nem rendelkezett a szembenézés bátorságával, nem tudott hitelesen megszólalni: írói hangja manírrá merevedett, és alkalmatlanná vált a korabeli irodalmi diskurzusokba való bekapcsolódáshoz.

Új Forrás 2025/2 – Vukovártn Panna: Walleshausen Rolla
Egy elfeledett írónő nyomában

Walleshausen Rolla társasági fotója (forrás: BFL XIV.210.)

Walleshausen Rollát a világháborús évek elsősorban a magánéletben tették próbára. Lánya, Leila, ekkoriban adott életet két gyermekének, ezzel nagymamák státuszba utasítva a negyvenes éveiben járó, még mindig dekoratív, ám középkorú édesanyját. A nőiségére igen hiú Walleshausen Rolla sem kerülhette el az életközepi normatív válságot, amelyet a nagymamáság családi szerepével való megbirkózás is súlyosbított. Az 1940-es években méh- majd melldagasztást diagnosztizáltak. Az onkológiai beavatkozás abban az időben történt, amikor Vozáb Jenővel átköltöztek a lányuk családjához a Verpeléti útra.

A családtörténet tragikus és váratlan fordulata 1945. február 12-én következett be, amikor Vozáb Jenő és felesége, Walleshausen Rolla, valamint Dáni Szabolcs és felesége, Vozáb Leila véget vetett életének, utóbbiak a két

kiskorú gyermeküket málnaszörpbe kevert altatóval „segítették át” a túlvilágra.²⁷ A nagyszülők és a gyermekek még aznap meghaltak, a szülők két nappal később hunytak el. Dáni Szabolcs és Vozáb Leila egy nappal a tragikus esemény előtt végrendeletet készítettek, búcsúlevelet tudomásunk

54 szerint nem hagytak.²⁸ Lukács Anikó *Családi öngyilkosság az ostrom végén. Budapest, 1945. február 12.* című tanulmányában részletesen foglalkozott az esettel, amely a történelmi fordulópont árnyékában egészen elsikkadt volna, ha az ostrom utolsó napján történt tragédiát nem őrzi meg a rokon emlékezet. Hogy mi készítette a családot a végzetes tetre, az nem tudható, csak hipotéziseink lehetnek róla. Ugyanígy csak az utókor találgatásai maradtak ránk arról, hogy ki lehetett a kiterjesztett öngyilkosság értelmi szerzője. Kevés biztos adatot tudhatunk: a Dáni család Verpeléti út 4–6. szám alatti, ötödik emeleti lakása a bombázások következtében lakhatatlanná vált, a család ingóságainak javarésze oda lett.²⁹ Az egyik lakó rendelkezésükre bocsátott egy szobát a földszinti lakásában. Az oroszok február 12-én érkeztek a házba. Ezt követően történt a családi öngyilkosság. Hallgató Salome úgy vélte, hogy Vozáb Jenő volt a tragikus megoldás kierőszakolója: „Bár Rolla tudta, hogy beteg, mégis ő volt az, aki megpróbálta Vozábot lebeszélni a végzetes tettről, de az hajthatatlan volt.”³⁰ Feltételezte, hogy Alit – Szentváry Alfrédot – is sógora németbarát ténykedése miatt hurcolhatták el a szovjet katonák 1945-ben. Míg Hallgató Salome Vozáb Jenő demonizálásával tette értelmezhetővé a családi traumát, addig Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Éva a nagynénjét tekintette a tragédia igazi gyújtópontjának. Így fogalmazott: „egész légváréletük romjain, férjét, vejét, unokáit is – magával rántotta a látványos öngyilkosságba.”³¹ Az unokahúg Walleshausen Rolla teatralitásával és felszínességével magyarázta a megrendezettnek ható, szörnyű végkifejletet, s ha a Hedda Gabler-párhuzamnál maradunk, lehet némi igazságalapja a hipotézisnek. Mindazonáltal nem tehető meg bűnbaknak egyik vagy másik családtag, mindannyiuk közös drámájaként kell kezelnünk a tragikus önfelszámolást.

Walleshausen Rolla írói munkássága – az „aranyestendők”

Walleshausen Rolla legerőteljesebb és leginspirálőbb alkotói jelenléte szigorúan értelmezve 1917 és 1919 közé tehető. Tágabban definiálva ez az időszak kitolódik 1923-ig: Walleshausen Rolla egy későbbi, de az addigi írói terméséhez szorosan köthető novelláját ekkor publikálta a Nyugat. Az író progresszív korszaka azonban a *Láz* című elbeszéléssel végleg lezárult. Az aranyestendők igen szűkre szabott időszaka alatt azonban kora nőíróinak élmézőnyével vetekedő stílári készségről, narrációtechnikai eredetiségről

és sokszínű alkotói formanyelvről tett tanúbizonyságot. Walleshausen Rolla, aki színésznőként nem juttathatta érvényre a tehetségét, az irodalmi mezőben reprezentálta önmagát, formanyelvi alakváltásaival publicitást nyerve mind a klasszikus modernség, mind a magyar avantgárd fórumain.

Az aranyesztendők időszaka egybeesik az írónő életének azon szakaszával, amikor leányanyaként – ellentmondva a kor társadalmi elvárásainak – egy modern, lázadó női mintát formázott meg. A polgári miliőben szokatlan szabadosságból adódó sajátos és hiteles női fókuszta moralizálástól mentesen érvényesítette alkotásaiban. Ez az imponáló attitűd csak részben és főként formai manírokból élt tovább az aranyesztendőket követő időszakban, rávilágítva a művészi önfelzárkózás háttérében húzódo emberi-társadalmi indítékokra.

Új Forrás 2025/2 – Vukovártni Panna: Walleshausen Rolla
Egy elfeledett írónő nyomában

A nyugatos nőírók között

Walleshausen Rolla munkásságát nem csupán a nyugatos prózahagyomány, hanem azon belül egy szűk csoport, a nyugatos nőírók kontextusában kell vizsgálnunk. A Nyugat mintegy 3500 szerzője között alig hetven nőíró szerepel, vagyis a folyóiratban nagyjából két százalékos a jelenlétük.³² Ebben az igen alulreprezentált csoportban Walleshausen Rolla négy novellával jelentkezett, mennyiségi szempontból maga mögé utasítva többek között Dénes Zsófiát, G. Beke Margitot, Károlyi Amyt, Palotai Borist, sőt, Csinszkát is.³³ Felmerül a kérdés, hogy az irodalomtudomány felől tekintve valóban releváns szempont-e az író biológiai neme, ám ha azt vizsgáljuk, volt-e konszenzusos nőképe a Nyugatnak, és ha igen, az hogyan befolyásolta a megjelenéseket, akkor kutatásunkban a szövegen túli tényezőket is figyelembe kell vennünk. Ahogyan Borgos Anna és Szilágyi Judit *Nőírók és írónők* című tanulmánykötetének bevezetője fogalmaz: „A női szerzőket nem elsősorban a biológiai nemük, vagy írásmódjuk kapcsolja össze, hanem kulturális pozíciójuk, sajátos viszonyuk az irodalmi és történelmi tradíciókhoz.”³⁴

A Nyugat kezdetben évente 5-6 nőíró szerepeltetett hasábjain. Ez a szám az 1920-as évektől mintegy megkétszereződött ugyan, de a lap szerkesztőinek első nemzedékére még erősen hatott Gyulai Pál nőírókról alkotott véleménye.³⁵ Gyulai Pál *Írónőink* című cikksorozata 1858-ban jelent meg a Pesti Naplóban. Az emancipáció témájában ez volt a kor legjelentősebb vita-indítója, amely igen termékeny diskurzust eredményezett. Gyulai Pál álláspontja szerint a nők irodalmi szerepét, illetve a számukra javasolt műfajokat és témákat alapvetően meghatározza a nőkre szabott társadalmi konvenció, valamint a nőknek tulajdonított lelkiállapot.³⁶ Noha a tehetség és szabadság

jegyében a Nyugat szerkesztői a tiszta esztétikum mércéjéhez igazodtak a nőírók esetében is, a régi sztereotípiák látenszen mégis kitapinthatók.³⁷ Azon kívül, hogy a nőírók reprezentációját továbbra is a férfiak jelölték ki, a nőiséghez a másság képzete járult, mintegy elvárva egy, a férfiak számára 56 ismeretlen világ eltérő szempontú bemutatását.

A Nyugatban megjelenő nőírók szövegei valóban mutatnak tematikus hasonlóságot, ami alól Walleshausen Rolla sem kivétel. A változó női szerepekre történő reflektálással, a magánszféra önéletrajzi elemeinek a beemelésével, valamint a női vágy bemutatásával a szerzők tükrözői, egyszersmind formálói lettek egy nőkről szóló társadalmi diskurzusnak. A vitatott női szerepek irodalmi mezőbe emelésével a hagyományos női forgatókönyvek átírására nyílt lehetőség, amely – akárcsak Walleshausen Rolla esetében – a szociális mező forgatókönyvével nem esett egybe. A nyugatos nőírók többsége a vidéki középosztályból került ki: családi, párkapcsolati státuszuk meghatározó volt az alkotásra nézve. Összességében megfigyelhető, hogy a nőiség, a férfi–nő reláció központi kérdésként merül fel írásaikban. Az utókor szemében azok a művek számítanak kiemelkedőnek, ahol a nőírók tapasztalatai a készen talált prózapoétikai formákkal interakcióba lépve át tudják alakítani az ábrázolás normarendszerét.³⁸

Walleshausen Rolla alkotásai kihullottak a közösségi emlékezetből, s az irodalom hatástörténeti folyamatában pusztán zárványként őrződtek meg a Nyugat hasábjain. Egyes helyeken a nevét – tévesen – bátyja, Cselényi-Walleshausen Zsigmond írói álneveként azonosítják, máshol mint a festőművész feleségét tartják számon, az autentikus alkotói önreprezentációt is megkérdőjelezve ezzel. Csakhogy Walleshausen Rolla Nyugatban publikált novellái figyelemre méltók mind a korai modernség prózahagyományában, mind pedig a nőírók kontextusában. Walleshausen Rolla irodalmi jelenlétből való majd-hogynem teljes kihullásában – az igen rövid aranyesztendői időszakától eltekintve – minden bizonnyal szerepet játszott az, hogy a 20. század újszerű női identitásában hordozott szerepkonfliktusokra végül az identitás tartalmának átértékelésével és a társadalmi konvenciókhoz való asszimilációval válaszolt, mintegy lezárva a valódi, megújulni kész művészet útját önmaga előtt.

A nyugatos novellák

Walleshausen Rolla négy, a Nyugatban megjelent novellája a művek színvonalát és elbeszélésmódját tekintve alapvetően homogén füzérnek tekinthető. Narrációs technikájukat tekintve a szövegek variációs sorként is értelmezhetőek, míg az elbeszélések középponti figurái egymás alteregóiaként is olvashatók. A négy szöveget koherens motivikus háló szövi át, amelyből feltételezhető

a tudatos kompozíciós szándék. Az *Egy falusi vasárnap délután* és az *Egy nap Éva életéből* 1917-ben, a *Lola meghal* 1918-ban, a *Láz* pedig 1923-ban jelent meg. A novellafüzér tematikus koherenciáját az étellel kapcsolatos álmok megsemmisülésére adott különféle szintű válaszlehetőségek felvonultatása nyújtja. A történetyszálakat az egyre súlyosbodó végletesség árnyalja, s teszi tragikus színezetűvé. 57

Az *Egy falusi vasárnap délután* én-elbeszélője, egyben központi alakja egy fiatal nő, aki a vidéki rokonainál tartózkodik. Viselkedése szöges ellentétben áll a családjával, az ódon házat szinte felforgatja provokatív jelenlétével. Kihívó nőiességének hatását unokafivérén, a még iskoláskorú Palkón próbálja ki, noha a helyi plébános is bókol neki, miközben a búcsú forgatagában sétálnak. A lány számára kacér játék, amit az unokaöccse valódi érzelmemnek él meg. Ebből a helyzetből egy váratlan fordulat ébreszti fel a fiatalokat: az egyik rokon levelet hoz, amely a főszereplőnek van címezve. A kisfia írta ákombákom betűkkel. Palkó akkor tudja meg a családi titkot, hogy az unokanővére leányanya; a nő pedig visszazökken a valóságba, ahol nem csábító démon többé, hanem egyedülálló édesanya.

Az *Egy nap Éva életéből* központi alakja szintén hajadon. A fiatal színésznő gyermeket vár, s a várandósság utolsó időszakát falusi környezetben tölti. Ebbe a Duna-parti idillbe érkezik meg Ádám, a gyermek apja. Évával ellentmondásos a kapcsolatuk: bár kötődnek egymáshoz, a férfi mégsem veszi feleségül a nőt. Évának, mint kiderül a beszélgetésükből, akad másik kérője, a jómódú Perényi gróf, aki mellett gondtalan életet élhetne, mégis bizakodik abban, hogy egyszer Ádám felesége lesz. Ezt a lehetőséget a férfi többször, zordan elutasítja. Baljósan kerülnek szóba különféle asszonyok, akikkel Ádám gyengéd kapcsolatot ápolt. A vízen, a csónakban is egy vörös ruhás nő alakját pillantja meg Éva, aki gyermeke távolodó apja után tekint.

A *Lola meghal* fő figurája egy súlyosan beteg prostituált, aki a tüneteinek alapján gerincsorvadásban szenved.³⁹ Utolsó estéjén fájó emlékeket felidézve siet a Margitszigetre, ahol a partnere várja. Miközben lázas elméjében hol emlékképek, hol víziószerű lázálmok jelennek meg, kirajzolódik a múltjának néhány fontos mozzanata. Egy fiatalember, akit szeretett, néhány közös élmény, egy gyermekkori trauma az édesapja halálával kapcsolatosan, illetve egy vörös, vérszínű kakas, ami fel-felbukkan hallucinációiban. Lola végül a közeledni kívánó partnerét türelmetlenül zavarja el, majd szinte önkívületben érkezik haza, ahol a maitresse-élet árán szerzett pompás lakás és egy gondoskodó cseléd várja. Ám nem tud segíteni a haldokló nőn, aki végül álmából felriadva, szörnyű kínok között hal meg, a vérszínű kakast látva mindenhol.

Az erőteljesen autofikcionált *Láz* némiképp eltér a korábbi három novellától. A szöveg egy hallucinatorikus betegségtörténet, amelyben

különböző idősíkok mosódnak egybe az elbeszélő lázálma során. Ezekben a víziókban a halott édesapa megnyugtató, egyszersmind nyugtalanító jelenlétén kívül a folyton változó testvérek alakja dominál, akik egy rejtélyes gnóm különféle kísértéseinek esnek áldozatul. Ez a gnóm maga az Élet.

58 A novella végén nincsen feloldás: a gyermekkor békés otthonát feldúló torz figura tévútra vezeti a testvéreket. Az elbeszélő nem ébred fel az álomból, a valóság és vízió kontúrjai összemosódnak, a rémálom hiteles illúzióját keltve az olvasóban.

A négy novella a tematikus háló hasonlóságában, a narrációs eljárások variációiban, valamint a nyelvi megszerkesztettségben is egységesnek mutatkozik, így joggal tekinthetünk rájuk elbeszélésfüzérként.

Az autofikció megjelenési módjai

Az első – és talán legfontosabb – kérdés a narratíva vizsgálata során, hogy Walleshausen Rolla novellafüzére mennyiben autofikció, ha egyáltalán annak nevezhető. Az ön- vagy autofikció narratológiai státusza Genette szerint ugyanis paradox, mert a fikciós és faktuális vegyítéssel a narráció áthágja a műfajok témán és formán alapuló felosztását. A *res gesta* és *res ficta* határai összemosódnak, eszközül szolgálva a megélt tapasztalatok rekonfigurálásához. Az önfikció ezért szükségképpen nemlineáris, relevanciája pedig nem az igaz-hamis rendszerre épül.⁴⁰ Philippe Lejeune önéletrajzi paktum-definíciója szerint a szerző és az olvasó között létrejövő megegyezés alapján az irodalmi művek önéletírói, illetve regényírói kategóriákba sorolhatók.⁴¹ Az önéletírói típusú szöveget az olvasó igaznak fogadja el, mivel a szerző igazmondásra kötelezi magát a paktumban. A regényírói szövegek esetében nincsen igazmondási kötelezettsége a szerzőnek. A legkézenfekvőbb utalás az olvasó irányában a főhős neve által történik: amennyiben a főhős neve nem egyezik a szerzőével, a paktum értelmében az olvasó regényként (fikcióként) kezeli a szöveget. A szerző nevével megegyező főhős az önéletírás paktumára utal, főként autodiegézis esetében. Az önfikció tehát megszegi mindkét paktumot, mert vállaltan valós eseményeket fűz össze fikcióval, ami feltételezi a szerző, a narrátor, a főszereplő azonosságát.

Figyelembe véve a fenti szempontokat, Walleshausen Rolla *Láz* című novellája teljes egészében önfikciónak tekinthető, míg a másik három novella szignatúráként tartalmaz a szerzőre utaló biografikus áthallásokat. Ezek az allúziók elsősorban a női figurák és női sorsok lehetséges változataiban mutatkoznak meg, kiemelten a leányanyaság, valamint az elveszített ártatlanság, illetve életpályalehetőség témáira fókuszálva, amelyek Walleshausen Rolla életében is meghatározók voltak.

Walleshausen Rolla, noha konvenciómentesen viszonyult a gyermekvállaláshoz, nem vonhatta ki magát a polgári család normatív elvárásai alól, és feltételezhetően a várandóssága és a gyermek születése utáni időszakot is a vidéki rokonoknál töltötte. A vidéki helyszín és milió visszaköszön a novelláiban. Az önéletrajzi mozzanatok fikciós elemekkel vegyülnek a narratívában, szép példa erre az édesanya fotográfiájának említése: „Az egyik albumot, ha kinyitom, muzsikál. Ott van benne az első lapon az anyám lánykori képe. Fehér, gyöngyvirágból csinált kalapka van a fején, két oldalt lelóg karnyi vastag hajfonata; szája egy csöppet mosolyog. Olyan szép itt, ebben a muzsikáló albumban.”⁴² Cselényi Máriáról, az író nő édesanyjáról valóban készült egy lánykori fénykép, amelyen jellegzetes gyöngyvirágos kalapkát visel, ám vastag hajfonatai fel vannak tűzve, helyettük díszes szalag lóg le két oldalt.⁴³

Új Forrás 2025/2 – Vukovártn Panna: Walleshausen Rolla
Egy elfeledett író nő nyomában

Cselényi Mária fotográfiája az 1800-as évek második feléből. (Forrás: BFL XIV.210.)

Hasonló biográfiai szignatúrák találhatóak a két heterodiegetikus szövegben, az *Egy nap Éva életéből*, illetve a *Lola meghal* című novellákban. A leghagyományosabb elbeszélői eljárással az *Egy nap Éva életéből* című novellában találkozhatunk. A narrátor omnisciens módon mutatja be a főszereplőben zajló lelki folyamatokat. A szöveg Éva alakjával kijátssza a Lejeune-féle paktumot. A párját ugyanis Ádámnak hívják, ezzel megerősítve, hogy alakjuk a mindenkori nő és férfit szimbolizálja. Éva figurája azonban párhuzamba állítható Walleshausen Rolla valós alakjával is.

A házasságon kívül gyermeket váró színésznő életpálya-lehetőségei között ott szerepel a házasság, illetve az önálló egzisztencia kiépítése is, ez utóbbi azonban nem kecsegtet társadalmi támogatottsággal. A dilemma azonban sokkal inkább általános szociális és nőjogi kérdés, semmint szerzői szignatúra. Ez utóbbira egy elrejtett motívumban ismerhetünk rá. Walleshausen Rolla a dunai evezés témáját az *Egy nap Éva életéből* és a *Lola meghal* novellákban egyaránt azzal az atmoszférateremtő szándékkal használja fel, amely a megelevenített idillt baljós felhangokkal ellenpontozza, az ambivalencia által fenyegető hangulatot teremtve. Az *Egy nap Éva életéből* evezőseit egy helyen úgy jellemzi a szöveg: *kékcstillagosok*. Ez bújtatott utalás a Neptun

Budapesti Evezős Egylet zászlajára, amelyben kék csillag volt található. Vozáb Jenő ennek a sportklubnak volt aktív tagja.

60 Neptun Budapesti Evezős Egylet évi jelentése az 1933. évről, Bp., 1934.
(fedlap – részlet)

A *Lola meghal* című novella elbeszélismódja a heterodiegézis szempontjából hasonló az előbbi szöveghez: mind az egyes szám harmadik személyű elbeszélés-mód, mind pedig a címben deklarált névadási gesztus felhívás az olvasó számára, hogy a főhős alakját különítse el a szerzőétől. Mindezt azonban árnyalja, hogy

bár az elbeszélő mindentudóként tárja elénk a főhősnő vízióit, észleléseit és érzelmeit, a víziókká táguló emlékezésfoszlányok, valamint a szinesztézia-szerű érzékösszemosások mégis erőteljessé teszik a szerzői jelenlét illúzióját, a főhőssel történő egybeolvadás képzetét. *Lola*, a beteg prostituált egy olyan alakmás, akivel távolságot tart az elbeszélő, de azonosulni is kíván vele. A nő fókuszán keresztül mutatja be a pesti éjszakát, az elbeszélő nézőpontja megegyezik az asszony nézőpontjával. A hirtelen fokalizációs váltások megelevenítik a zavarodott tekintet repkedését, emlékeztetve az *Egy falusi vásárnap délután* elbeszélői technikájára.

Lola alakja egy lehetséges női sorsforgatókönyvet mutat fel, amelyet a veszteségélmények határoznak meg. Ezek egyike az édesapa halála, amely a tárna említésével együtt megelőlegezi a *Láz* című novella kulcsmotívumát. Itt csupán utalást találhatunk a Walleshausen családot meghatározó élet-szakaszra, az alagútépítési munkálatok és az apa halálának fenyegető emlékeire, amelyeknek később szabad utat enged az utolsó nyugatos novel-lájában.

A *Láz* című elbeszélés olyan autofikciós szöveg, amely pszichoanalitikus nyelvi kísérlet is egyben: a hallucináció mint narrációs keret lehetőséget ad a valóságvonatkozások fellazítására és átstilizálására. A cím rögtön egyértelműsíti a narrációs teret, amely az önéletrajzi paktumon kívül helyezkedik el, az alaphelyzetben megjelölt vizionárius, belső cselekmény nar-ratológiai státusza ugyanis paradox. A lázalom mint elbeszélői alaphelyzet nem kötelez életrajzi igazmondásra, a narratív perspektíva mégis azt az olvasatot helyezi előtérbe, amely azonosítja a főhőst, az elbeszélőt, valamint a szerző személyét.

Az önfikciós lázalom szereplői a Walleshausen Rolla életéből jól ismert, meghatározó és meghatározható alakok. Közülük is kiemelkedik az édesapa, akinek „szép, fekete haja, meleg sugarú szeme volt, és hatalmas, karcsú természetével koronásan terebélyesedett a fiai fölé”,⁴⁴ akárcsak Walleshausen Sándor, aki a családi elbeszélések szerint két méter magas ember volt. 61

Walleshausen Sándor fotográfiájának másolata (Forrás: magántulajdon)

Az anya és az apa kapcsolatát egyetlen képbe sűrítő konyhai jelenet szintén egybecseng Walleshausen Janka visszaemlékezéseivel szülei házasságáról, de ugyanúgy visszaköszön a kis, fekete kutya képe és a dinamitot cipelő munkások látványa is.⁴⁵ A Száva folyó említése is a Walleshausen család életének drámai fordulatára utal: a folyó Júliai-Alpokban kanyargó szakaszával összekapcsolódik az édesapa elvesztésének emléke. A család számára olyannyira súlyos trauma volt Walleshausen Sándor váratlan halála, valamint az, hogy anyagi okokból nem tudták hazahozatni a holttestét, hogy Walleshausen Rolla kérésére lánya,

Vozáb Leila, a nászútján meglátogatta a ljubljana-i temetőt, hogy ott felkutassa nagyapja sírját.⁴⁶ Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Éva hagyatékában is található egy képeslapot a ljubljana-i Szent Kereszt templomról, amely az 1906-ban megnyitott Zale temetőben található.⁴⁷ Walleshausen Sándor ezek szerint egyike volt az elsőeknek, akiket ide temettek.

Az elbeszélésben a koporsóban fekvő, majd ismét megelevenedő apa alakja a család biztonságot adó középpontja, aki maga köré gyűjtené a gyermekeit, ám az Élet, a gonosz és kisszerű ígéretekkel hitegető gnóm elcsalja őket, az apa nem tudja megvédeni őket. A délibábos ígéretek miniatűr jelképei, illetve a testvéreket körülvevő attribútumok a novella szereplőit világosan azonosítják a Walleshausen testvériség tagjaival. A testvérek ábrázolása groteszkbe hajló, és nem mentes az ironiától sem. A múlt és a jelen összevegyülését a fivérek torzképe illusztrálja, akik egyszerre rövidnadrágos kiskamaszok és serkedő szakállú fiatal emberek is. A torzképek borzalmat váltanak

ki a narrátorból és az olvasóból egyaránt, a testvérek tehetetlen bábok a gnómmal – vagyis az Élettel – szemben. Az apa nemes, az ószövetségi Istenéhez hasonlatos haragja az egyetlen erő, amely szembeszegül vele, ám a koporsóban ő is felbukik. A torzképekkel bemutatott jövő lehetősége 62 összecseng a lázalom eltorzult tér–idő szerkezetével, valamint azzal az eltorzult értékrenddel is, amely a stabilitásából kibillent világot jellemzi. A novellafűzér befejezése egyszersmind nyitány is egy baljós felnőttkorhoz.

A férfi–nő bipolaritásról

A Nyugat első nemzedékének nőíróit Borgos Anna és Szilágyi Judit úgy jellemzi, hogy munkásságuk az individuum tapasztalatait megjelenítő, lélektani alapozottságú műveket foglal magába, amelyek többnyire nem formabontó írások, ám jelentőségük kiemelkedő, ugyanis a kor társadalmilag vitatott nő szerepeit artikulálták.⁴⁸ Walleshausen Rolla nőalakjai is ebbe a sorba illeszkednek, de a szerző szerencsés módon elkerüli mind a pszichologizálást, mind pedig a feminista szólamok didaktikusságát, ezért figurái kiemelkednek a kétdimenziós nőábrázolás keretei közül. A plasztikusan megformált alakok hitelességét részint az ambivalenciájuk, részint pedig a kommentár-nélküliségük adja. Tetteikre nem kapunk explicit magyarázatot, jellemüket és előtörténetüket a cselekményidő történéseiből, a tér–idő kontextusból és a belső történések megidőzéséből konstruálhatjuk meg. Bár különféle női szerepkonfliktusokat testesítenek meg különféle temperamentummal, a korpusz nőfigurái három lényeges vonatkozásban mégis hasonlítanak egymásra.

Egyfelől mindegyik alak provokatív módon vonzó. A szépség esztétikai kategóriája a novellák nőalakjaiban szokatlan attribútumokkal egészül ki: a végzet asszonya egyben kisgyermekes édesanya, illetve Éva esetében jól láthatóan várandós; Lola vonzerejére a haldoklás fiziológiai folyamatából adódó lázrzsák tesz fel a koronát, a lázalom elbeszélője pedig neuraszténiás hisztérika. A vonzerejük ettől a váratlan elemtől válik szexepillé, amely sebezhetővé, de egyben veszedelmessé is teszi a figurákat – elsősorban saját magukra nézve.

Walleshausen Rolla nőalakjai mindazonáltal nem áldozatok, hanem összetett karakterek, akik megtanulják vállalni a felelősséget a sorsukért, miközben megpróbálnak kitörni a helyzetük adta keretek közül. Az *Egy falusi vasárnap délután* én-elbeszélője komisz módon megtáncoltatja környezetét, ám ez egyben az ő búcsútánca is: a leányságától végleg és szükségszerűen el kell szakadnia, fel kell nőnie egy életszerephez. Az *Egy nap Éva életéből* színésznője többféle forgatókönyvet dolgoz ki a jövőjére vonatkozóan, ám egyik

tervében sem tudja elvonatkoztatni élete megoldását a férfiak segítségétől, noha önálló művészi karrierról álmodozik. A *Lola meghal* nőalakja képes ugyan kitörni a megalázó körülményei közül, de mindezt beárnyékolja a közeli halála, így kitörése valójában tét nélküli. Végül a *Láz* című novella az álmot az ébrenlét emlékeivel fellazító elbeszélőjének baljós lázadásában a felnőtté váló, a hibázási lehetőségeket felvállaló szubjektum döntését ismerhetjük fel. A narráció nem ítélkezik, nem foglal állást, empátiája latenciaként tapintható csak ki, nem értelmezi az elmondottakat, hanem egymás mellé konstruálja feszes megállapításait.

Végül a korpuszban minden nőalak sorsát a férfival való bipolaritás határozza meg, ezért a férfiaságra vonatkozó értelmezési lehetőségeket is számba kell vennünk, hogy az itt felvázolt kettősséget körvonalazni lehessen. Az *Egy falusi vasárnap délután* férfifitriásának leghaloványabb tagja az a fiatalember, aki felhúzott ajakkal mond nonverbális ítéletet a nőről pusztán a hallottak alapján. Viselkedése ugyan nem domináns, de jellegzetes, akárcsak a már kissé kapatos plébánosé, aki túlzott bizalmaskodást enged meg magának a lánnyal szemben, aki mintha a törvényen kívüliség bélyegét viselné magán. A pap magatartása ugyan nem erőszakoskodó, de a kvázi bűnös aszszonyt degradáló attitűdjét voltaképpen a látszólagos jovialitás mögé rejtett agresszió és férfielvű arrogancia vezérli. Palkó, a lány unokafivére a legerőteljesebben kidolgozott figura: a kamasz fiú őszinte és tiszta rajongását azonban a nő csak kihasználja, mintha Palkó érzelmei révén ő maga is visszatérhetne a lelkesítő leányság időszakába. A talmi illúzió éppen olyan hamis és olcsó, mint a vásári forгатag üveggyöngyei vagy a suta mézeskalácsszív, amely a lányban csak unott ismerősséget kelt. A történet Palkó drámája is egyben, akiben az első szerelmet töri össze a felismerés, hogy unokanővérevel lehetetlen bármiféle románc. A kamaszfiú tehát öntudatlanul, de szükségszerűen áldozattá válik. Ugyanígy válik áldozattá a *Láz* című novellában az édesapa, aki a biztonságot nyújtó férfi, az atyai ideál megtestesítője. Gyermekai ugyan rajonganak érte, mégis magára hagyják, eltávolodnak tőle, mert az apa immár nem tudja megmenteni őket az élet kudarcaitól. Halálának súlyát a visszatérő koporsó-motívum tudatosítja. Hasonlóan jelentőségeltjes a fej nélküli halott apa emlékképe a *Lola meghal* szövegében. A vérségi család férfitagjai, akik az oltalmazó férfiszerep képviselői, avagy várományosai lennének, különböző okok miatt nem tudják betölteni a szerepüket. A nők egyedül maradnak, és ki-ki a maga módján sodródik a partnerkapcsolatok relációjában.

Az *Egy nap Éva életéből* Ádám alakjában fiatal, erős, ruganyos fiatal embert mutat be, aki ambivalens módon kötődik gyermeke anyjához: hol durva és elutasító, hol szélsőségesen féltékeny, olykor gyengéd. Érzelmileg

és társadalmilag is labilis alkat, a postáskisasszony, a grófkisasszony, a piros ruhás hölgy említése, valamint a nőülés lehetőségének kategorikus kizárása azt sejteti, hogy Ádám a nőkre gyakorolt vonzerejével tartja fent az egzisztenciáját, amit nem kockáztathat az elköteleződéssel. A férfi, bár ag-
64 resszorként viselkedik Évával szemben, mégis áldozat: tárgyiasított lény, akárcsak Lola, a prostituált, aki a testi adottságainak áruba bocsátásából él.

A *Lola meghal* szövegében a halott apa képén kívül kirajzolódik a kitarótjának, valamint a hajdani szerelmének az alakja is. A kitarító mint realitás jelenik meg, fekete, jómódú, kulturált, ám buja férfi, aki mint egy tisztességes üzletember, busásan fizet a nő szolgálataiért. Bár viselkedése korrektnek tűnik, morálisan mégis elmarasztalható, Lola lázadása annak a dehumanizáló férfidominanciának szól, amelyet figurája képvisel. A hajdani szerelem alakja víziószerűen, bizonytalanul, lazúrosan bontakozik ki. A *Drágának* nevezett fiatalemberről csak annyi derül ki, hogy zöld a szeme, egy nagy, budai villában él, és hogy korábban szenvedélyes viszonyt folytatott Lolával. Ennek a kapcsolatnak nem ismerjük a körülményeit, sem azt, miért ért véget, sem azt, hogy az ártatlanságát elvesztett lány vajon a kapcsolat után kényszerült-e prostitúcióra, s legfőképpen az marad homályban, hogy a halálosnak bizonyuló vérbajt ki kapta el kitől. Nem tudni, vajon ki a vétkes, ki az áldozat, vagy mindketten csak a szerencsétlenül alakuló sors játékszerei voltak-e.

Összességében elmondható tehát, hogy miként Walleshausen Rolla novelláinak nőalakjai, úgy a férfireprezentációi is kidolgozottak, átgondoltak, szerepeltetésük árnyalja és kiegészíti a női sorsok ábrázolását. A négy novella nem csupán egymással függ szorosan össze, de a fentiek ismeretében a nyugatos prózahagyomány újító irányjaihoz, valamint a kor nőirodalmi törekvéseihez is szervesen, mégis szuverén módon illeszkedik.

¹ Móra Ferencné Walleshausen Ilona (1880–1953) *Szakácskönyve* 1928-ban jelent meg Szegeden, s a tíz kiadást megért kötet gasztronómiai alpműnek számít: az első olyan magyar nyelvű receptgyűjtemény, amely pontos anyaghányaddal és időpontosítással dolgozik.

² Cselényi-Walshausen Zsigmondnak (1887–1971) két prózakötete jelent meg *Senkiember János és Lula* címmel. Élete második felét franciaországi emigrációban töltötte. Életéről és művészetéről bővebben lásd VUKOVÁRI Panna, *Senkiember János: Cselényi-Walshausen Zsigmond elfeledett művészregénye*, Új Forrás, 2023/5, 18–35.

³ Hallgató Pál (eredeti nevén Huzella) (1886–1967) festőművész, Cselényi-Walshausen Zsigmond sógora.

⁴ A kép közreadásáért köszönet illeti a Walleshausen-leszármazott Szentváry-Lukács családot.

⁵ Walleshausen Rolláról sok szó esett unokahúgai levelezésében. Hallgató Salome (a festőművész Hallgató [Huzella] Pál lánya) erősen elfogult, sőt, ellenséges hangnemben emlékezik vissza nagynénjére, sorait forráskritikával kell kezelni. BFL XIV. 210.

⁶ Henrik Ibsen 1890-ben írta meg a *Hedda Gabler*t. A dráma története közismert, mindmáig rendszeresen tűzik műsorukra a színházak.

- ⁷ FÖLDES Györgyi, *Akit „nem látni az erdőben”*, Bp., Balassi, 2021, 9–19.
- ⁸ BFL XV.20.1 VIII. kerületi 3776/1916 sz. születési anyakönyvi kivonat, anya adatai <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QSQ-G94J-YV3?i=692> (Hozzáférés: 2024. április 14.)
- ⁹ WALLESHAUSEN Rolla, *Láz, Nyugat*, 1923/14.
- ¹⁰ WALLESHAUSEN Rolla, *Ismeretlen úton*, Bp., Singer és Wolfner, 1939.
- ¹¹ Walleshausen Janka memoárja gépelt kéziratban olvasható: BFL XIV. 210. 8. doboz
- ¹² Hallgató Salome – Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Évának, [Budapest, 1981. május 25.] = BFL XIV. 210. 24. doboz
- ¹³ FÜLÖP Csaba, *A színészképzés intézményei = Magyar színháztörténet, II.*, szerk. GAJDÓ Tamás, Bp., Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001, 387–400.
- ¹⁴ SZÉLL József, *Az Országos Színészegyesület Színészképző Iskolájának negyven éve 1903–1943*, Bp., OSzSZKI, 1943, 26. (A szerző Walleshausen Rolla évfolyamtársa, később a színészképző intézmény igazgatója volt.)
- ¹⁵ VARGA István, *Az informális szolidaritástól a formális szolidaritási normáig*, PhD-disszertáció, Bp., ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola, 2017, 76–106.
- ¹⁶ *Tuberkulózis* című verse a Ma 1919/2., *Babilon* című munkája az 1919/4. lapszámában jelent meg. Walleshausen Rolla és a Ma kapcsolatáról lásd FÖLDES Györgyi, *A Ma beugrásai: nők rövid távú érvényesülési stratégiái Kassák körében (Eörsi Júlia és Walleshausen Rolla) = Szerzők, lapok – kiadók*, szerk. WIRÁGH András, Bp., Reciti, 2024 (Reciti konferenciakötetek, 26.), 199–210.
- ¹⁷ *A Magyar színházművészeti lexikon* (Bp., Akadémiai – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 1994) Blattner Gézát taglaló szócikke foglalkozik a magyar wajanggal.
- ¹⁸ Hallgató Salome – Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Évának, [Budapest, 1981. május 25.] = BFL XIV. 210.
- ¹⁹ LUKÁCS Anikó, *Családi öngyilkosság az ostrom végén: Budapest, 1945. február 12.* = *Az érzelmek története*, szerk. LUKÁCS Anikó, TÓTH Árpád, Bp., Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület, 2019, 104.
- ²⁰ *Uo.*, 105.
- ²¹ *Uo.*, 106.
- ²² Vozáb Leila naplója = BFL XIV. 210. 8. doboz.
- ²³ Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Éva – Paleta Évának, [Budapest, 1969. január 26.] = BFL XIV. 210.
- ²⁴ RYAN ERNST, *The Well-Made Man = An Exploration of George Tesman in Henrik Ibsen's Hedda Gabler*, West Virginia University, 2021.
- ²⁵ BFL XIV. 210. 8. doboz
- ²⁶ Érdekes módon a báty, Cselényi-Walleshausen Zsigmond kéziratait a víz semmisítette meg, a hűg hagyatéka pedig a tűz martalékvá vált.
- ²⁷ Hallgató Salome tudni vélte, hogy ki volt az altatóhoz hozzáférést biztosító orvos, valamint feljegyezte a szomszédok nevét is, akik állítólag fültanúi voltak a gyermekek tiltakozásának.
- ²⁸ BFL VII.219.b 434/1945
- ²⁹ A Dáni házaspár végrendelete is erről tanúskodik, akárcsak Lukács Anikó interjúja a ház egyik hajdani lakójával, akinek a közléseit a tanulmányában említi.
- ³⁰ Hallgató Salome – Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Évának, [Budapest, 1983. augusztus 3–4.] = BFL XIV. 210. 24. doboz
- ³¹ Padányi Gulyás Gyuláné Walleshausen Éva – Paleta Évának, [Budapest, 1969. január 26.] = BFL XIV. 210.
- ³² BORGOS Anna – SZILÁGYI Judit, *Nőírók és írónők*, Bp., Noran, 2011, 10–11.
- ³³ *Uo.*, 442.
- ³⁴ *Uo.*, 7.
- ³⁵ GYULAI Pál, *Írónőink* = Gy. P., *Kritikai dolgozatok 1854–1859*, Bp., Akadémia, 1908, 272–307.
- ³⁶ *Angyal vagy démon: Tanulmányok Gyulai Pál Írónőink című írásáról*, szerk. TÖRÖK Zsuzsa, Bp., Reciti, 2016.
- ³⁷ BORGOS–SZILÁGYI, *i. m.*, 18.

³⁸ *Uo.*, 18–25.

³⁹ A vérbaj, vagy lues végstádiumában fellépő tünetek meningovaszkuláris szifiliszként, vagy tabes dorsalis-ként jelentkezhetnek, amelyek súlyos végtagi és gerincfájdalommal, akár bénulással járhatnak. A köznyelvben ezt tábesznek nevezték a századelőn.

66 ⁴⁰ Az autofikcióra vonatkozó elméleti alapvetés forrása LIPTÁK-PIKÓ Judit *Teória és Praxis* című doktori disszertációjának (2018) online olvasható változata: <https://mersz.hu/liptak-piko-teoria-es-praxis/> (Hozzáférés: 2024. június 15.)

⁴¹ Philippe LEJEUNE, *Önéletírás, élettörténet, napló*, szerk. Z. VARGA Zoltán, Bp., L'Harmattan, 2003, 17–47.

⁴² WALLESHAUSEN Rolla, *Egy falusi vasárnap délután*, Nyugat, 1917. május 1.

⁴³ BFL, XIV.210. 8. doboz

⁴⁴ WALLESHAUSEN Rolla, *Láz*, Nyugat, 1923/14.

⁴⁵ BFL, XIV.210. 8. doboz

⁴⁶ *Uo.*

⁴⁷ *Uo.*

⁴⁸ BORGOS-SZILÁGYI, *i. m.*, 20.

Mit kezdhet az irodalomtörténet-írás olyan alkotók életműveivel, akiket a véletlenek, a különleges alkalmak és az évfordulók alakította recepció rendre kivételes szerzőkként emleget, rögtön sajnálattal hozzátéve, hogy az adott életmű a múltó évtizedek alatt sem foglalta el az őt megillető kanonikus helyét? Gyülvérszi Dadányi Györgyné, született mácsai Csernovics Erzsébet, az írói nevén ismert Kádár Erzsébet ezek közé az alkotók közé tartozik.

Mizsur Dániel 67

TITKOS VISZONYOK KÁDÁR ERZSÉBET PRÓZÁJÁBAN

Rövid írói pályafutása 1936-tól számítható, amikor a Nyugat novellapályázatán *Reggeltől estig* című elbeszélésével díjazott lett. 1940-ben Baumgarten-díjban részesült, 1946-ban, negyvenöt évesen, balesetben életét veszítette. Közel tízéves írói pályafutása alatt egyetlen kötete jelent meg, a *Harminc szőlőskosár*, 1944-ben. Gyakran Kaffka Margitéhoz mért írói teljesítménye mellett meg kell említeni festői és kritikusi munkásságát is. Kádár Erzsébet recepciója, emlékezete az életmű lezárulása óta eltelt közel nyolcan év alatt erősen tagoltnak mondható, állomásai, fordulópontjai között évtizedek telnek el. Halála után húsz évvel, 1966-ban jelent meg *Kegyetlenség* címmel gyűjteményes novelláskötete, melyhez Vas István írt előszót, majd huszonhét évvel később, 1993-ban kritikáinak és recenzióinak gyűjteményét adták ki *Ritka madár* címmel. 2020-ban *Egy írónő modellét áll – Kádár Erzsébet (1901–1946)* címmel kiállítás nyílt festői munkáiból a Petőfi Irodalmi Múzeumban, majd 2021-ben jelent meg az összes novelláját tartalmazó kötet, *Az utolsó őzbak* az Európa Könyvkiadónál, melyhez Péntek Orsolya írt Kádár Erzsébet írói munkásságát és kanonikus helyét értékelő utószót.

A *Kegyetlenség* megjelenését követően Réz Pál, Vargha Kálmán, Bóka László méltatja Kádár Erzsébet prózaírói teljesítményét, Vas István már 1948-ban úgy szól az életműről, mint amely a legjelentősebbekhez mérhető: „[...] tele reményekkel, tervekkel, új energiákkal egy ostoba baleset áldozata lett. Így is a leggazdagabb, legtökéletesebb elbeszélőink közé tartozik. Sem folytatni, sem elfelejteni nem lehet.”¹ Bóka László hatvanas években megjelent személyes hangvételű visszaemlékezése viszont már ekképpen zárul: „Ezt tudom róla, s furcsa, hogy elfeledték.”² A *Kegyetlenség* megjelenése kapcsán Vargha Kálmán megjegyzése már a felejtésről tanúskodik: „Erre a terjedelmileg kicsiny, de kristálytisza és kristálykemény életműre nagyon is érdemes volt felhívni az olvasók figyelmét.”³ Etlélik újabb közel hatvan év, és a helyzet csak annyiban változik, hogy a festészeti kiállítás és az összegyűjtött novellák kiegészített változatának kiadása alkalmat szolgáltat arra,

hogy nagyjából azonos módon ismétlődjenek meg a felejtésre és a magas színvonalú író teljesítményére, a kanonikus helyzetre vonatkozó mondatok: „Kevés mostohább sorsú tehetsége van a magyar kultúrtörténetnek, mint Kádár Erzsébet.”⁴ „Irodalmi életműnek épphogy tekinthető prózai ha-
68 gyatéka és az azt kiegészítő néhány rajza és festménye nem azért érdekes, amiért a halála utáni évtizedekben sokan annak tartották, egyszóval nem azért, mert egy nőé, és nem is azért, mert »úriasszony« műve, sőt még csak nem is azért, mert Csáth Gézához mérhető módon kíméletlen és kosztolányisan emberi és virtuóz. Hanem azért, mert töredékként is autonóm művészi életmű, egyedi prózai oeuvre, saját – kiváló – írói nyelven megalkotott univerzum. Ideje lenne helyére tenni a magyar irodalomban.”⁵ De mi lehet az oka annak, hogy Kádár Erzsébet írásművészetére rendre fel kell hívni a figyelmet, nehogy a teljes feledés sorsára jusson?

Szegedy-Maszák Mihály a regénnyel szemben szerinte kevésbé időtálló novella műfaja, illetve a kisajátítás felől közelít a jelenséghez: „Egy rövid történetet általában könnyebben felejtünk, mint egy regényt. Talán ezért is tartják kevesen számon Kádár Erzsébet írói teljesítményét. »A legtöbb nagy magyar novellaírónak hatástalan és visszhangtalan az utókor« – írta Vas István. A viszonylagos ismeretlenséget az is okozhatja, hogy Kádár Erzsébet elbeszéléseit és bírálatait nehéz volna politikai vagy akár eszmei szempontból kisajátítani. 1948-ban, vagyis amikor a kommunisták már javában munkálkodtak az általuk helyeselt irodalom kiválogatásán, Vas István megjegyezte, hogy »hamarjában nem is tudok még egy prózaíróra emléteni, akinek műveiből ilyen kevésbé lehetne bármiféle pártállást vagy világnézetet kiolvasni«.⁶ Hozzátehető, hogy huszonegy novella (ennyi szöveget tartalmaz *Az utolsó ózsbak*) csak erős megszorításokkal nevezhető életműnek, még ha a szórványos recepcióban konszenzus is mutatkozik abban, hogy esztétikailag magas színvonalú írásokról van szó. Lehet, hogy túlzottan pragmatikus eljárás mennyiségi alapon közelíteni a felejtés kérdéséhez, de véleményem szerint nem hagyható figyelmen kívül ez a tény sem, és bizonyosan az sem kedvezett a fogadtatástörténet szempontjából, hogy egyetlen kötete a háború alatt jelent meg (1944). A Könyves Magazin oldalán 2020-ban megjelent írás címe jól foglalja össze Kádár Erzsébet életművének és alakjának sorsát: „Az író, akít felfedezni sem volt idő”.⁷

Kádár Erzsébet prózaművészete sok szempontból megközelíthető, a következőkben elsősorban az emberi kapcsolatok ábrázolására helyezem a hangsúlyt, mégpedig azokra a kapcsolatokra, amelyeket valamilyen titok vagy valaki által titoknak vélt jelenség alakít és formál. Talán nem meglepő, hogy férfi–női kapcsolatokról, házastársi viszonyokról lesz szó – megítélésem szerint Kádár Erzsébet prózaművészete e viszonyrendszer összetett ábrázolásában képes igazán magas színvonalra, elsősorban a női nézőpont érvényesítése, ábrázolása által.

Mint látni fogjuk, a férfi–női viszonyok ábrázolásának prózai eszközei a sejtetések, elhallgatások és utalások, metaforikus szerkezetek. Az elégtelen, hiányos párkapcsolati kommunikáció, a hazugság a nézőpontok találkozását hiúsítja meg. Ebből következőleg a titok, vagy az, amit titoknak vél egyik vagy másik fél, nem tud a megértés által feloldódni, megszűnni, ami végzetesen erodálja a férfi–női kapcsolatokat. A női szemszög, a női tapasztalat ábrázolása kapcsán Vargha Kálmán így jellemzi összefoglaló módon Kádár Erzsébet prózáját: „Az szintén teljesen spontán módon hat Kádár Erzsébet novelláiban, hogy a figurák erkölcsi összeütközéseiben mindig a nő a szenvedő fél és mindig a férfi a győztes. De ez a győzelem mindenkor az erkölcsileg kevésbé értékes fél diadala. [...] Az olvasó mégsem vesz észre semmiféle feminin eltökéltséget. Pusztán arról van szó, hogy az író a nő szemével nézte és a nő tapasztalatain át érzékelte és ábrázolta a világot.”⁸

A 2021-ben megjelent *Az utolsó őzbak* című gyűjteményes kötet újdonsága, hogy szerkesztői döntés alapján a novellák ciklusokba rendeződnek. Az előadásomban érintett novellák az *Akár egy sánpár* című ciklust teszik ki: a *Reggeltől estig*, a *Félelem* és *A sellő*. A három novella egy ciklusban való elrendezése is jól mutatja rokonságukat, összetartozásukat, mindegyik a házastársi kapcsolatot ábrázolja, és mint említettem, a kapcsolatok alapjait a titkok, a hazugságok és az elhallgatások határozzák meg.

A *Reggeltől estig* színvonalát jól bizonyítja, hogy 1935-ben Kádár Erzsébet ezzel az elbeszéléssel nyert a Nyugat novellapályázatán, tulajdonképpen innen számítható írói pályafutása. A pályázati kiírásra érkezett háromszáztizennyolc pályaműből a legjobb négyben⁹ szerepel a *Reggeltől estig*, százötven pengős jutalmat kapott érte szerzője. A bírálóbizottság (tagjai: Babits Mihály, Gellért Oszkár, Gyergyai Albert, Illés Endre, Török Sophie) értékelése a novelláról: „érdekes miljörajz, pontosan megfogott alakok, meggyőző analízis, zárt és kerek egész.”¹⁰ Az elbeszélés nyitányában Zsuzsanna rajtakapja férjét, Jenőt a szobalánnyal, Etussal. A megcsalás nem éri váratlanul az olvasót, a bevezető szakasz már egyértelműen jelzi, hogy a reggel férje szobája felé tartó Zsuzsanna már tudja, mi fogja várni, amikor a szobába benyit.¹¹ A *Reggeltől estig* tulajdonképpen a megcsalásnak a nőben keltett érzelmi hullámveréseit beszéli el, a sokkot, a rajtakapást követő különböző érzelmek és gondolatok rapszodikus változásait. Fontos kiemelni, hogy az érzelmek gyors váltakozását alapvetően határozza meg az, hogy Zsuzsannának anyaként is helyt kell állnia ebben az érzelmi szituációban. Tehetetlenségében az öngyilkosság gondolata is felmerül benne, melyet a büntudat követ szinte közvetlenül, amikor eszébe jut, hogy gyerekéről gondoskodnia kell. A titok, a férj és a szobalány viszonya,

az elbeszélés legelején megszűnik titoknak lenni, hiszen Zsuzsanna rajtakapja férjét. Az érzelmek lineáris narrációját viszont Zsuzsanna visszaemlékezése bontja meg – a megcsalás okozta érzelmi megrázkódtatás egyik érthető következményeként Zsuzsanna találgatni kezdi, hogy vajon 70 hányszor csálhatta meg őt férje: „De hogyan is tehetett ilyet? Vagy máskor is? Gyakran? Itt csak, vagy már Szenttamásiban is? Valahogy érzi, hogy nem a lányon múltott.”¹² A szenttamási időszakra való visszaemlékezés számos sejtetést, utalást tartalmaz, hogy Jenő, a férj titkolja felesége elől viszonyait. Prózapoeitikai szempontból fontos megjegyezni, hogy az elbeszélés Zsuzsanna tudatelbeszéléseként formálódik, így a sejtetések, a titokra utaló elemek forrása és előállítója nem egy külsődleges, akár auktoriális elbeszélő, hanem az átélő szereplő. A titok sejtetésszerű jelenlétét az átélő fél bizonytalansága magyarázhatja, mivel – ellentétben az elbeszélése kezdő jelenetével – Zsuzsannának nincsen bizonyítéka, hogy férje titkos viszonyt folytat a helybeli „román menyecskek”-kel.¹³ Sőt, a visszaemlékezés azt is sejteti, hogy Jenőnek Zsuzsannával közös gyermekén kívül még legalább egy gyereke született, aki később életét vesztette. Az erdőből hazatérő férfi saras térde és Ána gyermekének születése között a narráció sejtetésszerű kapcsolatot létesít:

„És egy este, amikor hazatért a férfi, sáros volt a nadrágja a térde fölött.

– Mitől sáros? – kérdezte Zsuzsanna.

– Letérdeltem, mert messze volt a bak. Így is elhibáztam.

És nemsokára rá megszületett Gyurika. És Ánának is gyereke született. Fiú. Zsuzsannát hívta meg keresztanyának és Gyorgyénak akarta nevezni. De még mielőtt rákerült volna a sor, meghalt a gyerek. Egyik napról a másikra. Éjjel. Megfulladt – azt mondták. De mitől? – Azt nem tudták.”

A gyerek rejtélyes halála is számos kérdést felvet, Jenő és Ána szexuális kapcsolatára az elbeszélés korábbi szakaszaiban is találunk hasonló utalást.

Szintén házastársi kapcsolatról szól a *Félelem*, és az előző elbeszéléshoz hasonlóan a feleség tudatábrázolásával a női perspektívát érvényesíti. Anna és János fiatal házasok – a nő éjszaka a házukhoz közeli tóhoz megy fürdeni, egyedül. Gondolatainak közléséből megtudjuk, hogy ambivalens módon gondolkodik házasságáról, férjéről, kételyekkel tekint kapcsolatukra: „Ha János más volna!... – Ez a gondolat úgy beleakadt, mint a horog a hal ajkába. – Mert én is hibás vagyok – kínozza magát, már percek óta a bozótot nézte. – Nem tudok bánni vele... Fel kellene ráznom... Az emlékek összekuszálódtak benne.”¹⁴ A nyaralás ideje alatt a férfi azonban nem foglalkozik feleségével, másokkal tölti a szabadidejét. Anna rövid visszaemlékezései arról tanúskodnak, hogy férfiatlannak tartja férjét, hiúnak és gyerekesnek. Anna

és János kapcsolata tehát terhes, a két fél mintha nem találná helyét a házasságban, János, úgy tűnik, mintha nem is akarná betölteni a férj szerepét.¹⁵ Ez az érzelmi distancia az, amelyből a titok eredeztethető; a *Reggeltől estig* című elbeszéléssel szemben azonban a narráció nem tartalmaz titkos viszonyokra vonatkozó utalást, sejtetést. A titok, pontosabban a titkolózás és annak következményei abból származnak, hogy egyik fél sem bízik a másikban. Anna próbálja eltitkolni éjszakai fürdőzését férje elől, például ügyel arra, hogy szárazon tartsa haját, nehogy a vizes haj eláruolja őt. A férj viszont felébred, amikor Anna visszatér az ágyba. Annának nincs mit titkolnia, viselkedése mégis alkalmat adhat arra, hogy János úgy higgye, felesége éjszaka nem egyedül ment a tóhoz, tehát tagad, titkol előle valamit. Dialógusuk arról tanúskodik továbbá, hogy János fél – és leginkább feleségétől:

„Anna valóban elhúzódik tőle, s megkapaszkodik az asztal sarkában.

– Csak...

– Mi van a kezében? Mutassa!

– Semmi.

– Mit rejtegeti a kezét?

– Itt van a kezem! De nem értem magát...

A férfi majdnem sírva fakad.

– Miért ólálkodik folyton a hátam mögött?”¹⁶

A félelem alátámasztja a női perspektíva érvényességét, amely szerint a férfi gyerekes, hiú és nem felel meg a társadalmi és házastársi elvárásoknak – Anna gyávanak látja, szájalmat érez iránta, a férfi pedig gyűlölettel tekint feleségére. A felszámolhatatlan érzelmi distanciát, a jóvátehetetlen elhidegülést és idegenséget az elbeszélést lezáró párkapcsolati metafora példázza: „Már fekszenek. Párhuzamosan, kinyújtott testtel a kettős ágyban. Mereven, idegenül, akár egy sínpár.”¹⁷ (Innen származik *Az utolsó őzbak* első ciklusának címe, *Akár egy sínpár*, amely az előadásban érintett három elbeszélést tartalmazza.)

A *sellő* című elbeszélés ugyanúgy egy házastársi kapcsolatot ábrázol, mint a *Reggeltől estig* és a *Félelem*. Szintén betekintést nyújt a szereplői tudatokba, ami a titok szempontjából lényeges poétikai szempont, hiszen ez a narrációs technika hitelesítő eljárásnév is fölfogható. A szereplői belső tudatábrázolás és gondolatközvetítés ugyan szintén tartalmazhat elhallgatásokat, információvisszatartást, ugyanakkor a hitelesség foka nagyobb, mint egy külsődleges elbeszélői működés esetében. A *sellőben* a férj, Feri, meglátogatja a magas-tátrai szanatóriumban gyógyuló és regenerálódó feleségét, Évát. Rég nem látták egymást, találkozásuk első perceit öröm és meghittség

jellemzi. A férj érdeklődő kérdései viszont a féltékenység és a szorongás jeleit mutatják, próbálja megtudni feleségétől, hogy kivel tölti a szabadidejét. Éva lelkesen vezeti körbe férjét, megmutatja neki a tavat, a hegyeket, a fürdőházat, a domboldalakat, a fákat – a természeti szépre hívja fel férje

72 figyelmét, aki nem tud osztozni ebben a lelkesedésben. Éva elhallgatja férje elől, hogy nem egyedül szokott a tó körül sétálni, hanem egy fiatal férfi, egy festő társaságában. Nincs jele annak, hogy Éva valóban szerelmi viszonyt tartana fenn a festővel, mégis hazudik férjének (hazugságát „kis hazugság”-nak nevezi),¹⁸ megelőzve a férj féltékenységének eluralkodását. Ferit zavarja Éva szenvedélyessége, az az érzékletessége, amely nyelvért és viselkedését jellemzi, és otthonosságot teremt. A férfi birtoklásvágyának kielégülését akadályozza a nő autonómiája: Éva nem szenved, nem magányos, jól érzi magát környezetében. Ez az ellentét hozza létre az értelmi távolságot, amely megakadályozza az őszinteséget, a titok és elhallgatás nélküli kommunikációt. Éva érzékeli férje féltékenykedő viselkedését, ezért hallgatja el, hogy a festővel szokott sétálni – a férj a festővel való találkozást követően tulajdonképpen összeomlik, teljesen elidegenül feleségétől. Ennek oka a festő és Éva szólamainak nyelvi interferenciái – véleményem szerint ez a poétikai megoldás egyik esztétikai bizonyítéka Kádár Erzsébet magas szintű prózaművészetének. Miről van szó pontosan? Éva főként a természeti szépre vonatkozó megszólalásai olykor giccsbe hajló érzékletességgel írják le például a közeli tó szépségét, föltűnő megszólalásainak festői dekorativitása, például a színnevek használatában: „– De nézd! – kapott a szaván Éva. Kedvesen, hevesen magyarázta: – Itt minden más. Itt olyanok a színek, mint a gobelin-képeken... Először én is furcsáltam, különösen a tavat. Nézd, a tó *tintasínű*.”;¹⁹ „Az asszony már unszolta, menjenek tovább, meg kell mutatnia a kis nyírfákat, meglátja, a kergük olyan rózsaszínű, *mint a vöröshajú nők bőre*.”²⁰ A karaktertől talán idegen ez a poétikus-festői dekorativitás, talán ez is növeli a férj gyanakvását, amely a férj szemszögéből igazolódni is látszik a festővel való találkozás alkalmával. A festő, Tóry Gábor ugyanis – az ő karakterétől nem idegen módon – szintén festői dekorativitással jellemzi a tájat és munkája természetét, és majdnem teljesen azonos nyelvi elemek jelennek meg a szólamában, mint Éváéban: „ó, nem a levelezőlapokról ismert szép részleteket! Néha a hegygerinc vonala ragadja meg, máskor egy furcsa alakú árnyék... Egy szín... A tó csücske s az ég. A tó felé intett. – ...olyan a színe, mint a kék *antracéntintáé!*”;²¹ „A festő még mindig a színekről beszélt, kölcsönös hatásukról, az egyik színt a másik lobbantja fel... Csak a fenyők barnászöldje előtt rózsaszínűek a nyírek. *Mint a vörös nők bőre*...”. A találkozás egyértelművé teszi, hogy Éva korábbi megszólalásainak dekoratív elemei a festő szólamából származnak – ez az, ami a férj számára a titok lelepleződését, azaz Éva és a festő viszonyának megdönthetetlen bizonyítékát szolgálja:

„Mellét a korláthoz szorította, hogy enyhítsen szorongásán, – hát nem tud hozzányúlni, hogy ne ütközzék idegenekbe? Később arra gondolt, – még a csókjaikba is idegenek szavait csempészhette be.” A férj teljesen elidegenedik feleségétől, színtelennek, gyűröttnek és csúnyának látja, nem képes elszakadni attól a számára megalázó gondolattól, hogy megcsalták, hogy felesége elárulta őt. Éva sem képes feloldani a feszültséget. Az elbeszélés nem oldja fel a titkot, a kérdést, hogy Éva valóban megcsalta-e férjét a festővel – a szavak átvétele, a kifejezések azonossága értelmezhető szorosabb érzelmi kapcsolat jeleként is, ugyanakkor a női karakter belső tudatának közvetítése nem hordoz olyan információt, amely a szerelmi kapcsolat valóságát támasztaná alá, így a férfi személyiségének alapvetően birtokló természete kerül középpontba, a kapcsolat negatív és szerencsétlen dinamikája, melytől mindkét fél szenved, a feloldhatatlan érzelmi távolság és az idegenség.

A titok mindig valamilyen tett vagy gondolat, érzelem védelme, privátként való megtartása, ami lehet valamiféle bűn, személyes és társadalmi normákkal ütköző, keltheti alanyában a bűnösség érzetét – ezért nem válik közössé. A titkos esemény az aktív és állandó tagadás, elhallgatás, ferdítés, hazugság védelme alatt áll. Kádár Erzsébet prózájában a házastársi kapcsolatok attribútuma a titok, azaz az őszinteség hiánya, a bűnös cselekvés védelme vagy mindennek csupán látzata. A *Reggeltől estig* című elbeszélésben a titok csak átmenetileg áll fenn, a megcsaláson való rajtakapás minden bizonytalan, kétes eseménynek megszünteti titok-állapotát, hiszen egyértelműsíti és világossá teszi Jenő személyiségét, tetteit és a házasság kudarcát. A *Félelem* és *A sellő* ettől különbözik abból a szempontból, hogy a titok alanya nem a férfi, hanem a nő. Míg a férfi önző személyisége és tette lelepleződik, valódi titkok és hazugságok mérgezik két ember viszonyát, addig *A sellő* és a *Félelem* című elbeszélésben a férfi viselkedik gyanakvón a nő feltételezett titka miatt – ez utóbbi két esetben azonban a titok védelme alatt álló feltételes tett vagy nem valós (*Félelem*) vagy jelentősége eltűzött (*A sellő*). Az ártatlanság védelme nem illeti meg a nőt, a női perspektíva értelmében a férfialakok paranoidok, gyanakvók, féltékenységükben és hiúságukban infantilisak. Nevezhető ez akár Kádár Erzsébet férfiképének is.

¹ Vas István, *Kádár Erzsébetről* = V. I., *Az ismeretlen Isten: Tanulmányok 1934–1973*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 111–112.

² Bóka László, *Kádár Erzsébet* = B. L., *Válogatott tanulmányok*, Bp., Magvető, 1966, 965.

³ VARGHA Kálmán, *Kádár Erzsébet: Kegyetlenség*, ItK, 1969/1, 121.

⁴ PÉNTÉK Orsolya, *Életmű néhány novellából* = KÁDÁR Erzsébet, *Az utolsó őzbak*, Bp., Európa, 2021, 303.

⁵ *Uo.*, 307.

⁶ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Felejtés és kisajátítás az irodalomban*, Alfvöld, 2013/3, 40.

⁷ RUFF Orsolya, *Az író, akit felfedezni sem volt idő*, Könyves Magazin, 2020. augusztus 8. https://konyvesmagazin.hu/nagy/kadar_erszebet_pim.html (Hozzáférés: 2024. szeptember 9.)

⁸ VARGHA, i. m., 120.

⁹ A másik három díjazott pályamű Hollós Lajos *A textofil-gyár*, Gelléri Andor Endre *Ukránok kivégzése* és Keszi Imre *Faőrző* című elbeszélése.

¹⁰ *A Nyugat novellapályázata (Bírálati jelentés)*, Nyugat, 1935/12, 477.

¹¹ „Zsuzsanna hirtelen lendülettel határozott irányba csapott és elindult az ura szobája felé.

Nem is ment, inkább húzta valami. Olyan tisztán és élesen látott mindent, mint aki ég és föld között zuhanva, kétségbeesetten szeretne megkapaszkodni valamiben, – vagy az áldozat, amikor merényletje fegyverének csövébe bámul. Úgy ment Zsuzsanna is, mintha lejtőn sietne lefelé. A haldokló siet így a halál ölelésébe, amikor már elszakadt az élettől és leszámolt a földiekkel.” KÁDÁR Erzsébet, *Reggeltől estig* = K. E., *Az utolsó őzbak...*, i. m., 8.

¹² *Uo.*, 17.

¹³ *Uo.*, 19.

¹⁴ KÁDÁR Erzsébet, *Félelem* = K. E., *Az utolsó őzbak...*, i. m., 33.

¹⁵ „A nő–férfi kapcsolatok komplexitásából, a felek eltérő igényeiből, illetve a tulajdonságok és a társadalmi szerepek közti diszkrepanciából fakadó gondok megértéséről tanuskodik a *Félelem is*”. (CODÁU Annamária, *Novellák egy sebzett világról: Kádár Erzsébet: Az utolsó őzbak*, Forrás, 2023/7–8, 134.)

¹⁶ KÁDÁR, *Félelem...*, i. m., 38.

¹⁷ *Uo.*

¹⁸ „– És aztán? Egyedül sétálsz? Éva bólintott, – ez volt az első hazugság. Nem igazi hazugság, csak amolyan »kis hazugság«, – valóban többnyire egyedül sétált. Unta a magyarázkodást, azon gondolkozott, megkérheti-e Ferit, vigye át este Füredre. A csontja beleroppant a vágyba – embereket, életet látni!” ¹⁹ KÁDÁR Erzsébet, *A sellő* = K. E., *Az utolsó őzbak...*, i. m., 41.

²⁰ *Uo.*, 43. (Kiemelés tőlem – M. D.)

²¹ *Uo.*, 46. (Kiemelés tőlem – M. D.)

²² *Uo.*, 47. (Kiemelés tőlem – M. D.)

Egy élet elmesélése akkor lesz hiteles, ha minden benne van, kísérletek, elbizonytalanodások, sikerek, boldogság, gyász. Takács Zsuzsa és Wirth Imre beszélgetőkönyvében viszont ezeknél még több is van: megannyi fénykép, melyek túlmutatnak a szavakon.

Takács Zsuzsa úgy meséli el az életét, hogy nem kerül túlságosan intim közelségbe hozzá az olvasó, de nem marad tőle nagyon távol sem. A költő munkamódszere, emlékeiből, álmaiból felépített versvilága mellett hangsúlyos az egyetemi tanárrá válás útja is, például az egy évig tartó ku-

bai kiküldetés eseményei. De a magánéletéből sem zárja ki az olvasót Takács, megannyi emléket oszt meg szerelmeiről, sőt azt is elmondja, hogy milyen általános szerelemfelfogás vezérli az életben: „Számomra [a szerelem] a teljesség átérzése, transzcendentális élmény, az időtlenség megtapasztalása. [...] Hála azért, hogy élünk; beleegyezés abba, hogy meghalunk. Alkalmom az önmagunkból való kilépésre, a megsemmisülésre, a feltámadásra.” (144.)

A kötet címe keretezi Takács lényét, személyiségét. Fernando Pessoa portugál költő *Opiárium* című verse ihlette a címválasztást: „A vers a költő megjegyzése szerint a »a hajófedélzeten a Szezei-csatornán« született. Ott várok én is a többi utas között a behajózásra, a világ bármelyik kompállomásán, a mohácsi réven, a váci kompikötőben, vagy Velencében, Szezeben, el, csak el, minél messzebb egyetlen-önmagamtól – *Átkelés a Szezei-csatornán.*” (207–208.)

Az interjúkötet olvasható öndefiníciós kísérletként, a beszélő megpróbálja körvonalazni önmagát, minden egyes énjét, minden személyiségdarabját, melyek hozzájárultak életét meghatározó döntéseéhez. De ezeket a darabokat nem egyszerű összerakni, főleg, ha úgy érzi az ember, hogy sokszor maszkokat visel, és mindennap újraalkotja önmagát. A fordítás jó metafora a maszkviselésre, más bőrébe bújásra. Sok szó esik a kötetben a Keresztes Szent János összes versét és válogatott prózáit tartalmazó gyűjteményről, melyet Takács fordított. A beszélgetés során arra jutnak, hogy kedvező jelek sorozata mutatott afelé, hogy Keresztes Szent Jánost kellett fordítania: „Mint egy ígéretét beváltó, tálentumaival elszámolni köteles lényre (teremtényre, ha tetszik) gondoltam magamra fordítás közben.” (148.)

Zahuczki Dorottya 75

KÉPEKRŐL ÁTSUGÁRZÓ SZEMÉLYISÉGEK

Takács Zsuzsa: *Átkelés*

a Szezei-csatornán.

Beszélgetések Wirth Imrével

A kötet szerkezete egyszerű, egy többórás beszélgetés hanganyagának leírata egy fejezetet tesz ki, mindegyik fejezet egy jellemző, figyelemfelkeltő idézettel indul. Az előbeszéd sajátossága szerint Takács Zsuzsa gyakran elkalandozik, Wirth Imre hagyja beszélgetőpartnerét kibontakozni, majd 76 gondosan visszatereli a kiinduláshoz. Bár a kötet felépítése a lineáris időrend felé tart, a beszélgetésekben sok időbeli ugrás is előfordul, az igazán jelentős, megrázó eseményeket korán megtudjuk, például a gyerekkorról szóló fejezetben körvonalazódik a szeretett személyeknek, Takács Zsuzsa öccsének és egyik lánygyermekének a halála. Ezek az időbeli ugrások nem zavaróak, jelzik a gondolatok természetes csapongását.

De a beszélgetőkönnyvet a képek teszik teljessé. A családi fotók mellett helyet kaptak a kötetben képeslapokat, kéziratokat ábrázoló felvételek. És talán a legfontosabbak: az időtlen, emlékeket hordozó tárgyokról készült fotók.

Egyelőre maradjunk a családi képeknél: ezeknek a primer szerepe az, hogy a megjelenő személyekhez arcot társíthassunk, el tudjuk képzelni, kikről van szó pontosan. Viszont ezen a ponton fel kell vetnem Roland Barthes fotóelméletéből néhány gondolatot. Barthes szerint egy fényképen nagyon ritkán lelhető meg a lefotózott ember személyisége: „Mindig csak részleteiben ismertem fel, elvéttem a lényét, vagyis a maga egészében hiányzott.”¹ Ha Barthes legközelebbi hozzátartozóját sem találja meg egy képen, az olvasó hogyan kapcsolódhat azokhoz az idegen arcokhoz, akik a beszélgetőkönny lapjain sorakoznak? A kötetben remekül kiegészítik egymást a történetek és a képek. Takács Zsuzsa szeretetet, nosztalgiát, gyászt hordozó mondatai töltik meg élettel a fényképeket. Történeteik olyan közelségbe hozzák a monokróm alakokat, mintha az olvasó jó ismerősei lennének.

Ugyanakkor a képek egy másik barthes-i gondolatot is hordoznak. A fotó szerinte a valóság a múltba száműzve, a fotográfia legfontosabb ismérve, az „ez volt” bizonyossága. Egy fotó nem tudja letagadni, hogy amit ábrázol, egy olyan időpillanatot a múltban, ami teljes biztossággal megtörtént, mégpedig pontosan úgy, ahogy a fotó megörökítette. Ezért a fotókon összefonódik igazság és valóság.² Takács történeteinek bizonyítékaiként vannak jelen a fotók: családi idill férjével, Lengyel Péterrel és két lányukkal. Kép a szigligeti Alkotóházról.

Nevetős, boldog kép Kertész Imrével a zöld fotelben. Persze a fotel a képen nem zöld. De ott van a két ember arcán az, amit Takács Zsuzsa nem mond ki a viszonyukról, hiszen kimondhatatlanul bensőséges. És már régen elmúlt. De a statikus, kifeszített pillanatban ott van, megmutatkozik a szemlélőnek, aki nem volt ott, de mégis érzi. A képet Takács Zsuzsa idősebb lánya, Anna készítette, ezért ő is ott van, tanúként. A képek többet mondanak a szavaknál, olyan pillanatokot merevítenek ki, melyeket nagyon nehéz lenne verbálisan

visszaadni. A költő édesanyja és öccse szorosan egymás mellett, egymásnak döntött homlokkal. Takács Zsuzsa mosolygós fiatal nőként, tele életkedvel, reménnyel, a kamera másik oldalán álló öccsére néz ragyogó szemekkel.

A tárgyakat megörökítő fotóknak még több jelentésrétegük van. Nemcsak formába öntik a Takács szavai által megidézett objek- 77 tumokat, de magukban hordozzák azoknak a személyeknek az emlé- két, akik egykor birtokolták a tárgyat. Takács azért is emeli ki ezeket a tárgyakat, és kéri meg Wirthet, hogy örökítse meg őket, mert kapcsolatot tud teremteni általuk elhunyt szeretteivel. És persze ezek a tárgyak is az igazság bizonyítékai. Az édesapa pipája. Az édesanya hatalmas vázája.

Takács azt is elmeséli, mennyire bensőséges viszonyban van a halottakkal. Verseiben is tematizálta azokat a pillanatokat, amikor álmaiban az utcán meglátta rég elhunyt szeretteit, de mire kapcsolatba akart volna lépni velük, már eltűntek: „Havas-esős, szeles november volt, jöttem a Kiss János altábornagy utcán az 59-es villamos megál- lója felé, egyszer csak megláttam [anyámat], amint az önkormányzat előtti kis téren üldögélt egy padon, csinos nyári ruhájában. Odasiet- tem hozzá, átöleltem. Nem fázik, mondta, és őt *elkerüli az eső.*” (163.)

A kötet korrajz is. Nem tolakodóan, de mégis bevezet abba, ho- gyan éltek a művészek a Kádár-rendszerben. Erre a legjobb példa az, amikor megismerjük Kertész Imre munkamódszerét: „Imre, ha nem Szigligeten volt, délelőttönként kölcsönlakásokban dolgozott – Bö- zsikénél, a nagynénjénél valami lakótelepi lakás kishálószobájában, Szé- kács Veránál, Spirónál, vagy amerikai tartózkodásom alatt a mi ideiglenesen üresen álló lakásunkban.” (127.) Szintén a Kádár-korszak viszonyainak árulkodó példája az a történet, melyet az egyéves kubai kiküldetése után élt át Takács Zsuzsa: egyik szigorú, rendszerű egye- temi tanára a folyosón megállította, és nekiszegezte a kérdést, hogy sikerült-e átnevelniük Kubában. (85.)

Az olvasó közelebb kerül Takács életművéhez, hiszen a beszélgetések egyik szervezőelemét a sorra megjelenő verseskötetek adják. Pilinszky méltató szavaitól, a *Költők egymás közt* antológiától eljutunk a visszavont gyű- teményes kötetten át a novelláig, melyeket Takács Zsuzsa pályájának második felében kezdett el írni. Különösen üdítő volt olvasni azokat a gondolatokat Takácstól, melyek nagyon eltérnek a kortárs trendektől, felfogásoktól. Például: „Eszembe se jutott, hogy különbséget tegyek női és férfiköltészet kö- zött. Sem akkor, sem ma nem tartom magamat költőnőnek.” (113.) Ennek ellenére sem marad el verseiből a vallomásosság, és álmaiból is sűrűn épít- kezik költészetében.

Takács Zsuzsa és Wirth Imre beszélgetőkönyvében az öndefiniáláshoz szükséges nyelvkeresés fényképekkel egészül ki, így lesz teljessé. A kötet

egyszerre verbális emlékhalmaz és értékes dokumentumokkal bővített fotóalbum, igényes könyvtárgy. A lapokon személyiségek rajzolódnak ki, szép és fájdalmas emlékek idéződnek meg, formába szilárdul egy tartalmas élet, Takács Zsuzsa élete. (*Magvető, Bp., 2024*)

78

¹ Roland BARTHES, *Világoskamra: Jegyzet a fotográfiáról*, ford. MARSÓ Paula, Bp., Kijárat, 2024, 53.

² *Uo.*, 61.

A bíróság előtt álltam egy szál cigivel a kezemben. Értelmesebben is eltölthettem volna ezt a csütörtök délelőttöt. Mondjuk, elmehettem volna jógázni, vagy akár kiolvashattam volna a könyvet, amelyet már fél éve tologatok az íróasztalomon. Nem is kellett volna ott lennem, hiszen aznap nem dolgoztam. Riporterkollégám ott toporgott az épület bejáratánál, arra várva, hogy kilépjen a képviselő,

Balogh Sarolta 79

RUMKÓLA A ZÖLD HÁZBAN

és nekiszegezhesse a kérdéseit. Az első pár percben én is ott nyomorogtam a tömegben, aztán meguntam a várakozást, és kiverekedtem magam az embersereg szélére. Minden második héten el kell viselnem, ahogy egymást tapasztalunk, aznap viszont nem éreztem magamban a szakmai elhivatottságot. Az útszéli fa árnyékából figyeltem, ahogyan az újságíróhad nyüzsögni kezd. Véget ért a tárgyalás, elkezdtek szállingózni az emberek az épületből.

Nyílt az ajtó, tagbaszakadt biztonságiak könyököltek utat a vádlottnak, Nagy Barnabás parlamenti képviselőnek. Amint megjelent a kigyúrt vállak mögött, szemüvegéről máris visszaverődtek a vakok fényei. Arcán öntelt mosoly. *Felmentették ezt a rohadékot.* Felszabadultan válaszolt az elé tartott mikrofonoknak, miközben lassan oldalazott testőrei oltalmában. Boldogan nyilatkozott fűnek-fának, jó kedve volt.

Nem tudom, miért hittem el, hogy most végre lebukott. Dühösen elnyomtam a csikket a közeli szemetes oldalán, aztán az autóm felé vettem az irányt. Tényleg fölöslegesen vártam itt órákon át.

Már este volt, amikor megint autóba ültem. Még mindig ideges voltam. A rádiót be se mertem kapcsolni, tudtam, hogy még mindig a mai tárgyalásról lesz szó. A külvárosban befordultam egy csendes utcácskába. Leparkoltam, és mielőtt kiszálltam volna a kocsiból, elvégeztem azokat a légzőgyakorlatokat, amelyeket a pszichológusom ajánlott. A szokásos három percnél most sokkal több idő kellett, hogy lecsillapodjon a szívverésem. *Jól van, mehetünk.*

A valaha élénkzöld ház, amely előtt megálltam, most piszkoszölden szomorkodott. A bejárati ajtó fölött kopottas felirat: Béla bácsi presszója. Megfogtam a rozoga kilincset, aztán belöktem az ütött-kopott faajtót. Megszokásból félrehajtottam a fejem, hogy ne kelljen hozzáérnem a mosógépet soha nem látott cirmos függönyhöz. A hely semmit se változott. A félhomályos teremben, szemben a bejáratnál állt a bárpult, mögötte egy bajszos, mosolygós szemű idősebb férfi. Már akkor alig tudott mozogni, amikor még tizenhét évesen jártunk ide. A három asztal is ugyanúgy árválkodott a terem sarkiban. A pult mellett plazmatévé, éppen focit közvetítettek. Ahogy átsétáltam az üres presszón, cuppogott a talpam alatt a padló.

– Jó estét, Béla bácsi! Hogy van a térde?

– Az mindig fáj, édesem. De mindegy is, menjen gyorsan, mert a barátja már várja fent – mondta cinkos mosollyal. Elindultam felfelé a pult mögötti homályban, és minden egyes léptem nyomán fájdalmasan nyikorgott a lépcső. Csoda, hogy még nem szakadt be.

A fenti tér se szolgált barátságosabb látvánnyal. Parányi tetőtér, benne két hosszú asztal, körülöttük megviselt bárszékek. Ablak nem volt, sárgás fényű izzó világította meg a cigifüsttől foltos falakat. A sarokban egy boldognak látszó könnyezőpálma volt az egyetlen színfolt. A lépcsőnek háttal egy sötét hajú alak ült.

– Látom, még mindig nincs pénzed egy rendes Cuba Librére.

A férfi megfordult, és rám mosolygott. Arca megfáradt, inge felső gombjai kigombolva, kezében egy pohár, benne rumkóla. Felállt, és ölelésre tárta a karjait, de kitértem előre, és leültem vele szemben.

– Nahát, Stefi, már meg se ölelsz? Pedig az állásom kockáztatom azzal, hogy itt vagyok!

– A mai tárgyalás után már biztos, hogy akinek aggódnia kell az állása miatt, az én vagyok – feleltem hűvösen. Erre kaján vigyorral visszaült a helyére, és állát megtámasztva felkönyökölt az asztalra.

– Mikor lettél te ilyen unalmas? Hol van a kezdeti tűz, amivel vadásztál rám?

– Egy ideje nincs tűz, Barni. Akadt fontosabb dolgom is.

– Ajj, ugyan már! Az összes firkász közül te vagy az egyetlen, aki ki-baszhatna velem. De te mégsem teszed... Kár is lenne. Semmi izgalmas nincs rajtam kívül ebben az unalmas városban! Ha nem lennék, akkor nem lenne miről írnotok! – Belekortyolt az italába, de közben szemüvege fölött végig engem nézett. – Miért nem iszol? Csak nem megint terhes vagy? – kapott a szájához egy drámai arckifejezés kíséretében.

– Vezetek.

– Bezzeg a régi Stefi itt hagyta volna az autót, és hazament volna gyalog, csak hogy a barátaival ihasson! – vetette a szememre fejszóválva. A mozdulat közben szemet szűrte, hogy már nem büszkélkedhet olyan dús hajjal, mint pár éve. – Emlékszel, amikor lenyúltuk Béla bácsi biciklijét, és hazavittelek a kormányán? Hány évesek is voltunk?

– Tizenkilenc, és végig az életemért kapaszkodtam. Csoda, hogy túléltek! – Próbáltam állni a fürkésző tekintetét, de kislányos zavaromban el kellett fordítanom a fejem. – Azóta sok minden megváltozott. Én anyuka lettem, neked pedig takonnyá vált a gerinced.

Barni gúnyosan felkacagott, majd újra kortyolt az italából.

– Hogy van Bibi? Most kezd a sulit, nem? Olyan rég láttam! Akkor is itt voltunk, éppen a diplomaosztóról jöttünk. Emlékszem, Bibin is egy lila ruhácska volt, pont, mint rajtad... Atyaég, de rossz anya voltál, kocsmába

vitted a gyereked! – Azzal puhán beleöklözött a vállamba. Annyira meglepett a váratlan érintés, hogy egy pillanatra lefagytam.

– Ha már együtt abszolváltunk, akkor úgy illett, hogy az ünneplésből se hagyom ki!

– Megünnepelhetitek ugyanitt azt is, ha megtanult írni!

81

– Igen... Pont ezért hívtalak ide. Ma felhívott az elit sulis igazgatója, hogy ősztől szeretettel várják Bibit első osztályba...

– Nahát, ez igen! Gratulálok! Ha a kislány is olyan okos, mint az anyja, akkor tényleg ott a helye! – vágott a szavamba csillogó szemekkel. Mélyet sóhajtottam.

– Barni, a régi szép idők emlékére most őszinte leszek veled. Tudjuk, hogy te voltál, és nem örülünk neki. Nincs szükségünk a szívessegeidre. Nem vagyunk többé iskolások, de már egyetemisták sem. Mást vársz el az élettől te is, és én is. Hagyj békén... kérlek.

Barni arcáról lehervadt a mosoly. Máskor gondolkodás nélkül vitába szállt volna velem, de most hosszú másodpercekig nem szólt semmit. Végül csak átnyúlt az asztalon, és megfogta a kezem. Nem húztam el, hagytam, hogy ujjbegyével óvatosan a kézfejem simogassa. Nem tudom, meddig ültünk így. Végül, mint aki akkor jött rá, hogy mit követett el, elrántottam a kezem. Lepattantam a székről, és kisimítottam a blúzom, mintha ezzel meg nem történtté tehettem volna az előbbi megingásomat.

– Ne gyere soha a lányom közelébe, jó? – mondtam csendesen. Úgy akartam elmenni a lépcsőig, hogy rá se nézek, de amikor megke-rültem az asztalt, elkapta a karom.

– Stefi, várj egy pillanatot! – Sötétbarna szemeivel olyan szomorúan nézett rám, mint egy kivert kiskutya. Már majdnem megsaj-náltam. – Tudom, hogy a férjed már nem beszél velem... De kérlek, mondd meg neki, hogy még mindig ő a legjobb barátom.

Erőtlen biccentéssel elfordultam, és remegő térdekkel lementem a lépcsőn. A deszkák pont olyan drámaian nyöszörögtek, mint felfelé menet. Arra számítottam, hogy a tévében még mindig foci megy, azonban Barni délelőtti önelégült képe nézett vissza rám. Akkor döntöttem el, hogy soha nem jövök vissza ide. Béla bácsi pedig nem volt sehol, így tőle se tudtam elbúcsúzni.

Kirontottam az ajtón, nem érdekelt, hogy hozzáérek a piszkos függönyhöz. Az utcán se érdekelt, hogy ki láthatott meg kijönni ebből a lebujból. Csak mielőbb haza akartam érní. Haza, a kislányomhoz, akitől most vágtam el egy csomó lehetőséget, és a férjemhez, akinek el kellett újságotnom, hogy megint terhes vagyok, és ez most már az ő gyereke.

A jól ismert szürkére festette ki magát az unalmas és ernyedt januári égbolt. Hidegszürkére, pont olyanra, mint a téli láp, amikor ködbe borul, és a mezei nyúl sem bújik elő a fagyos, földbe vájt kuckójából. A nyirkos hétköznap még

délutánra sem enged barátkozást. A bőrön fájdalmas fáradtságot okoz a megszokott jólét. Még tart a karácsonyi szünet. A lelkes lustasággal kipárnáztak kifogynak az ünnepek

82 Belényesi Pál

CSAK A CSÖND

kedves cukorkristályából, az új Netflix-sorozatokat is körbe érnek. Narancssárga a függönykarnis, narancssárga a terítő, pont, mint azokban a matt, hetvenes éveket idéző filmekben. A felső-középosztálybeli urbánus-éreltmiségi családban sok helyen van ilyen szín, mert nyugtató légkört kölcsönöz a mindennapi rohanásnak.

„Ciao. Eugenio vagyok. Visszahívsz?... ..Hívj vissza.”

Hogy-hogy nem hallottam, hogy hív? Különbösen is, miért keres most, így, rögtön év elején? Tegnapelőtt beszéltünk, ráadásul elég hosszan. Úgy volt – lelkesen terveztük –, hogy együtt töltjük az év utolsó napját, az ő észak-lengyelországi, vidéki rezidenciáján. A muszáj-bulit. Se ő, se a felesége, se a gyerek nem szeretik, de most a társaság miatt valahogy lelkesnek tűnt. Győzködött, hogy menjek, menjünk, pedig tudja, hogy én sem rajongok a szilveszterért. Elmennék, de érthetetlenül, megmagyarázhatatlanul, idén mégsem érek rá én sem. Különbösen is, a repülőket sem úgy mennek, a csatlakozás kényelmetlen, a plusz kocsiút hosszú... és a hó is elolvadt. Amúgy is, éppen eleget vezettem már az elmúlt két hétben. Funkcionális szociopatából pedig van épp elég a díszes társaságban. Azért sajnálom, kíváncsi lettem volna a fehér-orosz határvidékre.

– Johnny! Jó reggelt! Ideje felébredni, Johnny, kelj fel, na, hé?! Kösz. Édesapáddal el kell menni egy orvosi vizsgálatra. Kihúszom a sötétítőt. Te meg nyisd ki az ablakot, jó, szívem?

– Hány óra van, anya?

– Ah, hány-hány? Már kilenc-tizenöt.

– Na és? Ma nincs még iskola. Oké, oké. Felkelek.

– Jól van édesem, lent megvárlak. Apád már kivitte a kutyát. Nem akard délben te is kivinni?

– Persze. Kiviszem. Anya, kimennél? Elmehetek végre a mosdóba egyedül??

- Jaj, hogyne. Látom a könyvet is befejezted.
- Be. Na... Ne pakolgass... Hopp, húzás. Menj már ki!
- Oh god. Pfff... kamaszok.
- Na végre. Köszí.

– Eugenio! Mehetünk, tedd le a kiflit az asztalra... Hé, Johnny! Hallasz? Ott van az asztalon a kedvenced. Mandulás kifli. Édesapád hozta. De utána tanulás, jó? Be kell adni a jelentkezési lapot január végéig. Év végén meg...

- Ne nyomasz már ezzel megint.
- Oké, akkor hagyjuk, megint nem beszélünk róla. El fog kalódni ez a gyerek... olyan kevés dolog érdeklí. Behúszom az ajtót.
- A kutyának van vize?!
- Ha tettél, akkor van neki. Nincs időm mindennel foglalkozni.
- Szuper. Akkor teszek neki, tudod mit? Vezess inkább te, fáj a fejem.

Furcsa. Még soha nem keresett így, nem hagyott üzenet, pedig huszonhárom éve ismerjük egymást, és ugyanennyi ideje változatlan a telefonszámunk. Ezt tudnia kell. A huszonhárom prím szám, és a prím számok kiszámíthatatlanok.

És különben is, miért kell neki bemutatkozni azon a telefonszámon, amelyről tudja, hogy én tudom, hogy hozzá tartozik? Elfelejtette vajon, hogy nyilván emlékszem, hogy az a régi szám az övé?

Furcsa csend volt hangjában. Vagy legalább is, úgy tűnt, mintha olyan helyről hívna, ahol nem illik hangoskodni. De hát ő olasz, mindig, mindenütt emelt hangon beszél. Ha belegondolok, alig hívott fel huszonhárom év alatt. A kommunikáció, kettőnk között, a feleségén keresztül történt mindig. Vagy személyesen, esetleg emailben. Ah, biztos valamilyen meglepetésen töri a fejét. Na jó, majd kiderül.

Hívom ismét, de nem válaszol. Még egyszer hívom, hosszan hagyom csörögni a telefont. Újfent nem veszi fel. Hát jó, akkor elengedem. Majd visszahív, ha fontos.

– Hahó! Gyerekek, engedjétek már ki a kutyát, biztos vizelnie kell. Az istennek vonyít ennyit?!

Kinézek az ablakon, és rezignáltan tudomásul veszem, hogy közben, szinte két perc alatt, besötétedett a dél-budai égbolt is. Kövér jegek koppannak a tetőablakon. Van biztosítás. Fészkelődök, kényelmetlenül érzem magam az ágy szélén ülve, kezemben a telefontal.

- Bezártál mindent?
- Nem, miért zártam volna be? Johnny otthon maradt.

– Jól van. Csak kérek. Na, gyere, menjünk, mert lekéssük az időpontot.

– Lekésed.

– *Whatever.*

84 – Eugenio, érdekl az e gyereket bárm i is? Soha nem lelkesedik szinte semmiért.

– Korosztályos probléma, ilyen a generáció. Idegesítők, tudom.

– Én nem tudom. Ha nem lennék így kiégve, megkérdezném minden nap. De csak bosszantja, ha nógatom. Beszélteél Francoékkal? Mi a helyzet Jeruzsálemben? Megint a bunkerben töltötték az éjszakát?

– Nem. De biztos nincs nagy gond, mert a felesége már telepakolta volna a *Face*-t a fényképeivel.

– Aha. Ok.

– Fel kell töltenem ebben a kocsi b a is az ablakmosót. A nyári meg fog fagyni, hallom, hogy jön a szokatlanul nagy lehűlés. Be fog szarni az egész város.

– Hogy mit? Tessék? Ja, persze. Pillanat, csak válaszolok az öcsémnek. Megint van valami életközépválságbeli nyuggje. Képtelen elengedni egy kudarcra ítélt kapcsolatot.

– Nyugodtan. Ne haragudj.

Frissen zuhanyozva lesétál a ház felújított falépcsőjén, a megszokott mozdulatokkal megszorít minden anyaghibát az öreg korlát on. Közönyösen megsimogatja az öregedő eb buksiját, aki megjelent farokcsóvával, mikor észrevette, hogy az egyetlen gyerek is felébredt. A reggeli kiflit is megtalálja az asztalon, lekvárt vesz hozzá a hűtőből, leül a székre, és megmelegíti a félkész tejeskávét. Ahogy szokta, minden reggel, amikor egyedül van otthon. A telefonján legörgeti a legfrissebb üzeneteket, ki kinek írt, milyenek a legújabb posztok. Ránéz a naptárra a szemközti falon, ahová az első anyanyelvén írta ki az édesanyja a napi teendőket. Mindig akkurátusan, követhetően, mert már az első években szép számmal voltak gyógytornász, felzárkóztató, színjátszóköri elfoglaltságok. Sport soha. Nem szeret sportolni, mert kisebb, véznább, mint a többiek, nyomottabb, látszik rajta a nagyon koraszülött „jel”. Látja a mai napi teendőket is. Szeme nekiszalad a bejegyzésnek: du. 14.30, Dr. Loewenstein. A pszichológus. Persze, hiszen kedd van. Nem szereti, de rendben, menni kell, legalább nem a pszichiáterhez, jajj, az borzasztó. „De addig mi legyen? Megint olvasni? Gamezni? Nem érdekel ma reggel az sem. Isteni szikra villan meg agyában: mi lenne, ha...? Ma? Igen, ma. Remek nap, egyedül leszek jó sokáig. A kulcsokat is tudom, hogy hol vannak. Láttam, hogy apám hova tette el őket tegnap este. Na, ha a kombináció is a régi, akkor most talán össze tudom rakni, hiába nem sikerült szeptemberben. Elbénáztam. Azt is.”

Izgatottan felugrik, feltrappol a félemeletre, reménykedve, hogy mindent gyorsan megtalál. És igen! A kulcs ott van, ahol gondolta, és még a kombináció is a régi. Szíve hirtelen dobogni kezd. Talán ma sikerülhet, végre. Határozott mozdulattal kiemeli a szekrényből a hideg vascsövet. Az összeszerelésével pillanatok alatt elkészül, a részleteket pontosan 85 megtanulta pár hete Provence-ban.

Egyre gyorsabban veszi a levegőt, szinte zihál félig fejlett tüdeje.

Hol a másik kulcs? Az nem lehet, hogy pont most, amikor eddig eljutott, és van ideje, pont most nem talál semmit! Igen, igen! Itt lesz, rohan egyik szobából a másikba, és magabiztos kézzel tekergeti a széf ajtaján a zárat. Katt-katt-katt. És kinyílik. Belemarkol a piros, zöld, sárga nehéz fémes végződéssel ellátott rövid műanyagtubusokba, és kettőt belőlük határozottan az izzadt markába szorít. Megfordul lassan, de egyúttal elfelejti bezárni a szobát, széfet, ajtókat, mindent-mindent. Végzetes örömtől liheg az ébren kihordott lázálomban. Lerohan a lépcsőn, a lépcsőfordulónál a falba üti a vascsövet. Hirtelen visszafordul: „levertem vele vajon a friss festéket? Jajj, meg fognak szidni.” A földszinten az öreg kutya hirtelen felébred reggeli álmából, és csalódottan vakkant egyet. Lelassít, nehogy észrevegye az is, hogy mire készül. Hogy készül valamire. Hagyja visszaaludni, miközben az utcában hangoosan dudál egy autó.

Rövid gondolkodás után a funkcionális, de nem túl tágas nappalit választja, itt ül le, háttal a falnak. Az udvart pontosan és részletesen belátja. A szemközti tükörből a bejárati ajtót is figyelemmel tudja követni. Automatikusan bekapcsolja a hifit, a furcsa zenét észre sem veszi. Atlantide-ről énekel egy kellemes férfihang. Meredt tekintete a hátsó udvaron keres egy fix pontot. Elrévedve hirtelen az órára pillant: eltelt nyolc perc. A tervezési szakaszban sem szabad elsietni semmit, megfontoltan kell cselekedni, de az idő pereg. Hogyan is csinálták a nagyok: a szög, a tartás, egy vagy két töltény? Eljátszik a gondolattal. Ha hirtelen kell megfordítanom, akkor hopp, ez lesz a megfelelő mozdulatsor.

Bumm! Hirtelen megszakad a ritmus, tompa dobbanást hall. Az ajtóhoz siet, de látja, hogy csak a szomszéd csapta be a bejárati ajtót, ahogyan azt mindig szokta, figyelmetlenül, érdektelenül, a feleségével veszekedve. „Bazdmeg.” Jól van. A kulcsot ráfordítja még egyszer, majd kiveszi a zárból. Szeme egyre zavarodottabb.

– Köszönjük, kész vagyunk már végre mindennel, doktor Lavigne? Egy vérvételről volt szó.

– Megvagyunk, igen, de hova siet? Szólítani fogom, ha kész a lelet.

– Nem várom meg. Majd elküldi a felhőben. Én fizetek, engem ne ok-
tasson, kérem. Rendben? *Bonne journée.*

– Na, mi van? Mi történt már megint?

86 – Semmi, semmi. Szokásos, órákat kell egy vérvétel miatt sorban állni,
még itt is. Magánkórház.

– Jaj, engedd el. Menjünk, a gyerek egyedül van. Tudom...
tudom. Már elég nagy, de akkor is. Biztosan unatkozik. Mostanában alig ér-
deklí valami.

– Nem unatkozik az, hidd el nekem, csak kamasz. Csajok, fiúk, mit
tudom én. Holnap delegáció jön hozzánk. Nálatok mi lesz? Négyen mondtak
fel. Ezzel is nekem kell foglalkozni. Soha nem érdekelte semmi, csak mondom.
Én ismerem.

– Mi? Semmi. Választásokra készül mindenki. Ugorjunk be gyorsan a
szabóhoz, kérlek. Én is ismerem.

– Persze. Aha.

– Jó, hagyjuk, csak veszekedés lesz belőle.

Még mindig nem hívott vissza. Szinte elfelejtve az egész hangulatot, a talán
túl izgatott állapotban megejtett hívást, újra kezembe veszem a telefont.
Nem sok minden történt, mióta letettem az ágyam mellé, az egyre sötétebb
homályba. Kint a jégeső erősödött, a tető továbbra is jól bírja, esti spleen
érezhető, a kutya is megnyugodott, összességében történészek nélküli este
van, de a levegő valamiért egyre nehezebb. Friss könyvet veszek a kezembe,
leteszem, megigazítom a fürdőben a törölközőket, öntözöm a virágokat, ki-
nyitom, majd bezárom a tetőtéri ablakot – látszólag értelmetlen pótcselek-
vések, egy várakozás epilógusa. Valaki francia akcentussal éneklí a „Round
the Clock”-ot.

– Hahó, Johnny, halló! Kinyitnád? Itt csengetek tíz perce.

– Mi van már? Miért nem megyünk be?

– Te, ez a gyerek soha nem hall semmit. Most sem nyitja ki az ajtót.

– Megkeresem a kulcsomat. Biztos a kutyát sem vitte ki. Hallom, itt
nyűszít.

– Jól van, legalább a kulcs nincs az ajtóban.

– Jövök, várj meg.

– Mi? Hagyd, megyek én.

– Ne, behozod, kérlek, a bevásárló szatyort? A kék kint maradt, benne
van a tojás. Vigyázz vele. Ez már nagyon nehéz, le kell tegyem.

– Persze, jövök. De mi van? Mi ez az ordítás? Mi van már?? Nem értek
semmit! Az istenit, hagyd már abba! Ne ordíts, a szomszédok meghallják! Mi
van már megint a kutyával?!

Eugenio visszahívott. „Johnny nincs többé” – azt hiszem, ennyit tudott mondani, a többit nem értettem. És hogy „itt hagyott minket”, így mondta. Kérdeztem is valamit, de annak sem volt értelme. Talán azt, hogy hogy van. Milyen konzervatívan unalmas kérdés. Aztán elhallgattunk, vártuk, hogy a másik tegye le. Később esett le, hogy párhuzamosan beszéltünk, a gondolatok rendezettségét szabályozó értelem teljes hiányában. 87

Percek óta csak nézem az árnyékomat a szemközti falon, miközben az este halad éjfél felé a maga békés és unalmas pénteki folyosóján. Keresem a szavakat, a gondolatokat alkotom, mi lenne a megfontolt és helyénvaló képzettársítás, eredmény nélkül. Hosszúkávét iszok, most cukorral, pedig mindig keserűn szoktam. Elképzelem, hogy tömeg van a kihalt, havas, télester utcákon. Sötétség vesz körbe, szünni nem akaró és távozni nem tudó, húsba rágód csönd.

*

Három és fél hónappal a szürke téli délután után kevésbé kedvesek a kollégák, a barátok már a nyárról beszélnek, ki mikor megy szabadságra (északiak hamarabb, déliek augusztusban). Ők ketten maradtak, és kerti partira és *brunch*-ra invitálják az aranykalitka lakóit, mert az életnek menni kell tovább. Többnyire elfelejtették a hamvasztáson játszott komolyzenei darabokat, vagy azt, hogy utána mindenki arcára próbáltak mosolyt varázsolni a tetszetősen csengő, fiatalos slágerekkel. A valóságot itt-ott a tények torzításával idézik fel; hogy mennyien voltak, hogy száz busz jött más városokból is, hogy mindenki sírt-rít, hogy volt, hogy volt! A közelebbi barátok félnéken, zavarban kérdezik meg, de egyre ritkábban, hogy minden rendben megy-e, a munka, a gym, fáj-e még, hogy tudod...? Emlékszik, amikor...?

Az egyik elszigetelődött, nem beszél szinte soha, már nem találkozik a barátaival, konfliktzónákba utazik, a menedzsment feladatokat egyre-másra halmozza. Nem, nem fáj, köszönöm, vagy nem is tudom, – válaszol a másik üveges tekintettel –, a fájdalom nem ilyen. Csak folyamatos nihil van – teszi hozzá, leginkább még csak fel sem nézve –, ordító csönd, önkéntes falanszter és dokumentálható realizmus. Ezt tudom csak: a fiam egy téli hétfő reggelen felkelt, megreggelizett, és a régi vadászfegyverrel a száján keresztül fejbe lőtte magát, és hagyd már, most én fizetek, na puszi, vigyázz magadra. Majd hívlak.

*

Az osztálytársak elkezdtek az érettségit, a botrányok felvezetésével, mert az egyre nehezebben megélhető *challenge*-ek teljesítésével küzdve törtek-zúztak utolsó nap az iskolában. Nincs már terapeuta, aki asszisztálna a csoportnak, a diákokat a tanárok tantárgyakra és a számonkérésekre készítik fel. Ez adja a kreditet. Ez a KPI. Egy-két közelebbi ismerős még megáll, talán az alsóbb osztályokból is, elgondolkodik a menzáról kijövet, hogy vajon mi lett volna, ha ő is itt van most, velünk, és fújna a falra valami obszcén mondatot? Felkészült lenne, félne, vagy közepesen magabiztosan várná egy következő életszakaszát valamelyik egyetemen? Játszana egy sarkokban, mint általában? 3600 közül az egyetlenegy. És a feledés. Ennyi maradt belőle, ennyit ér a tizenhét többnyire nyugalomban és kényelemben megélt év, nagy számú, fogyasztható lektúrral.

*

Június eleje van, a megszokottnál hidegebb, az ég szürke, a felhőktől alig látni a napot. Megint elő kell venni a kabátot. Az utcák csendesek, de az önértékes magabiztosság rendszeres koccanásokat okoz, ilyenkor haragos óbégatások teszik kényelmetlenné a nagyvárosi idillt. Az öregedő kutyát újra műteni kell, 450 euró a kétnapi bentlakásos kezelés. A megszokottan magas fizetés az inflációval arányosan emelkedik, és megveszik az újabb repülőjegyet Balira, csak azért is biznisen, pedig az apróra szakadt agydarabkák és a gyorsan megtapadó vér miatt ki kellett cserélni a matt ülőgarnitúrát.

(JD emlékének)

Bábá Sásztrinak aznap sikerült rábukkania a tökéletes holttestre. Egy fiatal, szépséges szűz lányra. A halottégető hely egyik félreeső zugából hozta el a még kifogástalan állapotban lévő hullát. Nincstelen család sarja lehetett, akik nem engedhették meg maguknak, hogy a testet Manikarnika ősidők óta lobogó hamvasztólángja eméssze el. Rábíz-
ták hát a vadonra.

Kiss Péter Attila 89

FEKETE HOLD

Sötét volt a hold akkor éjjel. A Gája peremén fekvő halottégető hely tisztását egy tűzrakás és néhány mécses világította meg. A hullát a tűzrakás mellett terítette ki, hogy mi jelenlévők jól láthassuk a történeteket. Bábá Sásztri, az agorik szokásos díszeit viselte, csontkarpereceket és csontláncokat. Testét emberi hamuval és vérrel kente be, méltó módon hangsúlyozva az éjszaka jelentőségét. Még egy tapasztalt agori esetében is életreszóló esemény egy ilyen alkalom.

Miután hátára fektette a lányt, kifeszítette annak állkapcsát. Magabiztosan benyúlt a szájba, és a nyelvet kétrét hajtva hátranyomta azt a torokba. Apró tégyelyeket vett elő, és a hulla nyitott szájába, először rézreszeléket szórt, aztán olajat öntött, és beletömött egy kanócot, aminek külső vége rálógott a lány arcára. Ezt követően a hullára ült, mintha csak egy párnára helyezkedne, lábait keresztbe rakta, majd meggyújtotta a szájából kicsüngő kanócot, és egy invokáció éneklésébe fogott. Kezeivel jelképesnek látszó, különös mozdulatokat írt le a levegőben. Egyszer csak arra lettünk figyelmesek, hogy Bábá Sásztri megroggyan ültében. Aztán arra, hogy erősen meginog, mint ahogy a lovas törzsének egyensúlya billen ki, a váratlanul megbotló hátason. Ám a guru egymás után többször is megroggyant, és akkor már világosan látszott, hogy mozgását a holttest rázkódása okozza. A lány rángatózni kezdett.

A halottégető helyeken zajló hindu tantrikus rítusok eredete, az ősi idők számkivetett bráhmijnaira, a korabeli hindu papi kasztra vezethető vissza. A gyilkosságot elkövető bráhmínokat a mulandóság szimbólumainak viselésére ítélték; testüket friss emberi hamuval, vérrel és zsírral kenték be, koponyákból készült koronát kellett viselniük, hosszú botjaik, katvangáik csúcsára szintén koponyát tűztek, és emberi koponya felső feléből készült egyetlen edényük is, amiből koldult élelmüket ették. A kiközösített bráhmínokat halottégető helyekre száműzték.

Későbbi szellemi utódaik, a Síva hívó kápálikák és agorik esetében azonban ez már egy tudatosan vállalt életvitel volt, amely a hagyományos, merev vallásosság elutasításává fejlődött. Gyakorlataik azonban nem csak

spirituális, hanem gyakran világi célok elérésére is irányultak. Olyan módszereket birtokoltak, melyek révén különleges képességekre tehetek szert.

A halottégető hely, azontúl, hogy vadállatok és kívülállók tanyájául szolgált, a beszámolók szerint kannibálok, erőteljes szellemek és élő-
90 holtak otthona volt. Az ezektől való félelem legyőzése tekintélyt és hírnevet adott egy agorinak, és ez követőkkel járt. Nemritkán, alacsony kasztribéli nők buja társaságával. Talán ilyesfajta hatalmat akartak a természetfeletti erőkre vágyó kápálikák és agorik. Előfordult azonban, hogy sötét szertartásaikkal, akaratok ellenére, náluk nagyobb erőket szabadítottak el.

Amikor én láttam, az agorik világa még ugyanabban a formában létezett, mint a róla keringő hihetetlen történetekben.

A tibeti időszámítás nyolcadik hatvanéves ciklusának Fa-Egér évében érkezünk a Katmandu-völgybe. Amikor lámám Cángnyön Héruka megkapta Ratnámalla király meghívását, Dél-Tibetben tartózkodtunk. A Katmandu-völgyet egész rövid idő, mindössze hat hét leforgása alatt értük el. Cángnyön Héruka azon felkérésnek tett eleget, hogy a híres Szvájambú sztúpa felújítását elvégezze. Ez rendkívül megtisztelő feladat; a Szvájambú Sákjámuni Buddha korának egyik fő erőhelye. A Buddha által tanított különleges Gyémánt Út módszerek gyakorlóinak ez az egyik legfontosabb zarándokhely, felújítására ezért mindig az adott időszak valamelyik meghatározó lámáját szokás felkérni.

Cángnyön Héruka három hónap alatt levezényelte a sztúpa felújítását.

Jóllehet a Katmandu-völgyben ekkor csodaszép idő volt, Indiában pedig amolyan nyárelő, Tibetben tél tombolt. Mivel a hágókon való átkelés ilyenkor veszélyesnek számított, nem tértünk azonnal haza. Rincsen Námgyál, Áni Gyámcó és jómagam lámánk biztatására indiai zarándokútra indultunk. Úgy terveztük, hogy még a nagy hőség beállta előtt letudjuk, az indiai meleghez való idomuláshoz pedig elegendőnek véltük a három hónapos Katmandu-völgyi tartózkodást. Cángnyön Héruka nem tartott velünk, a völgyben maradt kedvesével Kuntu Zángmóval. A sztúpa felújításra öt elkísérő több száz másik tanítványa közül feltehetően több csoport is hozzánk hasonló zarándokútra indult.

Elsőként Bodgáját kerestük fel, a Buddha megvilágosodásának helyét, ami a Dharma gyakorlóinak számára a legfontosabb zarándokhely. Erejét az ük-ükapáink idejében kezdődő muszlim hódítás se tudta megtörni, de a pusztítás nyomai, mint India földjén sokfelé, itt is jelen voltak. Bodgájából Szárnátba terveztünk továbbutazni, ahol Sákjámuni az első tanítását adta. Onnan Kusinágárba, halála helyszínére, végül pedig Lumbinibe, ahol született.

Bodgájában két hetet akartunk eltölteni, hogy elég időnk legyen a Bódifa és a Mahábódi szentély közelében meditálni és magunkba olvasztani a hely rendkívüli áldását. A mély meditációk és a fontos felismerések napjai voltak ezek, mindhármunknak.

91

Sátorban laktunk, és néhány naponta készletekért mentünk a közeli faluba, ami a Bódgájába zárandoklók ellátásából húzott hasznot. Egyik ilyen alkalommal hosszabban elüldögéltünk a vásártéren, és a még kellemes nap-sütést élveztük, amikor feltűnt, hogy valamivel távolabb, két indus férfi, erős pillantásokkal méreget bennünket, és mintha rólunk beszélne. Egyikük, a ravaszabbik képű aztán oda is jött hozzánk.

Tibetből jöttetek?

– Igen – felelte Rincsen Námgyál udvariasan.

– Zárandokok vagytok?

– Ahogy mondod.

– Ismeritek a nyolc nagy temetőhelyet?

– Hallottunk róluk.

– Meditáltatok már hasonló helyen?

– Mondhatni.

– És milyen meditációkat végeztek ott?

– A temetőhelyeken meditálás önmagában is egy gyakorlat.

Szembenézés a mulandósággal. Ha jól tudom, sok hindu jógi is alkalmaz hasonló módszereket.

– Így is lehet mondani. – vigyorgott sunyin az indus. – Kíváncsiak vagytok, hogy gyakorol egy igazi száddú?

– Talán.

– Elvihetlek egy halottégető helyre, ahol agori szertartások folynak.

– Hol van az a hely?

– Gája mellett, innen nem is olyan messze. Estére odaérnénk, éppen mire kell. Azzal társára nézett, és egy másik nyelvre váltva odavetett neki néhány mondatot. A férfi lopva a szép Áni Gyámócóra pillantott, aztán bólintott egyet.

– És mit látnánk? – érdeklődött tovább Rincsen Námgyál.

– Sávaszádanát.

– Az meg micsoda? – kérdeztem.

– Megidéznek egy erőteljes szellemet, és ráveszik, hogy beleköltözzék egy halott testébe.

– És az mire jó?

– Arra, hogy megszerezzék a szellem erejét.

– Ezt még meg kell beszélünk – jelentette ki Rincsen Námgyál.

- Jól van. – bólintott az indus, és azzal visszasétált a társához.
- Én kíváncsi volnék rá – mondtam.
- Kirabolnának minket, vagy még rosszabb – vágta rá Áni Gyámció.
- Én is megnézném, mi folyik ott – mondta Rincsen – De mindjárt úgy is kiderül, hogy rosszban sántikálnak-e. Talán érdekel bennünket! – szólt oda az indusnak.
- Rendben – mondta amaz –, de nem lesz ingyen!

Miután megállapodtak az összegben, Rincsen ekképpen okoskodott: – Ha ki akarnának rabolni, nem kértek volna fizetséget. Hosszútávon jobban járnak, ha el-el visznek embereket arra a halottégető helyre. Különben is, igazán érdekelne miket művelnek ezek a szádduk. Talán megtudhatunk valami hasznosat is.

Én elfogadtam Rincsen érvelését, és Áni se vonakodott többet.

Rincsen meg én a Katmandu-völgyben készült jókora késeket viselünk, és Kelet-Tibetiek lévén sokkal nagyobbak voltunk a legtöbb indusnál. Nyilvánvaló lehetett számukra, hogy ha összetűzésre kerül sor, nem ússzák meg karcolás nélkül.

Sötétedésre értük el a Gája szélén fekvő halottégető helyet, ami valójában egy erdő volt. Egy ösvény bejáratánál csatlakozott hozzánk a városból érkező, öszvér vontatta kordé, mely egy letakart ketrecet szállított. Az öszvért idős férfi vezette.

Jó sokat gyalogoltunk mire megpillanthattuk a sávaszádana helyszínét. Itt féltucat száddú ücsörgött, csupa meztelen, hamuval borított, bozontos hajú hindu. Kisebb máglyát raktak, majd némi várakozás után, megérkezett Bábá Sásztri is, vállal a halottal.

A holttest egyre erősebben vonaglott, Bábá Sásztri pedig igyekezett minél jobban földre szorítani azt. Rémálomszerű látvány volt: a hulla arca áttetsző vörössé vált, szája belülről izzott, valójában lángolt. Amikor az égés alábbhagyott, a halott kidugta megfeketedett, kígyófejre emlékeztető nyelvét. Ezt látva, Bábá Sásztri, aki eddig a lány hasán ült, most annak mellkasára térdelt. Fogta a keze ügyébe készített bárdot, és egycsapásra levágta vele a hulla bal karját. Ekkor fél lábbal a mellkasára lépett, lefogta a hulla jobbkezét, és lecsapta azt is. Utána megint az erősen vergődő halottra térdelt, elkapta annak jobbra-balra rángatózó fejét, egyik kezével homlokát, másik kezével pedig az állát. Odahajolt a szájához, és kiharapta a megperzselt nyelvet. Mindez azonban túl korán történhetett, a hulla nyelve még tűzforró volt. Mi csak annyit észleltünk, hogy Bábá Sásztri megremeg, és aztán felbődul. Ettől elvesztette uralmát a rángatózó holttest felett, az pedig ültében megemelkedett, és beleharapott az agori arcába. Állkapcsa nem eresztett, teljes erőből ráncigálta az ekkor már sikoltozó száddut, mint azok a küzdelemre kiképzett

kutyák, amiket Lászában látni. A hulla végül kitépett egy darabot az arcból, mire a száddú ajultan terült el. Kísérőnk és két másik száddú ekkor előreléptek, és kötélhurkokat vetettek a holttest nyakába. Három irányból vették körül, és háromfelé feszített köteleikkel, kellő távolságot tartva tőle nem kis munkával talpra állították. Az élőholt távolinak tűnő, rettenetes hangon nyöszörgött. Még a nem túl éles fényben is láthattuk, hogy szemei teljesen fehérek. A három férfi ügyesen összedolgozva a kordé felé terelte, mint, akik nem először csinálnak ilyet. Elérvén a kordét, ketten még mindig ellentétes irányokba feszítették köteleiket, egyikük balra, másikuk jobbra, a harmadik pedig megragadva egy cölöpöt, szemből betuszkolta vele a megcsonkított hullát a ketrecbe. Rázárták az ajtót, de úgy, hogy a kötelek végéből, egy-egy alkarnyit kilógva hagytak, hogy az élőholtat biztonságosan ki tudják szedni a zárkából. Letakarták a ketrecet, az öregember pedig elhajtott vele.

A halottégető hely egy távolabbi pontján vertük fel sátrunkat. Alig aludtam valamit aznap éjjel. Félálomban forgolódva Amithába buddhát képzeltem magam elé, amint az élőholt feje fölött ül. Kívánságokat tettem, hogy a lány tudata szabaddá váljon, bármilyen állapotban is tartózkodjon éppen.

Másnap, úton Bodgájába, röviden megálltunk a faluban. Megint ott találtuk a kerítőt és a társát.

– Mi történt még utána? – kérdezte Rincsen Námgyál.

– Aztán már nem sok minden.

– Bábá Sásztri?

– A sávaszádana nem mindig sül el jól. Bábá Sásztri átalakulása gyorsan végbement; azzá vált, amit életre hívott. Végül nem maradt más választásunk, meg kellett szabadulnunk tőle.

– És az élőholt lány – kérdeztem –, vele mi lett?

Úgy láttam, a kerítő eltöpreng, hogy válaszoljon-e. De feltehetőleg veszélytelennek ítélte bennünket, mert rövid szünet után így folytatta:

– Még az éj leple alatt elvitték egy szomszéd város muszlim negyedébe.

– Mit kezdenek vele a muszlimok?

– Ők semmit, de a mieink ott majd szabadon eresztik. Talán megharap valakit, és elterjeszti a kórságot, mielőtt lefoggják. De, ami ennél is fontosabb, hogy rettegést kelt a megszállók szívében. Jobb, ha megtanulják, hogy India nem olyan hely, mint a többi. Mi előbb-utóbb visszavesszük, ami a miénk.

Megkönnyebbülten tértünk vissza Bodgája nyugalmába. Buddha időtlen bölcsessége most még nagyobb ajándéknak tűnt ebben a kezelhetetlen erővel játszadozó világban.

MAGAMTÓL

Ha olyan vagy, mint én, és meg akard ismerni az isteneket, kérni, kölcsönözni vagy lopni kényszerülsz. A fülelés, ahogy a csevej is – Emily Dickinsontól tanultam e szót: elmeélező. Ne becsüld alá a direkt tapasztalatot. A hangyák ismerik a talajt. A szitakötők ismerik a levegőt. A szellem összetákolható. Mindig készen kell állnod tanulni és hogy nemtudáson érnek olyanok, akik ezt ellened fordítják. Tömeg előtt fogsz rosszul kiejteni szavakat. Ez elkerülhetetlen. De verseid, minden hiányosságukkal együtt, életbe vágó megfigyelések és sokfelé ágazó felismerések eredményeként, a tiéd lesznek.

KUCORGÓ

Már nem vagyok otthon a világban,
és úgy képzelem,
soha többé nem leszek otthon benne.

Temetőekben és békáktól hemzsegő
mocsarakban sem.
Vagy az öreg savanyúságbolt előtt.
Valaha otthon éreztem magam
azon az utcán,

és az utána következőn,
meg a körúton. A sugárúton.
Ezt fölösleges elmagyarázni.

Most tévedés volna
egy vers karéjába kucorodnom.
A költészeted elől
nem bujdoshatsz el
a költeményeidbe –

legalábbis ezt mondták.

CSALMATOK

Az emlékezés veszélyes
időhúzás. Az időhúzás csapdába
ejthet. Ne bomlaszd magad azzal,
hogy egy korábbi énedben élsz,
mely többé-kevésbé meztelen.
Lehet, hogy akkor
jobban érezted magad, de
nem voltál jobb. Kevesebb voltál –
a mértéknek csordultig kell
telnie gyötrellemmel.
Mi lehet az emlékezet e szörnyű időkben?
Csak útmutató. Nem hajlék.
Vagy ha be akarsz gubózni:
Az akkori csalmatok illata.
A mostani csalmatok illata.
Veszteglés, holtpon, kimaradás.

Szilágyi Mihály fordításai

Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, költészet rovat: jasz.attila@ujforras.hu)

REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)

SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv

SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUK TAMÁS, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR, PAPP MÁTÉ,
SOPOTNIK ZOLTÁN, SZILÁGYI MIHÁLY

Online

REICHERT GÁBOR, SZÉNÁSI ZOLTÁN, SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BARI KÁROLY, BUJI FERENC, DUKAY BARNABÁS, GERLÓCZY GÁBOR,
KELÉNYI BÉLA, KRULIK ZOLTÁN, MUZSNAY ÁKOS, TOLNAI OTTÓ, URI ASAF

Korábbi főszerkesztők: PAYER ISTVÁN, MONOSTORI IMRE

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT

JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvan kilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

ISSN 0133-5332

Kiadja a TMJV József Attila Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a BD Sollers nyomdájában Tatán.